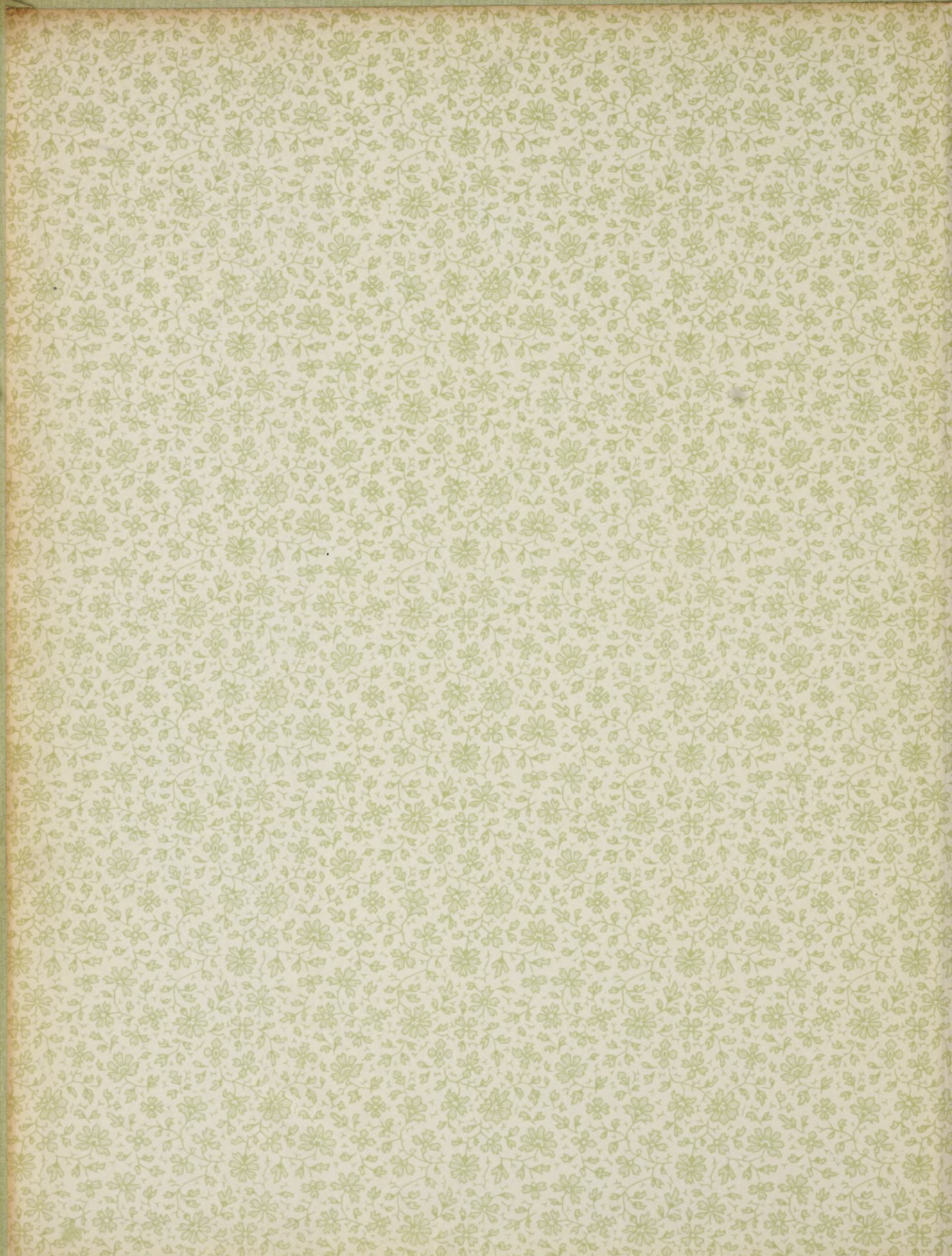
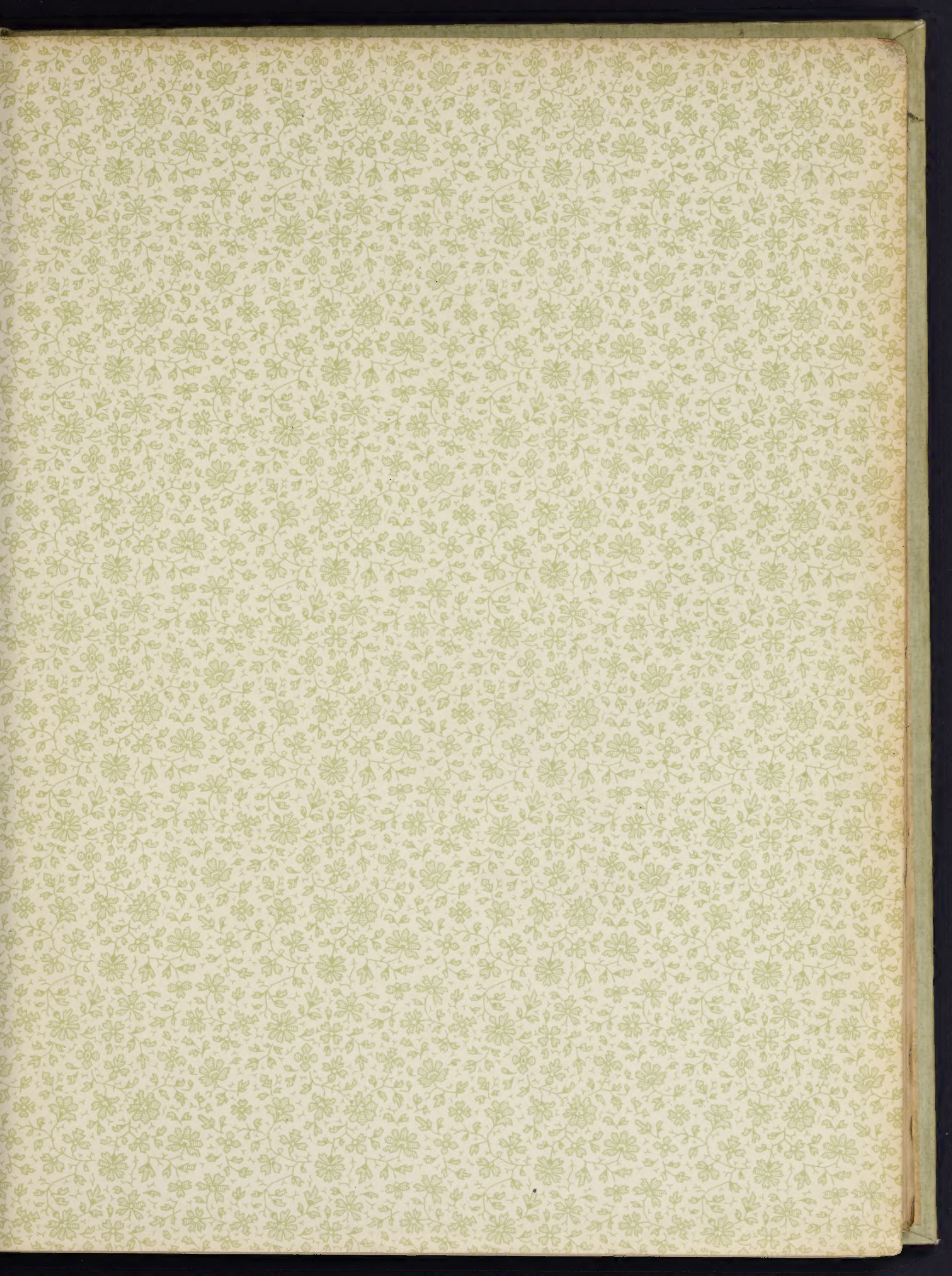
HET SCHILDERS BOEK

ANTWERPEN
DE NEDERLANDSCHE
BOEKHANDEL

HET SCHILDERSBOEK

HET SCHILDERSBOEK.

NEDERLANDSCHE SCHILDERS DER NEGENTIENDE EEUW

IN MONOGRAPHIEËN DOOR TIJDGENOOTEN

Met Afbeeldingen hunner werken in houtgravure, photo- en autotypie tusschen den tekst en 12 Autotypieën, 6 Photogravures en 6 Etsen van PH. ZILCKEN buiten den tekst

UITGEGEVEN ONDER TOEZICHT VAN

MAX ROOSES

Conservator van het Museum Plantin-Moretus te Antwerpen

ANTWERPEN
DE NEDERLANDSCHE BOEKHANDEL
Directeur: L. H. SMEDING
1899.

BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ, V/H. ROELOFFZEN-HÜBNER EN VAN SANTEN. AMST.

INHOUD.

—

ILLUSTRATIËN BUITEN DEN TEKST.

ANTON MAUVE

DOOR

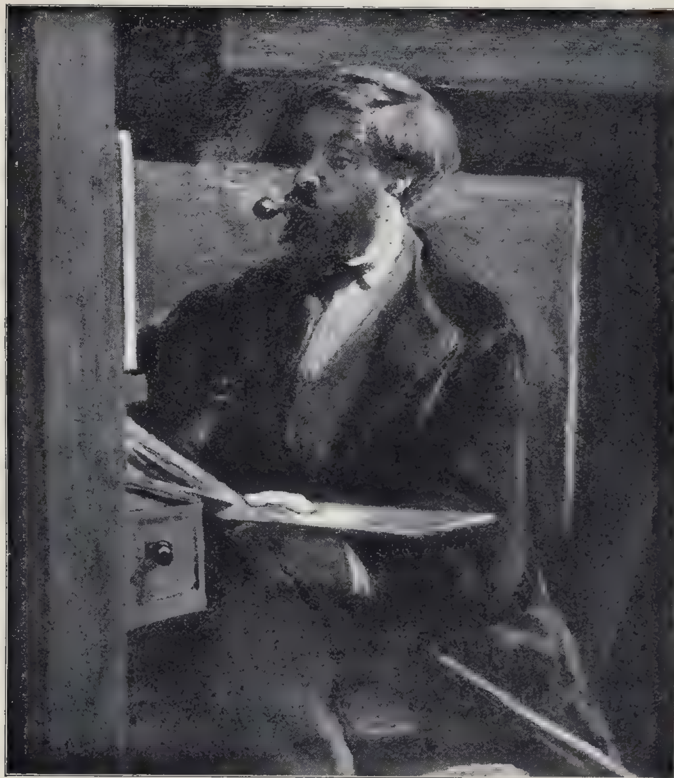
A. C. LOFFELT.

Wadende paarden, naar eene schilderij, in het bezit van den Heer J. C. J. Drucker te Londen.

ANTON MAUVE.

1838—1888.

Wanneer ik in de lente en den vroegen zomer mijn geliefkoosde wandeling langs Clingendaal naar Wassenaar, den bewoner van 's Gravenhage, wel bekend, geheel of gedeeltelijk afleg, denk ik dikwijls aan Mauve en zijn toonvolle, blonde, zilveren kunst. De luchten zijn dan niet zelden stralend grijs als satijn, of lichtblauw; de bodem is bedekt met dat fijn-groene gras, dat op de duinweiden groeit; de spichtige boompjes, hetzij berk of abeel, zijn nog in hun schaars verspreid lentegroen. Gewoonlijk hangt dan, wanneer de wind niet uit den oost- of noordhoek waait, een fijn, doorzichtig, haast onstoffelijk waas over het landschap en geeft aan het geheel de liefelijkste,

toonvolste stemming. En wanneer dan het toeval wil, dat juist de landman met ploeg, egge, of spade zijn bedrijf uitoefent, is het als wandelde men door een galerij van de verrukkelijkste Mauves. De keten van blonde duinen, die het natuurtafereel zoo harmonisch afsluit, vormt een even passend achterdoek, waarop als het ware Moeder Natuur onbewust die Mauve-galerij heeft opgehangen. Ik erken, dat er iets vreemd in is, om de werkelijkheid en de kunst schijnbaar zoo dooreen te haspelen, als ik thans doe; maar pleit die verwarring niet zeer voor den schilder, die er in geslaagd is den natuurbewonderaar met zijn kunst zoo te begoochelen, dat voor zijn gevoel een zekere stemming in het Hollandsche landschap geheel verwant is geraakt aan een kunst, die haar wilde vertolken?

Studieblad.

Zoo denk ik aan de boorden der Oise ook altijd aan Daubigny; in het bosch van Fontainebleau aan Diaz. In de buurt van Hooghalen zwervende, meende ik een schetsboek van Hobbema te doorbladeren.

Mauve hield van een natuur, gelijk ik daareven beschreef. Zoo heeft elk waar kunstenaar zijn voorkeur, overeenstemmende met den aard van zijn temperament en geestesrichting. De kerngezonde Roelofs, de wakkere, immer groene Weissenbruch beminnen de sappige, smaragdgroene polders en helder weerkaatsende plassen en vlieten. De minder hartstochtelijke Van de Sande Bakhuyzen, de goed geëquilibreerde practische wijsgeer onder de artisten, gevoelt zich het meest tehuis in de gulden stralingen van een gezonden, sterkenden herfstdag. Willem Maris' aard heeft noch de zachte droefgeestigheid van Mauve, noch de kracht der andere daar genoemden. Hij is kalm, vroolijk en tevreden in de uitoefening van zijn kunst, en de Natuur ziet hij liefst stralend in haar momenten van jeugdige, frissche weligheid. En Jacob Maris? Hij is de Rembrandt der moderne Nederlandsche landschapschilders. Wat hij in de Natuur in kiem waarnam, geeft hij weer, gezien door het persoonlijk door hem geslepen vergrootglas. Hij is meer romanticus, dan meestal wordt aangenomen. Evenmin als Rembrandt, is Jacob Maris wat men heeft genoemd „realist." Hij is als Ruysdael, waar deze het *Gezicht bij Wijk-bij-Duurstede* en het *Jodenkerkhof* schilderde. In zijn wolkenpracht nadert Maris de poëzie van Byron.

Toen Mauve eenmaal in de Natuur zich zelf gevonden had, bleef hij zich liefst vermeien in de duin- en heidestreken. Wat de eersten betreft, nu eens te Scheveningen en omgeving, dan landwaarts in de zoogenaamde binnenduinen

Aan de sloot, naar eene schilderij, in het bezit van den Heer J. C. J. Drucker te Londen.

Zoo vertoefde hij geruimen tijd op een boerderij, genaamd Kranenburg, bij Dekkersduin in de buurt van Loosduinen, een echt Mauve-plekje: blonde duinen met valleitjes van lichtgroen gras, waar kleine koeien en wollige schapen het vrij schrale voedsel afknabbelen. Op deze plek vond de schilder voor het eerst onderwerpen, die een der typen van zijn kunst zouden bepalen: o. a. schamele hutjes in of bij de duinen, waar smalle vrouwtjes, ietwat mystiek uitziende door slechte voeding, enkele schapen of een geit verzorgen, of waschgoed te bleeken leggen.

Die oude Laan van Meerdervoort, leidende naar Kranenburg, met een reusachtigen popel halfweg, was toen nog een verrukkelijke wandeling, waar ook de schilder De Bock menige fraaie, impressionnistische krijtschets geteekend heeft. Helaas! de schoonheid der wereld gaat voorbij, denkt men menigmaal. Die dichterlijke omgeving van Kranenburg werd sedert ontheiligd en bedorven door den aanleg van den stoomtram der Hollandsche Spoorwegmaatschappij. De beschaving is een barbaarschheid voor de schoone Natuur! Mauve genoot op die boerderij een waar artistenleven. Later heb ik in de omstreken wel met hem gewandeld en was hij er nog steeds vol van. Vooral in 't voorjaar, wanneer bij Houtrust de Natuur herleefde en de eschdoorns en linden hun purpere of malsch groene knoppen ontplooiden en op den bodem de bryonia of heggerank, de lelietjes-van-dalen en de duinroos zich weer vertoonden. De roode, doorschijnende schubben der bladknoppen van de linden dreven als elfenbootjes op een naburige duinbeek. Ik vermeld reeds nu dat verblijf op Kranenburg, omdat de schilder hier ook het eerst een zeer bepaalde voorkeur aan den dag legde voor een kleurengamma, die aanleiding zou geven tot de benaming van „Grijze School," welke voor sommige proeven in dien trant niet zoo geheel onverdiend was, want het gelukte den meester en later zijn volgelingen nog niet reeds dadelijk in die grijsheid een aantrekkelijken zilveren of parelgrijzen glans te brengen.

Slaan we thans een blik op Mauve's reeds voorafgegane jaren.

De schilder werd geboren den 18^{den} September 1838 te Zaandam, waar zijn vader doopsgezind predikant was. Doch spoedig kreeg de waardige man een beroep naar Haarlem, dat hij aannam. Als jongen toonde Anton reeds veel liefhebberij in teekenen, welke neiging steeds sterker ging spreken en eindelijk hem deed besluiten schilder te willen worden. Weinige verstandige ouders toonen zich in den beginne ingenomen met zulk een keuze, omdat zij weten, dat het pad van den kunstenaar met voetangels en klemmen belegd is en in de kunst wèl velen zich geroepen wanen, doch slechts weinigen de uitverkorenen der Muzen worden. Daarbij was de familie Mauve niet bemiddeld en het vraagstuk dus gewichtig ook uit een practisch huishoudelijk oogpunt. Maar wat is er te doen tegen den zin van een jongen, die van teekenen en van het leven in de Natuur houdt? De vader zag in, dat er in Anton geen practisch maatschappelijk mensch stak en zijn dichterlijk, droomerig gemoed hem waarschijnlijk ongeschikt zou maken, om in het raderwerk van het prozaleven een

Op de heide, naar eene schilderij, in het bezit van den Heer J. C. J. Drucker te Londen.

bruikbaar schroetje of wieltje te worden. Vader en zoon kwamen tot een minnelijke schikking. Anton mocht schilder worden, indien hij beloofde zich de acte voor teekenonderwijs te zullen verwerven. Indien het met de schilderkunst dan niet lukte, kon hij een eerlijk stuk brood verdienen als teekenmeester. Ofschoon de wil goed was, zou de ervaring evenwel leeren, dat Antons begrip en opvatting van de teekenkunst niet overeenstemden met die van examencommissies, en dat droog en correct lijntjes zetten en zielloos afbeelden van de dingen, ter verkrijging van een acte, een zeer bittere pil waren voor den dichterlijk aangelegden jongen. Men verhaalt, en er bestaat alle grond voor, dat hij soms in tranen uitbarstte en volhield in dien trant nooit teekenen te zullen of te willen leeren. Mauve's sentiment deed hem zeker toen reeds meer den aard, dan den correcten vorm der dingen zien. Hij hield van een zeker

Koehoedster, naar eene schilderij.

teeder humoristisch impressionisme, dat tot bijna aan het einde zijner kunstenaarsloopbaan een kenschetsende trek in zijn werken zou blijven. In hoever hij in dat opzicht onder den invloed van den naïeven kant van Israëls' kunst heeft gestaan, is niet zoo gemakkelijk te bepalen. Een feit is, dat Mauve Israëls zeer bewonderde en de twee artisten in velerlei opzicht „verwandte Geister" waren. Zelfs toen Mauve een beroemd en algemeen gevierd man geworden was, wiens kunst vooral in Engeland op hoogen prijs werd gesteld, moest hij menigmaal ervaren, dat verzamelaars niet volkomen tevreden waren met de teekening van sommige zijner herders, schapen, honden, koeien. Het verdient opmerking, dat sommige Hollandsche kunstbroeders juist de vroegere figuurtjes, die Mauve in zijn persoonlijken trant teekende en waarbij de vorm wel eens te veel werd opgeofferd aan de typeering, nog verkiezen boven zijn laatste werken. Doch de bekendste Engelsche verzamelaars, Staats Forbes,

Sir John Day, Alexander Young waardeeren meer Mauve's rijpere werken. Is het niet opmerkelijk, dat in de laatste vijf jaren van Mauve's leven de kunstenaar toch meer ging streven naar anatomische juistheid en klassieke schoonheid? Ik meen dit veilig te mogen toeschrijven aan den invloed van Millet, wiens werken hij toen met aandacht en volle sympathie bestudeerde in een uitgebreide verzameling photographische afbeeldingen, die tot zijn huisgoden behoorde. Kort vóor zijn vestiging te Laren bracht ik eens een avond bij hem door met den landschapschilder Bastert en toonde hij ons vol bewondering de figuren van dieren en menschen door den sculpturalen Millet.

Te Haarlem kwam Mauve onder de leiding van den veeschilder Van Os die maar half tevreden was over zijn eigenzinnigen leerling. Hij klaagde, dat

Thuiskomende schapen, naar eene schilderij.

de jongen er zoo tegen op zag iets af te maken. Waarschijnlijk begreep de degelijke, doch prozaïsche veeschilder, wiens gladde, glimmende schilderijen, in den trant van dien tijd, als fabriekwerk werden klaar gemaakt, volstrekt niet, dat zijn leerling nog half onbewust een inniger verband tusschen Kunst en Natuur begeerde en hij geen genot schepte in het verder likken van schilderijtjes waaraan alles nog ontbrak, en die hij geen kans zag door middel van een techniek, die aangeleerd was, beter te maken.

Maar, er moest spoedig wat gedaan worden om geld te verdienen, ten einde te leven en voort te studeeren. Anton ging ook schilderijtjes vervaardigen, die er propertjes genoeg uitzagen, om in een Hollandsch salet als spiegelende meubeltjes te pronken. Natuurlijk ziet men hierin den invloed van

Van Os en den stijl van het tijdperk, waarmede Mauve later zou breken. Men vindt die stukjes nog wel eens op veilingen; niet licht zou zelfs een kunstkenner er Mauve uit proeven.

Welk een genot was het voor hem, toen hij zekeren zomer met een lichte beurs en een luchtig hart den wandelstaf opnam en naar Oosterbeek toog. In die dagen was het dorp nog niet een samengroeisel van karakterlooze villa's met vervelende renteniers, doch een pastoraal plekje met lachende dorpshuisjes in tuintjes, heuveltjes, steegjes langs bouwland, zonnige valleitjes, enz.; dus iets ongekunstelds en kalm vroolijks, juist iets voor een schilder als Mauve. Oosterbeek was toen het Barbizon van Nederland. De „beschaving was er nog niet doorgedrongen; „bouwterrein" werd nog niet te koop aangeboden; de dorpeling bouwde *zelf*, wel is waar niet onooglijke villa's, maar graan en boekweit, aardappelen en kool. De ontwijdende stoomtram deed zijn gesnork en gebel nog niet hooren onder de hooge toppen der schoone beukenrijen langs den straatweg van Arnhem naar Zeist. Men genoot te Oosterbeek nog het liefelijk getingel der vele kudden schapen, die er tegenwoordig, evenals hun schilderachtige kooien, zoo goed als verdwenen zijn. De oude Bilders was toen de Wodan van het schoone Geldersche plekje. Niet alleen de eiken, maar de smaragdgroene en purpere koolstruiken bewonderde zijn schilders-oog. Een koolveld, vertelde Bilders mij eens, had in *zijn* jonge jaren hem de voorkeur doen geven aan een bepaalde woning in het dorp en.... hij zelf ging er „planter ses choux," zou men kunnen zeggen. Sedert brachten tal van schilders de gunstige jaargetijden te Oosterbeek door. De nestor en mentor der kolonie was de krijgshaftig uitziende, geestdriftige Bilders; in vele opzichten de vertegenwoordiger van een ouder régime. Hij had als vrijwilliger in België gediend en was trotsch op zijn metalen kruis. Hij hield er van „to fight his battles o'er again." Geen wonder, dat Mauve groote vrienden werd met Bilders en zijn zoon, die tot de veelbelovende jonge schilders behoorde, doch die, helaas! zoo vroeg zou sterven.

Evenals het bosch van Fontainebleau zijn historische en merkwaardige boomen en boomgroepen heeft, boogt Wolfhezen bij Oosterbeek op zijn „Wodanseiken." Mauve sprak later nog gaarne over de heerlijkheden van dit romantieke plekje met zijn schilderachtige schaapskooi [1]) en eeuwenoude dennen. Bilders vertelde mij eens de legende van de zoogenaamde Wodanseiken. De meeste bewonderaars van Nederlands natuurschoon hebben ze gezien of hooren noemen, en daar ze tot de geschiedenis van ons romantisch schildertijdperk behooren, is een korte herinnering hier niet misplaatst. Zij zijn een groep knoestige, gedeeltelijk afgestorven boomen, waarschijnlijk eeuwenoude uitbottingen van een vroeger omgewaaid geslacht van andere oude eiken; of wel in het wild gegroeide eikenstruiken, die men ongerept heeft gelaten. De boomen staan in een natuurlijk ravijn, gevormd door de beek, die aan de grenzen van

---

[1]) Ook al weggebroken eenige jaren geleden.

Koeien op een weg in Drenthe.

Bilderberg en Sonnenberg ontspringt, langs het Jagershuis van Wolfhezen loopt en dan verder voorbij de eiken en Heelsum naar Renkum, waar de papierfabrikanten haar beweegkracht in toepassing brengen. Beminnaars der Natuur, artisten en pic-nic-groepjes bezoeken het plekje der Wodanseiken gaarne en beschouwen met zeker ontzag de boomen, waaronder, zooals het heet, de oude Druïden hun Natuurdienst oefenden. De kenner van folk-lore ziet in zijn verbeelding de grijsgebaarde priesters in den tijd van het Wodansfeest — waarvoor onze Kerstmis in de plaats gekomen is — met gouden sikkels vergaren de marentakken, de mystieke woekerplant, die als heilig werd beschouwd, wanneer ze op eiken groeide. Helaas, de *naam* „Wodans-eiken" is niet zoo oud als men thans algemeen vermoedt en de gidsen, wandelende en gedrukte, ons willen wijsmaken. Hij dagteekent van de eerste jaren, die Bilders in de omstreken doorbracht; deze is er feitelijk de uitvinder van; hij stond peter over hen, gelijk hij zoo vele groenen doopte, die tijdelijk de schilderskolonie bezochten. De novitius werd dan door de vroeger gevestigden op een steen of kruiwagen midden in de beek geplaatst en daar door hun opperpriester Bilders met water besprenkeld. De kunst, de letteren en natuurlijk alle voor indrukken vatbare menschen waren nog in hun romantisch tijdperk en de naam „Wodanseiken" trof aller verbeelding en werd populair.

Studieblad.

En toch, zou ik durven beweren, is er iets in den naam, dat niet zoo geheel bezijden de waarheid en de historie kan zijn. Een paar jaar geleden kreeg een vriend van mij, de ingenieur Groneman, die toen bij Oosterbeek woonde, van Baron van Brakell vergunning opgravingen te doen in een heuvel op korten afstand van de Wodanseiken. Hij vermoedde, dat er eenmaal een oude Christen-kapel had gestaan; en werkelijk werd dat vermoeden bij de opgraving bevestigd: steenen doodkisten, verglaasde steenen, andere oude bouwmaterialen, scherven van kruiken en urnen werden voor den dag gebracht. Daar nu zulke oude Christen-kapellen gewoonlijk gebouwd werden op dezelfde plaatsen, waar de Heidenen, of liever gezegd de Natuurvereerders hun eeredienst oefenden, — want dat behoorde tot de oude Christen-politiek — is het lang niet onwaarschijnlijk, dat een nederzetting van oude Celten of Germanen, daartoe door de beek en den nabijzijnden Rijn aangetrokken, dit stuk indrukwekkende natuur weleer hadden uitgekozen voor hun godsdienstoefening. Wie weet dus, of de Wodanseiken van thans niet werkelijk telgen zijn van vroeger heilige boomen.

„Niets is bestendig hier beneên!"

Sedert Mauve in de beek van Wolfhezen gedoopt werd door Bilders en de

Oosterbeeksche schilderskolonie, — Bilders was een waardig vertegenwoordiger van den natuurvereerenden Druïd van weleer, allen als gedoopten in dienst van het goddelijk schoon, gelijk het zich openbaart in de Natuur —, is er een andere richting, een nieuwe mode in de kunst gekomen. Gelijk Barbizon verlaten is door de schilders, is ook Oosterbeek verlaten, — zoo ook Wolfhezen, Vorden, Ruurlo. In de laatste jaren waren mevrouw Bilders-Van Bosse [1]) en Th. de Bock wel de eenigen, die door de romantische natuur der Geldersche boschstreken werden aangetrokken. Oude, knoestige, zwaargetakte boomen,

Hooioogst, naar eene schilderij.

beekjes, schilderachtige watermolens, — ze zijn tijdelijk uit de mode, om in een latere periode zeker wel weer eens aan de orde te komen.

'tIs ook in de kunst: cirkelgang.

Van de schilders, die Mauve te Oosterbeek leerde kennen, trok Willem Maris en zijn kunst hem bijzonder aan. Hij ontmoette hem voor het eerst in de bosschen van Wolfhezen en doorbladerde vol bewondering zijn schetsboeken.

---

[1]) Enkele jaren geleden bewonderde men op onze tentoonstellingen een fraai schilderij van mevrouw Bilders, voorstellende de Wodanseiken bij zonsondergang.

Dat was nog eerst teekenen, zooals hij zelf het nog niet verstond, breed en indrukwekkend, vol karakter. Men bedenke hierbij, dat Willem Maris in dien tijd nog niet zooveel van de plastiek opofferde aan het lichteffect en de droomerige karakteristiek onzer Hollandsche herkauwers.

Mauve had ook zeer veel op met den jongen Bilders. Hij was later een sympathiek lezer van de brieven en herinneringen, die de Oosterbeeksche Maecenas J. Kneppelhout van den zoo veel belovenden jongen kunstenaar heeft uitgegeven. Zeer zeker, er bestond geestverwantschap tusschen de twee jonge artisten; dat blijkt uit Bilders' boek en Mauve's kunst. Maar de eerste streefde in zijn schilderijen naar warmer, krachtiger zonlichtvertolking, waarschijnlijk een gevolg van zijn studiereizen in het buitenland, vooral in Zwitserland en Frankrijk. Mauve zou steeds meer karakteristiek Hollandsch worden. Ter kenschetsing van 's meesters aard en ontwikkeling is het belangrijk te weten, wat hij gaarne las. Nog zie ik het eenvoudige boekenhangertje in de gezellige, ruime tuinkamer van zijn woning aan den Zuid-Oost-Buitensingel, door de oude Hagenaars ook „Uileboomen" genoemd. Van onze Hollandsche schrijvers stonden naast de twee deeltjes van Bilders, de novellen van Hildebrand, Cremer, Heering, Hollidee (Rovers), Werumeus Buning, Hans Andersen en menig werk van Multatuli. Hij was ook een groot bewonderaar van Shakespeare, die hij in de vertalingen van Moulin en A. S. Kok las. Mauve was in zijn buien van opgewektheid zelf een echt humorist. Leuk iets vertellen en met sobere gebaren aanvullen, kon hij als geen ander. De mimiek van zijn gelaat was dan onweerstaanbaar. Humor is voor een deel gevoel van geestelijke meerderheid, heeft men wel gezegd, doch die zich uit als een soort van komische waardeering en vrij is van alle hinderlijke pedanterie. Mauve had iets van een uitnemend acteur in zijn onbewust streven naar zichtbare typeering in zijn verhalen; en die aanleg ziet men menigmaal ook in zijn figuurteekening. Zijn tuinlieden, houthakkers, herders zijn individualiteiten. Om plastische schoonheid en anatomische nauwkeurigheid gaf hij dan weinig.

'sWinters woonde Mauve gedurende eenige jaren te Amsterdam, waar hij dan hard werkte en zijn zomersche studies in aardsch slijk trachtte om te zetten. Maar hooge prijzen brachten zijn smaakvolle, doch nog weinig oorspronkelijke schilderijtjes hem niet op. Eerst langzamerhand zou hij zich boven de conventie van dien tijd leeren verheffen. De ervaring tot nog toe leert, dat dit de beste wijze is, om zich langzaam maar zeker een goede plaats in de kunstwereld te veroveren. Israëls, de Marissen, Roelofs, Mesdag, Weissenbruch, die allen zoo breed en impressionnistisch weten te schilderen, zijn begonnen met nauwkeurige, soms weinig oorspronkelijke schilderijtjes, die niets op hun latere werken gelijken. Velen der jongeren van thans trachten zich opeens op de schouders te plaatsen van die breedschilders en tot nog toe heeft het er veel van, dat zij slordige, onrijpe kunst zullen blijven voortbrengen. Sommigen wijten die onpaedagogische handelwijze aan minder nauwgezet onderwijs, anderen aan laatdunkendheid of ongeduld.

Uitgaande schapen, naar eene aquarel.

Des zomers vertoefde de jonge schilder nog al eens in Den Haag en Scheveningen. De badplaats vertoonde zich toen nog als één blonde kleurenharmonie. De lage, uitgestrekte hotel- en villabouw, geverfd in groote afwisseling van zachte tinten: wit, lichtgroen, lichtrose, geel, grijs, stond zoo goed bij de formatie der duinenrij en de kleur van het zand, de duinflora, de zee, de Hollandsche lucht en den dikwijls wazigen dampkring. Voor een oog, dat opgevoed is, heeft Scheveningen al zijn bekoorlijkheid verloren. Logge gevaarten in somberen, grauwen baksteen opgetrokken, ontelbare torens en pieken, steenen wallen en hekwerken, steenen rijwegen .... sic transit gloria mundi, — ter wille van bouwondernemers, aandeelhouders en scharen van Duitsche oosterlingen.

Scheveningen leverde den schilder in den loop der tijden zoowel opgewekte als droefgeestige stof. Ik herinner mij van hem enkele naïeve zeedorp- en strandtooneeltjes, waaronder de vlokkige ezeltjes, in allerlei tinten van grauw, zich tijdelijk koesterende in de warme zonnestralen en vriendschappelijk tegen elkaar soezende, als in vreedzaam wijsgeerige bespiegeling.

Van aangrijpende melancholie zijn de groepen magere paarden, wier levenslot is de zware pinken over het strand te trekken. Wat zien de arme dieren er zwak en afgejakkerd uit, zooals ze daar een oogenblik soezend met neervallend hoofd staan uit te rusten, totdat de zweep, de toom en het helsch geschreeuw der visschers ze weer tot krachtsinspanning boven hun macht zullen doemen. Vreemdelingen kunnen zich bij zulke schilderijen wel eens afgevraagd hebben, of er zulke paarden bestaan; of er in Nederland dan geen maatschappij voor dierenbescherming werkzaam is, er geen meewarigheid in het hart onzer strandbewoners huist. Somtijds heeft de schilder misschien de noot wel wat geforceerd en in de kenschetsing van de rampzalige dieren eenige overdrijving gebracht. Doch dan is die charge toch altijd de overdrijving van een dichterlijk kunstenaar; die paarden wekken geen weerzin op, doch menige dierenvriend zou er bij willen schreien en in de werkelijkheid ze willen koopen en met haver en een behoorlijke stalling te goed doen.

Ik ken haast niets op het gebied der schilderkunst zoo treurig en aandoenlijk als sommige der zes of acht schilderijen door Mauve in dat genre voortgebracht. Bij mijn weten bevinden zich twee dier werken hier te lande, een bij de erven van Jonkvr. Van den Santheuvel te Dordrecht, een op het Haagsche Gemeentemuseum. Het laatste is een omvangrijk stuk, dat ik vroeger wat dof en kleurloos vond, doch waaraan de tijd goed heeft gedaan. Zooals het nu hangt heeft de wit-grijze lucht niet meer het ondoorschijnende, muurachtige. In geen zijner onderwerpen toont Mauve zooveel verwantschap met de eigenaardige melancholie van sommige van Israëls' tragedies, als in die stukken met strandpaarden. Het is, of de geheele Natuur waarin Mauve die tooneelen plaatste, mede treurt en duldt met de rampzalige slachtoffers.

In Den Haag leerde Mauve zijn toekomstige echtgenoote kennen, een zachtzinnige, teerhartige vrouw en een lieftallige verschijning, behoorende tot een zeer muzikale familie.

Mejuffrouw Carbentus was beschaafd van geest en smaak en juist de vrouw om een engel te zijn in het tehuis van een kunstenaar als Mauve, die zoo prikkelbaar was en onderhevig aan sombere stemmingen, wanneer zijn zenuwgestel hem tijdelijk te machtig werd. Hun huwelijk werd gezegend door een viertal kinderen, die den schilder na inspannende dagen een vreedzame afleiding gaven; want hij wist zich zoo goed te verplaatsen in hun gedachten- en gevoelskringetjes en beminde hun naïeve wijze van zijn en doen. Met hen bezig, kwam voortdurend de teedere humorist voor den dag. Zoo bracht hij tal van gelukkige jaren door in het ruime huis aan den Zuid-Oost-Buitensingel,

Koe in den stal, naar eene schilderij.

schuins over het Gebouw van Kunsten en Wetenschappen, waar hij en zijn vrouw, beiden muzikaal, zoo menigen avond het kunstgenot der schoone concerten van Diligentia smaakten. Overigens was Mauve een zeer huiselijk man, die nergens liever was, dan in zijn atelier, zijn ruime, gezellige tuinkamer, of in den rianten tuin, die, ofschoon het atelier er gebouwd was, nog een fraaie lusthof was. Zijn vrienden Arts, Ter Meulen, Bastert, Tholen, Tersteeg, zijn zwager Le Comte en eenige hem sympathieke kunstvrienden brachten er menig gezellig uurtje door. Vroeger, in 1873, toen een zijner buien van zwaarmoedigheid hem het leven zoo moeielijk en het werken onmogelijk maakte, vertoefde hij eenige weken te Godesberg aan den Rijn. Wat kon hij vermakelijk doorslaan over het hooggeroemde natuurschoon dier streken! Voor hem was juist die speelgoeddoozennatuur en dat museum van kleurendrukken een kal-

meerende medicijn. „Men kon er zoo lui en rustig zijn," placht hij te zeggen: „daar was nu niets ontroerends in die natuur; men kon zoo kalm op een heuvel liggen, wandelen, eten, een glas verfrisschende rijnwijn drinken en vanzelf weer beter worden." Geen wonder, dat een echt Hollandsch kunstenaar als Mauve, gewoon aan de teedere diepzinnigheid en de blonde tonen van ons landschap, niet dwepen kon met de scherp begrensde heuvels, wijnstokken, kokette ruïnes en villa's, die het gekunstelde decoratief van Vader Rijns Sommertheater vormen.

Des avonds hield hij zich dan wel eens bezig met witte, porseleinen borden boven een lamp te berooken en uit den toevalligen aanslag van zwarte en grijze plekken allerlei landschappen te fantaseeren door wegveging en bijteekening. Die schilderijtjes in zwart-en-wit, algemeen bewonderd, werden aan de gasten vereerd. Iedereen wenschte een souvenir van den beroemden en beminnelijken Hollandschen schilder te bezitten, zoodat er op het laatst geen wit bord meer in het dorp te krijgen was.

Studieblad.

Ook te huis kon Mauve, als hij in de goede stemming was, recht vermakelijk zijn. Kwam er 's avonds een vriend een praatje maken, dan werd hij altijd uitgenoodigd deel te nemen aan het „souper." Was er een gastronoom onder de vrienden, dan deed de gastheer, als werden er groote toebereidselen gemaakt. Doch Mauve was zuinig van aard en niet gelijk zoovele *bohémiens*, die niet weten wat sparen is. Bij gelegenheid van zulk een „souper" ijlde de schilder met groote bedrijvigheid van de provisiekast naar de keuken, van de keuken naar den kelder, vroeg waar de pasteien en de taarten geborgen waren, bestelde champagne en fijne rijnwijnen, betreurde dat de ijswagen er nog niet geweest was; totdat eindelijk het schitterende souper gereed was: hier een stuk kaas geflankeerd met een brood, dáar het botervlootje en een schoteltje met enkele beschuiten, een appel hier, een peer daar en als hoofdtractatie een potje met *jam*. Daar er toch geen gelegenheid was de kostelijke wijnen te frappeeren, zou men zich ditmaal dienen te behelpen met een glaasje gewonen rooden wijn of *toddy*.

In zulke stemmingen was Mauve als Yorick: „ fellow of iufinite jest, of most excellent humor."

Tijdens zijn verblijf te 's Hage wandelde Mauve veel in de omstreken der

stad en bestudeerde dan melkbochten met koeien, landelijke wegjes, slooten omzoomd met boomen, duinnatuur, enkele malen het strand. In zijn schetsboekje maakte hij dan zelden meer, dan een karakteristieke annotatie, klassiek van eenvoud en veelzeggend als kleursuggestie. Dat was meestal genoeg, om later in zijn verbeeldingrijk brein op het atelier tot een heerlijk schilderij, of een van leven tintelende aquarel te rijpen.

Eenigen tijd na 's meesters overlijden organiseerde de heer Tersteeg, vertegenwoordiger van het huis Goupil (Boussod, Valadon & Co.) te Parijs, in 's Hage en Londen een tentoonstelling van zulke krijtkrabbels uit Mauve's schetsboeken, die den kunstvriend een belangwekkende blik gunde op zijn gaaf van stijfvolle grepen uit de onvervalschte Natuur te doen. Onder den verschen indruk dier kunstbeschouwing schreef ik toen o. a. in „het Vaderland": het heilig verbond tusschen poëzie en werkelijkheid. — Mauve heeft het begrepen en dit verzekert zijn kunst de onsterfelijkheid. Indien er een sleutel tot het begrip van den schilder en zijn voltooide kunstwerken noodig ware, deze vertrouwelijkheden van zijn schetsboek zouden er een aanbieden. Klassiek in hooge mate moet Mauve's smaak geweest zijn, opdat het oog bij intuïtie juist die lijnen en vlakken in het landschap kon kiezen, die het karakter in den eenvoudigsten en meest kenmerkenden vorm weergeven. In het wegdenken of opofferen van het overbodige was hij klassiek bij uitnemendheid. Er zijn krabbels onder deze schetsen, die in vijf, zes lijnen een landschap volkomen uitdrukken. Zoo herinner ik mij een bodem met eenige steenen en kluiten bezaaid, waarboven een lucht met een paar streepjes in wit krijt. 't Is haast niets en geeft van de grootschheid der Natuur toch meer te zien, dan een ellenbreed schilderij van menig schilder van naam, waar de Natuur zich niet grooter voordoet dan de afmeting van het doek. Zelfs de meest schetsmatige krabbels spreken ons van de frischheid en innigheid der Natuur: men gevoelt er zich zoo echt buiten. Wat is het karakter der berkenboompjes steeds met fijn gevoel en aangeboren smaak weergegeven! Het paadje langs de heg op een ander werk zou men graag willen volgen; men benijdt haast het boerenventje, dat met zijn pijpje zoo rustig door het hout loopt. Een uitvoeriger landschap met veel boomen, alles eventjes groen aangetint, heeft een bodem zoo rijk van kleur, zoo afwisselend van glooiing, dat men er zou willen rusten en het gegons der insecten beluisteren. Mijn gebruik van het woord „klassiek" brenge den lezer niet op een dwaalweg, waartoe kunsttermen zoo licht leiden, daar ze dikwijls in uiteenloopenden zin worden toegepast. Ik bedoel natuurlijk met „klassiek" niet zekere uiterlijkheden en conventionaliteit van vorm, doch den eenvoud, de oprechtheid en innigheid van zien, die ik voor de onver-

Studieblad.

anderlijke basis van alle echte poëzie houd. Ook in zijn humor is Mauve meestal klassiek. 't Is niet het zenuwachtige, gezochte, verwrongene, dat den humor zoo menigmaal onuitstaanbaar maakt, doch, gelijk ik hierboven reeds zeide, een teeder, intelligent gevoel van meerderheid zonder aanmatiging. Meerderheid, omdat de kunstenaar in zulke stemmingen staat boven de Natuur en als haar meester is. Hij gevoelt haar bedoeling en werkt die nader uit. Het spreekt vanzelf, dat die meerderheid den kunstenaar toch ook weer gegeven is door de Natuur en Zij de bron van alles blijft. Denkt men bij dergelijke bespiegelingen niet vanzelf aan de diepzinnige woorden van Shakespeare in *Winter's Tale:*

Studieblad.

> Yet nature is made better by no mean
> But nature makes that mean: so, o'er that art
> Which you say adds to nature, is an art
> That nature makes.

Was Mauve klassiek, wat betreft het op de eenvoudigste wijze uitdrukken van type en gevoel, in het sobere, het niet overladene van zijn kunst, zeker was hij niet klassiek, in den zin van „Grieksch", in zijn toepassing der kennis van de anatomie van mensch en dier. Ik durf, noch kan uitmaken, of hier een medesleeping door het humoristisch gevoel voor type, een gevaarvol en niet te verdedigen impressionnisme, of een soms onvaste teekenpen als oorzaak moet worden beschouwd. Maar Mauve's laatste werken bewijzen in elk geval, dat hij zelf in dat opzicht naar volkomenheid streefde. Zijn ingenomenheid met de figuurteekening van Millet, ik zeide het reeds boven, kan hem tot andere begrippen hebben gebracht. 't Is wel is waar een kunst, ook met miskenning van vorm, typen uit te drukken, maar in dat geval nadert de teekening allicht de eigenaardigheid der *charge* en *charge* is een kunst van lagere orde. Onder Mauve's boerenlummels, kalveren, schapen, lammeren, paarden, honden liepen er in vroeger jaren wel eens schepselen, die er uitzagen, alsof niet de van harmonie levende Schepping ze had voortgebracht, maar, om met Hamlet te spreken, een (artistiek) „werkman" die ze niet goed had gemaakt." Van lateren tijd bevond zich op deze tentoonstelling van Mauve's schetsen o. a. een man met een kruiwagen en een man (deel eener groep) die aardappelen rooit, waarin men Millets opbouwenden invloed, wat aangaat vormwaarheid, duidelijk bespeurt. Onder Mauve's vereerders en discipelen ontmoette ik er, die juist 's meesters latere werken lager stellen en dwepen met zekere onbeholpenheden,

die men in sommige, gelukkig lang niet alle, zijner vroegere voortbrengselen opmerkt. Dit verraadt, dunkt mij, òf gebrek aan juist inzicht, òf de neiging zich te verschuilen achter anderer gebreken. Zij zijn „plus royaliste que le roi." Even dwaas zou het zijn, om b. v. de Etrurische beeldhouwwerken hooger te stellen, dan de voortbrengselen, uit Griekenlands bloeitijd, omdat de eerste nog onbeholpen zijn. Naïeveteit heeft tot zekere hoogte iets zeer aantrekkelijks, doch wanneer zij ontaardt in onbeholpenheid, is het gevaarlijk daarin een nieuw evangelie voor de kunst te zoeken: heeft de menschheid reeds leeren spreken, waarom dan terug te gaan tot het stamelen? [1])

In den zomer van 1883, meen ik, vertoefde Mauve 't eerst voor langer tijd te Laren in het Gooi, het typige dorpje tusschen Amsterdam en Utrecht, reeds

Ploegen, naar eene aquarel.

sedert jaren vooral door Amsterdamsche schilders gezocht, om zijn antieke en stemmingvolle binnenhuizen van boeren en werkplaatsen van wevers. Sedert Mauve er zijn zomerkwartier opsloeg en zich er later voorgoed vestigde, werd Laren een ware schilderskolonie en zelfs nu nog brengen tal van Amerikanen er maanden door. Tot de schilders, die er bij mijn weten vroeger en in Mauve's tijd langer of korter vertoefden, behooren o. a. Valkenburg, Albert Neuhuys, Israëls, Kever, Tony Offermans, Bastert: en van de buitenlanders de groote Fransche teekenaar en schilder Lhermitte. In 1886 trok Mauve met zijn gezin en huisgoden voorgoed naar het Gooi, waar hij een lieve villa

[1]) „Het Vaderland" van 25 Februari 1889.

gehuurd had. Den natuurvriend was het een behoefte, een hartstocht geworden geheel en al in het buitenzijn op te gaan en zich met de Natuur te vereenzelvigen. Het primitieve dorpje met zijn oude woningen en linden, zijn glooiende en heuvelachtige heidegronden met kudden en schaapskooien, sierlijke berkjes en zwarte dennengroepen, omhuld door de parelgrijze en lichtblauwe luchten, die hier dikwijls zoo zacht wazig zijn door de uitdampingen der naburige Zuiderzee, hadden hem zoo machtig bekoord, dat zelfs het geliefde Den Haag hem niet meer boeien kon en hij in het Gooi zijn Paradijs vond.

Dat 's meesters zeldzaam talent in deze heerlijke, gezonde natuur in omvang en macht toenam, bleek reeds uit zijn inzending op de tentoonstelling der Hollandsche Teekenmaatschappij te 's Hage in Augustus 1886. Daar zag men toen het *In den Moestuin.* Te midden van het sappige groen der boomen, zoo uitvoerig en fraai weergegeven, staat een boerenvrouwtje in blauw jakje en wit kapje voor haar middagmaal te zorgen. De eenvoud en degelijkheid der modelleering van dit aantrekkelijk beeldje doet aan niemand minder dan Millet denken. Met hoeveel smaak is door middel van eenige gele bloempjes afwisseling gebracht op het grasveldje rechts! Dit werk van Mauve ademt een zeldzame distinctie. Het streven naar ideale schoonheid en welstand in dit vrouwenbeeldje heeft verwantschap met den geest van Albert Neuhuijs' kunst. De teekening is in één woord verrukkelijk in de harmonie van lichtblauw, groen en grijs; en de doorschijnende, sappige wijze van aquarelleeren maken het tot een wonder van Nederlandsche waterverfschilderkunst. Op diezelfde tentoonstelling, tegenover het boonenplukstertje hangende, zag men de kapitaalste teekening der tentoonstelling, getiteld *Op de Heide*, in welk formaat en genre de schilder gedurende de zeer enkele jaren, die hij nog te leven had, een viertal of meer werken zou scheppen. Onder den directen invloed der teekening, schreef ik toen in „Het Vaderland": Het is een landschap vol indrukwekkende ruimte en fijne, kalme lichtspeling. Men kan er zich uren in verdiepen, want het is, alsof men de Natuur zelve ziet. Mij dunkt, een dichter zou een gedicht op de schilderkunst kunnen schrijven, als pendant van Drydens goddelijke ode aan de muziek [1]); want ook uit een werk als dit van Mauve straalt een harmonie, machtig genoeg, om onrustige geesten tot kalmte te brengen. De uitgestrekte plannen van den bodem, de ware tegenstellingen van de lichte kleur van het heidezand en de sombere, verschrompelde struikheide zijn uitnemend weergegeven. Vondels „witgewolde zee" beweegt zich over de vlakte. De vormen der schapen zijn even schoon als karakteristiek. De groepen donkere dennen en blonde berken op den achtergrond vormen een schilderachtige tegenstelling. Deze wonderfraaie teekening bleef gelukkig voor ons land behouden; zij is in het bezit van den heer Servatius in Overijsel.

Helaas! toen in 1888 de dertiende Tentoonstelling der Hollandsche Teekenmaatschappij plaats had, was in den catalogus de naam van Mauve met een

---

[1]) „Alexander's Feast; or the Power of Music"; gecomponeerd door Haendel.

Beukenlaan, bij Laren, naar eene schilderij.

rouwrand omgeven. Voor de laatste maal had het bestuur de zorg voor de plaatsing van 's meesters kunst op zich genomen en, als een rechtmatige hulde aan zijn nagedachtenis, deze „Dertiende" haast uitsluitend tot eene Mauve-tentoonstelling gemaakt. Een aantal werken uit belangrijke Nederlandsche portefeuilles waren te zamen gebracht en bovendien eenige teekeningen en krijt- en houtskoolschetsen behoorende tot de nalatenschap. Zeventien aquarellen en vijftien zwart-en-wit teekeningen waren hier bijeen. Het was een belangrijke en genotvolle, doch een droevige tentoonstelling.

Om een meer of minder volledig overzicht van Mauve's werken te geven, zou ik liefst alle mooie teekeningen en schilderijen, die ik in den loop der jaren zag en onder den vollen indruk beoordeelde, willen vermelden, en dat, gelijk ik eenige malen gedaan heb, met dezelfde woorden, die zij mij toenmaals in de pen gaven; doch dit zou te veel ruimte eischen en vanzelf zou er groot gevaar zijn door herhalingen te vervelen; want, kan het anders, of scheppingen van denzelfden meester zullen tot eendere uitingen van bewondering en eendere opmerkingen aanleiding geven.

Daarom zal ik mij bepalen tot een kort overzicht. Gedurende de ongeveer dertig jaren van zijn arbeidzaam leven heeft Mauve een ontzagwekkend aantal schilderijen, aquarellen en zwart-en-wit teekeningen, vol sympathie doorleefd, in de wereld gezonden, waarvan slechts een betrekkelijk klein gedeelte in Nederland berust. Bovenal was Mauve's kunst in Engeland, Schotland en Amerika gezocht. Dat feit mag men veilig toeschrijven aan het echt Hollandsche karakter van zijn kunst en de verwantschap van ons volk met het Angelsaksische ras, waartoe de Engelschen en Amerikanen hoofdzakelijk behooren. De poëzie van Mauve's kunst, haar teederheid, de bescheiden en berustende droefgeestigheid van zijn buitenlieden en hun omgeving, de huiselijke humor en het huiselijk geluk, die hij zoo gaarne in zijn binnenhuizen en het landelijk leven afbeeldde, kunnen slechts voldoende doorgrond en medegevoeld worden door leden van dezelfde familie.

De schilder is over de geheele wereld wel het best bekend door zijn kudden schapen, afgebeeld onder allerlei omstandigheden van weer, seizoen en dagtijd en onder elken aard van licht en dampkring; door zijn schapen in de schaapskooi, of waar zij die verlaten, of 's avonds weer binnentreden; door zijn koeien in de melkbocht, bij slooten of onder lommerrijk geboomte; door zijn paarden voor den ploeg, voor houtwagens, enz. Het was den meester daarbij niet om de figuren alleen te doen, doch om den invloed van licht en dampkring waaronder ze zich vertoonden.

Hoe schoon is de kalme, breed stroomende, toonvolle glans van het zon- en schaduwlicht op het smaragdgroene gras van sommige melkbochten, boomgaarden of het warmoes zijner moestuintjes. Hoe prachtvol speelt het zonlicht op de glanzige huiden zijner koeien: het fluweelen kleed eener koningin zou dof schijnen bij de huiden van Hollandsche koeien door de zon verlicht. [1])

[1]) In de verzameling van den heer R. Baron van Lynden te 's Hage bevindt zich een magistrale Melkbocht.

Ook de vetheid en vruchtbaarheid van bouwland, waar de ploeg, bespannen met zwarte of witte paarden, door de klonters snijdt, beeldde hij gaarne af. Hij bewonderde de zilveren lichtweerkaatsing op een wit paard, in contrast met de violette kleibonken van het bouwland en den wazigen dampkring. 't Was soms, als zag men den vruchtbaren damp uit het land opstijgen of uit de stoomende huid en neusgaten van het vermoeide paard.

Wat den humor van Mauve's teekening betreft, zij bovenal vermeld een aquarel, die ik voor het eerst zag op een kunstbeschouwing van Pulchri Studio in 1881 en die zich thans bevindt in de verzameling van den zeeschilder

Anton Mauve op zijn sterfbed, naar eene teekening van A. Le Comte.

H. W. Mesdag. Zij stelt voor een houtveiling op het land en verraadt veel geestverwantschap met een tooneel in Hildebrands „'s Winters Buiten." De notaris, de auctionaris, boeren, dorpstimmerlieden, enz. staan in critische, doch schijnbaar onverschillige houdingen naar het mijnen der kavelingen te kijken. De meeste deelnemers aan de belangrijke gebeurtenis ziet men van achteren of ter zijde, maar de teekening is zoo expressief, dat men vanzelf belang gaat stellen in het tooneeltje, dat van velerlei boerensluwheid en landelijke diplomatie getuigt. Elk figuurtje drukt een eigene bijzondere persoonlijkheid uit en de compositie der groep heeft die ongezochte onderhoudendheid, die men in

Rochussens teekeningen bewondert. Bovendien verplaatsen toon en licht ons zoo echt buiten.

Het lummelige, hoekige, schonkerige van Hollandsche buitenlui wist Mauve met bijzonder veel gevoel voor type te vertolken. Wie herinnert zich niet zijn *Gooi- en Eemlander*, de twee dorpelingen, die in een nuchter boerenvertrek hun gewestelijk krantje lezen? Chargeerde de meester zoo nu en dan een weinig, dan was die charge toch veel echter en dieper gevoeld, dan die der Parijsche weekbladenteekenaars. Mauve toonde meer verwantschap met sommige landelijke teekeningen van Charles Keene en Randolph Caldecott.

November, naar eene aquarel.

Veel hield Mauve van onze rustieke laantjes met berken en beuken of kreupelhout, die hij dan gewoonlijk stoffeerde en verlevendigde met een houtkar, een man te paard, een boerenvrouw ter markt gaande, of hout sprokkelend. In al die blonde tafereeltjes wist hij een streelenden, satijnachtigen parelglans te brengen. De groote moeilijkheid van een blauw boezeroen in toon te schilderen wist Mauve steeds te overwinnen. Er bestaan van hem ook een zeker aantal sneeuwlandschappen, gewoonlijk schaapskooien en schapen, waarvan men toon en tint der witte nuanceeringen bewondert. Den berk mag men Mauve's gelietkoosden boom noemen. Hij teekende zijn bevallige takjes en zilveren stammetjes met bijzondere liefde.

Mauve gevoelde zich zoo recht gelukkig te Laren te midden van zijn werk en zijn gezin. Helaas! die vreugde zou niet lang duren.

In Januari 1888 voelde hij weer een van die aanvallen van *malaise* en somberheid over zich komen. Hij raadpleegde den geneesheer en deze drong er op aan, dat hij een veertien dagen ontspanning zou zoeken.

Hij gaf daaraan gehoor, bezocht o. a. vrienden te Dordrecht en ging toen enkele dagen doorbrengen bij zijn broeder, den conrector te Arnhem.

Plotseling overleed hij daar den 5^den^ Februari aan een verlamming van het hart. „Mijn hoofd is moê, ik kan niet werken," had hij eenige dagen van te voren gezegd. Zulke stemmingen van lichaam en geest konden, zooals ik hierboven reeds mededeelde, soms weken lang duren. Hij gevoelde zich dan

niet in staat iets af te maken en kon hoogstens schetsen ontwerpen. Was de aanval ernstig, dan zelfs dat niet. In zulke dagen was het goed voor hem vrienden te zien. Ofschoon de inspanning, om zich met hen te onderhouden hem soms zwaar viel, moedigde zijn verstandige vrouw zulke bezoeken van enkele rustige, vertrouwde vrienden aan. Men vond hem dan in zijn atelier of tuin zitten, het hoofd op de hand geleund, voor zich uit starende met somberen blik, gefronst voorhoofd en tezaamgetrokken wenkbrauwen, een toonbeeld van zwaarmoedigheid. Ik dacht dikwijls aan een frontispice van een der edities van Burton's *Anatomy of Melancholy.*

Het kostte moeite, om Mauve meer of minder uit die stemming te brengen. Praatjes over wandeltochtjes in Gelderlands dreven, waar ik 's zomers veel vertoefde, vooral over zijn vroeger zoo geliefd Oosterbeek en Wolfhezen; te rommelen in zijn schetsen en photo's, konden soms tijdelijk enkele rimpels wegvagen. Kwam er wat meer licht in de duisternis zijner stemming, dan kon een spelletje domino hem soms wat opfleuren. En gelukte het eindelijk hem over te halen tot een wandeling langs het Kanaal, de Wassenaarsche, of Waalsdorpsche weg, waar de blonde duinen zoo stemmig opgeruimd glanzen onder het lichtblauw van onzen Noordzee-dampkring, dan was de victorie voor hem haast bevochten. Zag hij daar wat moois en was het schetsboek nog thuis gebleven, dan werd een zijner manchetten tot memorandum bevorderd en gaf zulk een krabbel de eerste aanleiding tot een wonderschoon kunstwerk. Was hij weer geheel de oude, dan scheurde hij wel eens een blad uit zijn zakboekje, knipte er een langwerpig vierkantje uit en toonde mij, hoe hij complete schilderijen direct aan de Natuur wist te ontleenen, zonder geleerde of gekunstelde compositie te hulp te roepen. Hij keek door het papieren venstertje en liet mij dan op dezelfde plek staan en er ook door zien. De klassieke eenvoud zijner keuze werd hem dus gewoonlijk door de Natuur zelve aan de hand gedaan. De poëzie en de zuiverheid van zijn stijl doen mij het meest aan de bekoring van Corot denken. Maar de Franschman was daarin minder oorspronkelijk en zag niet zelden met de oogen van Claude.

Wanneer Mauve korter of langer tijd aan zulk een vlaag van zwaarmoedigheid geleden had, was het of opeens de vale sluier, die over zijn geest hing, weggetrokken werd en dan volgde een stemming van zeldzame geestkracht en helderheid, die den meester in staat stelde een eerbiedwekkende menigte buitengewoon volmaakte werken voort te brengen. Toen ik in zulk een periode hem eens in zijn atelier bezocht, vertelde hij mij met van zelfvoldoening stralenden blik, dat hij in één week acht schilderijen en veertien aquarellen klaar had gekregen, waaronder, wel te verstaan, verscheiden werken, die vóór zijn ongesteldheid waren aangelegd, doch die hij niet had kunnen voltooien. De geest der bezieling was dan teruggekeerd, en de plotselinge wederopflikkering van zijn genie stelde hem in staat in zijn werk dat geestelijke leven der Natuur over te gieten, zonder welk de kunst een ziellooze, onbeteekenende vertooning is.

Houtladen, naar eene schilderij.

Het bericht van Mauve's plotselingen dood [1]) bracht groote ontsteltenis in den lande. De schilder had juist den laatsten tijd bijzondere kracht en volkomenheid in zijn kunst ontwikkeld en het scheen, dat zijn talent nog steeds rijper werd. Mauve werd toen algemeen bewonderd door zijn kunstbroeders en het groote meerendeel der met kunst dwepende Nederlanders. Ondanks dat, ziet men betrekkelijk zelden zijn werk in een Hollandsche huiskamer of een Hollandsche verzameling. Toen Mauve in Schotland, Engeland en Amerika een grooten naam had verworven en zijn eigen landgenooten zijn kunst begeerlijk begonnen te vinden, waren de prijzen zijner schilderijen veelal te hoog geworden voor Hollandsche beurzen. Daar komt bij, dat de Nederlanders over 't geheel nooit groote bewonderaars zijn geweest van het natuurschoon in hun eigen land. Hobbema en Ruysdael reeds verdienden nauwelijks een stuk brood, toen onze landschapschilders in den Italiaanschen, decoratieven stijl zeer goed betaald werden. De eerste moest door bemiddeling van een oude Amsterdamsche Burgemeesters-keukenmeid aan een baantje geholpen worden en hij en zijn gezin werden later in de klasse der armen begraven. Ruysdael stierf te Haarlem in het stedelijk Aalmoezeniershuis. Cuyp was van huis uit en door aanhuwelijking een vermogend man, doch zijn kunst hebben de Engelschen ons eerst in het laatst der vorige eeuw leeren waardeeren. Zijn er in Nederland al eenige natuurbewonderaars, dan stelt hun beurs ze niet in staat belangrijke schilderijen van groote meesters te koopen. De Hollandsche koopman brengt het grootste deel van zijn leven op kantoor en aan de beurs door en heeft meer smaak in Zwitsersche en Duitsche bergen, dan in de toonvolle kleurharmoniën van zijn eigen land, dat hij in den regel niet kent. Wenscht hij de kunst als weelde in zijn huis, dan geeft hij niet zelden de voorkeur aan buitenlandsche kleurenbontheid en „aangename" sujetten.

De sympathie voor Mauve in onze kunstwereld bleek ten duidelijkst bij zijn plechtige teraardebestelling. Wie in den Haag herinnert zich niet de indrukwekkende gebeurtenis! Aan het toenmalige Rijnspoor-Station werd door familiebetrekkingen, vrienden en deputaties van genootschappen het stoffelijk overschot uit Arnhem opgewacht. Toen de lijkkist in den wagen geplaatst was en bedekt met een groot aantal kransen, palmtakken en bloemen, weerklonken de plechtige accoorden van Beethovens doodenmarsch, gespeeld door de Kon. Mil. Kapel. Mauve's kunstbroeders Mesdag, Bart van Hove, Sadée, Artz, Gabriël en Weissenbruch droegen als oudste vrienden of afgevaardigden de slippen van het lijkkleed. Van alle kanten waren teekenen van deelneming en vereering toegezonden. Behalve van bloedverwanten en vrienden, waren er kransen van Pulchri Studio, Arti, de leerlingen der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten. Aan de hoeken van den lijkwagen hingen immortellen- en bloemenkransen en het beeld der faam achterop de lijkkoets droeg een fraai met bloemen getooid

---

[1]) Een paar jaar later stierf even plotseling de hooggeschatte Dr. Mauve, conrector aan het gymnasium te Arnhem, Antons broeder.

schilderspalet in de hand, waarbij penseelen en schilderstok met krip omfloersd, een huldeblijk van den heer Tersteeg der firma Goupil. Honderden volgden en omringden den stoet. De woning van den heer Israëls, die men passeerde, was gesloten, evenals die der firma Goupil op de Plaats. Al wat in Den Haag en zelfs in de nabijliggende steden belang stelt in de kunst en haar voornaamste beoefenaars, bevond zich op de Algemeene Begraafplaats aan het Kanaal. Vooral een groot aantal dames was bij deze plechtigheid opgekomen. Diep bedroefd stonden bij het graf de drie zoontjes van den overledene en verdere familieleden. Toen de kist was nedergelaten in het graf, nam Artz, Voorzitter van Pulchri, het woord. Hij herinnerde er aan, hoe Mauve, als zoovele kunstenaars, lang geworsteld had in den aanvang van zijn loopbaan, doch ten slotte zich een eereplaats onder de artisten van onzen tijd had veroverd. In de laatste jaren ging alles goed, ook met zijn gezondheid, zoodat men zeide of dacht „ziedaar een gelukkig man!" En daar is nu de bliksemstraal bij onbewolkte lucht gevallen en heeft de begaafde kunstenaarshand verstijfd, den mond het eeuwig zwijgen opgelegd. Den kunstenaar en vriend zal men niet meer zien, niet meer hooren, maar zijn werken leven voort en vergeten worden zal hij niet.

Bij de schuur, naar eene schilderij.

De heer Greive bracht als President van Arti, Israëls als Voorzitter der Hollandsche Teekenmaatschappij hulde met woorden en kransen. „Waar vinden we een Mauve terug?" sprak de grijze Israëls met bevende stem. De leegte, die hij in de Teekenmaatschappij en op andere tentoonstellingen achterliet, is dan ook steeds een leegte gebleven, die men elk jaar dieper gevoelt. De schilder Ter Meulen schetste ten slotte, wat Mauve geweest was voor zijn jongere kunstbroeders, een leidsman, een toonbeeld ter navolging, in talent, in kunstbegrip, in gevoel. Steeds vonden de jongeren hem bereid tot welwillenden steun. Ter Meulen dankte met door smart gedempte stem den ontslapen kunstbroeder voor hetgeen hij voor de jongeren geweest was. De

heer Dr. Mauve, conrector aan 't Gymnasium te Arnhem, ten wiens huize de schilder zoo onverwachts overleden was, dankte, nadat Antons kinderen weenende de lijkkist nog met bloemen hadden bestrooid en het zoontje van Artz een krans had gewijd aan den ouden, goeden vriend zijns vaders, uit naam van de weduwe en de familie voor de eer zijn onvergetelijken broeder bewezen. Weder klonken de tonen van Beethovens treurmarsch en diep aangedaan verliet men den doodenakker. In het „Hotel Keizershof" ontving de zwaar beproefde weduwe bezoeken van rouwbeklag. Wie zou toen vermoed hebben, dat de nog jeugdige vrouw reeds zes jaren later, 28 Maart 1894, haar echtgenoot in het graf zou volgen!

* * *

Den 5^den^ Februari 1889, juist een jaar na Mauve's overlijden, waren een groot aantal vrienden en vereerders opnieuw tezamen gekomen op de Algemeene Begraafplaats, ten einde een gedenksteen op het graf te onthullen. Door een commissie, bestaande uit eenige van Mauve's beste vrienden, leden van Pulchri Studio, was een rustig, dichterlijk plekje onder de boomen links van den ingang bij 't Kanaal aangekocht, waarheen het stoffelijk overschot gebracht was. Thans zou te twaalf uren de plechtige onthulling van den gedenksteen plaats hebben en het graf aan de familie worden overgedragen.

Ter Meulen hield een rede en kenschetste met eenvoud en diep gevoel den aard van Mauve's kunst en vond daarin het bewijs van het duurzame der vereering, die den werken van den eenvoudigen en toch zoo diepzinnigen kunstenaar ten deel zal vallen. Een der groote bekoorlijkheden van 's meesters kunst is haar macht, om ons te verplaatsen in de rust en vreedzaamheid der Natuur; een karaktertrek, die in onzen tijd van schittering en vertoonzucht, van uiterlijke praal en pronk zoo zeldzaam is en op den dichterlijk gestemden mensch zulk een weldadigen indruk maakt.

Ter Meulen dankte allen, die tot de oprichting van het monument hadden medegewerkt, inzonderheid den ontwerper, den heer Le Comte van Delft, Mauve's zwager. Daarna werd het bedeksel weggenomen en zag men den fraaien granietsteen, opgericht aan het boveneinde van het groene zodenplekje en overschaduwd door de takken van berk en den. De steen is slechts op het voorvlak gepolijst en overigens, ook op den top, ruw gebleven en als afgebrokkeld, wat aan de lijnen iets golvends en aan het geheel een eenigszins rustiek aanzien geeft. Onder een ingebeitelden gouden ster leest men in gulden letters:

ANTON MAUVE.

1838—1888.

Zijne vrienden en vereerders.

Het eenvoudig monument is in samenstemming met Mauve en zijn kunst. Het berkenboompje, waaronder hij rust, is uit Laren overgeplant en groeide

Herder en schapen, naar eene aquarel.

eenmaal niet ver van zijn atelier. Het is een van dat groepje berken voorkomende op de eerste groote aquarel, die in 1886 op de tentoonstelling der Hollandsche Teekenmaatschappij zoo bewonderd werd.

Na de overdracht sprak Mauve's broeder een woord van dank uit naam der weduwe en der familie. Mevrouw Mauve met haar kinderen en betrekkingen, die de plechtigheid bijwoonden, legden kransen op het graf van den dierbaren overledene. Het graf zelf, aan welks uiteinde de steen op zijn kant staat, is op verzoek der weduwe niet met een zerk bedekt. Gras en planten kunnen vrij boven het hoofd groeien van den kunstenaar, die in de vrije Natuur zijn gelukkigste levensdagen doorbracht.

Doch.... Mauve is niet dood. Wanneer we in de landelijke laantjes wandelen onder de sierlijke berken, gehuld in hun doorzichtigen sluier van zilveren wazigheid; of als we het zonlicht zien trillen en schuiven over de smaragdgroene melkbochten onder de blonde wilgen, de elzen en hazelaars, of de echo's hooren van de tingelende belletjes der kudde op de heide, dan zullen we steeds denken „Daar leeft Mauve!"

A. C. Loffelt

MEVROUW BILDERS-VAN BOSSE

DOOR

AUGUSTA DE WIT.

„Beukenlaan," naar eene schilderij, toebehoorende aan Mevrouw Kneppelhout, Hemelsche Berg Oosterbeek.

MEVROUW BILDERS—VAN BOSSE.

Sommige namen zijn als de grondtoon van een accoord — op den éénen klaren klank trillen alle verwante tonen mee en 't wordt als een gedempte harmonie, die uit de stilte antwoordt.

De naam Bilders—Van Bosse is zulk een klank; en de weerklank er op dat is de Veluwe, het landschap van heide, blanke berken en eenzaamheid, dat deze schilder zoo liefdevol weergeeft en zoo waar, het verkoren vaderland waar hare kunst een nieuw leven is begonnen, — sterk, zelfstandig en frisch.

Van Vorden begon de victorie.

Dat was in '75 — en vóor dien tijd had de kunstenares het Spaansch gehad — moeite veel en velerlei, en die soort van armoe, die niet te verhelpen is met het vermaledijde geld, dat men wèl heeft. Sjofelheid laat naakt, maar deftigheid knoopt banden en strikken.

Wat het minste zij van de twee kwaden, waartusschen men gewoonlijk niet kiezen kan?

Vraag het niet alleen aan de arme lichamen die om brood, vraag het ook aan de arme zieltjes, die om vrijheid roepen!

Marie van Bosse, de dochter van den Minister, wilde schilder worden.

Toen zij op haar achttiende jaar „thuiskwam," ging zij naar den zolder waar een kamertje was op het noorden, bond een grooten boezelaar om en vroeg schilderles. Dat mocht: schilderen is een lief talent voor jonge dames, en brengt op terra-cotta bordjes rozige Alpentoppen voort waar de adelaars omheen dwarrelen, ridderlijke kasteelen ook in den maneschijn, en soms scheepjes, keurig rechtop door een schuimige zee, alles ter meerdere sierlijkheid van den salon.

De schilder kwam op het zolder-atelier, en zag den grooten linnen boezelaar; toen merkte hij op dat alles maar een gewoonte was — morsen een verkeerde gewoonte, en een boezelaar een onnoodig iets. Wat wèl noodig was, noodig als brood — dat was studeeren; en hij voegde er na een pooze bij: „Wanneer U het ten minste ernstig meent!"

Zij meende het; zij ging aan de studie met geestdrift en met geduld, door elke nieuwe moeilijkheid van het moeilijke begin tot straffer inspanning geprikkeld, niet rustend voor zij, na jaren, aan het landschap beginnen kon, van 't eerst af hare uitsluitende liefde. 't Was geen keus — „niet omdat ik zelve dat nu juist zoo wou," maar „omdat de natuur zoo mooi is, ben ik landschapschilder geworden," als zij pleegt te zeggen.

Van de Sande Bakhuijzen moedigde haar aan, gaf haar raad en hulp; hij had haar werk gezien en echt bevonden — geen liefhebberij, eene liefde.

En hoe meer zij werkte, hoe steviger dat vast ging staan. Zij wilde schilder worden, zij wilde dit alléén en zij wilde het volstrekt.

Maar *men* wilde het niet.

Toen begon een tijd van moeite.

Wanneer zij sprak van de onweerstaanbare roeping van den kunstenaar, verdedigde *men* de positie van de dochter des huizes.

Er zijn waarlijk-brave menschen, die bij zulk een strijd van den innerlijkgevoelden met den van buiten opgelegden plicht zich altijd partij zullen stellen van den laatsten, en dit in naam van wat zij gelooven zelf-opoffering te zijn.

Tegenover dezulken is er moed toe noodig om, den valschen schijn trotseerend, op te komen voor het goede recht der overtuiging, die meerder is dan het Ik, en niet, als dit, verloochend worden màg.

Marie van Bosse heeft dien moed gehad.

Aan den Rijn, naar eene houtskoolstudie.

En hier moet een bondgenoot herdacht, die haar gedurende den langen strijd houw en trouw bleef en meer dan wie ook in hare late overwinning deelde: Bosboom.

Hij hield er den moed bij haar in; hij nam haar mee op lange studietochten door bosch en duin; hij bracht haar soms lof, en soms blaam, en altijd leering op haar atelier; en eindelijk zei hij: „Nu is het goed genoeg — voor den dag er mee!” en hing haar werk in het open drukke daglicht.

Het was haar onafhankelijkheids-verklaring.

Sommigen verblijdden en velen ergerden zich er over; maar daar stònd zij.

Haar vader, zelf een ernstig en sterkwillend mensch, gaf zich gewonnen

Rhenen, naar eene krijtteekening.

tegenover een streven, dat door zoovele jaren en moeilijkheden heen het doel bereikt had, en liet haar vrij om een studietocht te doen naar Vorden, eene streek, welke haar geestdriftig geroemd was door een onlangs ten huize van gemeenschappelijke vrienden ontmoet artist — Bilders.

„Het nieuwe leven begint.”

O eenzaamheid en geurige stilten der hei! O zomersche hemel! O vreugden van den arbeid!

In de vroegte reeds was zij aan het werk — de voeten in het dauwige kruid, den koelen morgenwind in het gezicht, de ziel doortinteld van de schoonheid der natuur en de eigen scheppenslust.

Zij werkte hard, nauwgezet, moedig, en niet bang voor het woord „mislukt,”

Hoog water, naar eene houtskoolteekening.

maar er achter gekeken en met Cats gedacht: Wie struikelt en niet valt, vordert weg.

Bilders was haar gids — op haar tochten en bij haar werk.

Hij was een ideaal leermeester; zelf oorspronkelijk de oorspronkelijkheid van een ander eerbiedigend, raakte hij nooit aan eenige individueele opvatting, maar wees een zoekende alleen op de natuur, zijn eigen eenig en eeuwig voorbeeld. De natuur was hem het éene noodige — te zoeken in oprechtheid en eenvoud, en in eigen kracht.

Molen te Heelsum, naar eene studie in olieverf.

Dat was zijn geheele leer: de natuur — en de eigen ziel — geen derde daartusschen.

Dus was het, in rechtstreeksche en dagelijksche gemeenschap met de natuur, altijd weer haàr met 't werk, en 't werk met haàr vergelijkend, dat de kunstenares zichzelve klaar bewust werd, in hare kracht zoowel als in haar zwakheid, en dat zij leerde hoe deze te overwinnen en gene steeds meer te versterken.

Teruggekeerd naar den Haag werkte zij harder dan ooit te voren, eindelijk vrij. Wel bleven hare plichten als gastvrouw in het huis haars vaders — Mevrouw van Bosse was vroeg gestorven — haar veel kostbaren tijd rooven,

maar woekerend met al haar krachten, en met ieder vrij uur, won zij dien terug, in zooverre verloren tijd ooit teruggewonnen kàn worden.

Bilders bleef hier, evenals op de heide, haar raadsman.

Hij was allengs gaan behooren tot den engeren vriendenkring, die het huisgezin omsloot.

In het op- en neer gaan van iederen dag, in den ernst van het atelier, in de vroolijkheid van het intiem-huiselijk leven, waren zij goede kameraden geworden, gaande „im gleichen Schritt und Tritt" en van goede kameraden werden zij vrienden; van vrienden éensvoelend in de kunst, éensdenkend in het leven, éenswillend in het handelen, werden zij echtgenooten.

Kippen, naar eene houtskoolteekening.

Het was in 1880. Na een zomer in Westerwolde, het mooie land waarnaar Bilders zoo lang reeds verlangd had, begon dat leven in Oosterbeek, dat zoo arm was aan jaren en zoo rijk aan geluk.

Eerst was het een huisje voorbij de oude scheeve kerk — er staat een prachtige linde voor de deur en rechtuit liggen de verre vlakke weiden van den rivierkant, tot in de verte toe één groenheid, waar de torentjes der Betuwe hier en ginds uit opsteken. 's Zomers is het er zeer koel en malsch en fijn-schaduwig van de wilgen. Tot in Augustus blijft het water der voorjaarsoverstroomingen er in glanzige plassen en poeltjes liggen; aan den slootkant staan de wit-en-zwart geplekte koeien te kauwen, met den staart slaande naar de vliegen.

Mevrouw Bilders is bekoord geworden door de droomerige stilte dier plekjes,

die daar zoo loom liggen onder den zomerschen hemel, vluchtig overschaduwd door trekkende wolken, even ontroerd door den haastigen wind, daar het loover van trilt en het water verdoft. Zij heeft er dien plas geschilderd, die nu in de collectie van den Prins-Regent van Brunswijk is. Een ondiepe poel in de schaduw van een rij knotwilligen — holle knoestige stammen, en loover als een vroege herfstnevel, heel ijl en zilverig grijs; een grauwe tronk, geheel scheef gezakt, hangt boven zijn eigen spiegelbeeld, en het weerkaatste grijs der slierende takken wordt hier en daar gebroken door groene leliebladeren, de spruitsels van dien dichten pol die het midden van den plas ruig maakt van elkaar verdringende en optillende bladerschilden; de blanke bloemen stralen daartusschen.

Krijtschets.

Middelerwijl hadden de schilders de woon bij de weiden verlaten voor dat Rozenhage, dat de oudste der beiden sinds zoovele jaren reeds in wensch en gedachte zijn huis genoemd had.

Het is een ruim laag huis, schuil gaande in het loover van kastanjeboomen; een weinig somber aan de voorzij. Maar achter heeft het een grooten zonnigen tuin, vol kleurig kruid en bonte vruchtboomen. Het atelier van Bilders zag er op uit: en aan den ingang, door een wuivend gordijn van wilden wingerd voor den voorbijganger op de dorpstraat verborgen, stond de oude schuur, waarin Mevrouw Bilders het hare had opgeslagen. Rondom den hof liep een perzik-schutting, in de lente paars-roze van bloesem, en als Augustus kwam, behangen met ronde donzige vruchten waar de eekhorens hun driekantige beten in kwamen zetten. En het pad omzoomd van ouderwetsche bloemen —

Oosterbeek, naar eene krijtteekening.

In den tuin, naar eene krijtstudie.

akalei, ridderspoor, duizendschoontje, goudsbloem en keizerskroon — liep onder de takken der appelboomen door recht op de rustieke bank aan, waar de echtgenooten zoo gaarne plachten te zitten, des avonds.

De huiskamer was vóór; de kastanjes maakten er een groen half-licht. Bij het venster stond de breede zorgstoel van Bilders, en de tafel, die zijne boeken droeg — weinige en uitgezochte. Zoolang 't zomerde stond daar ook altijd, in steenen kruik of glas, een ruiker veldbloemen, die de effen stilheid van dat hoekje opfleurde. De kamer had een ouderwetsche schoorsteen-nis, wit-gekalkt, en dan stond er een donkerbruine antieke boekenkast, waarop Delftsche pullen pronkten. De muren hingen vol platen — boven de rustbank die heerlijke Heide van Bilders, met de Hunnebedden en de zwervende vogels; en goed in het licht eene reproductie van Hobbema's Molentje. Mona Lisa glimlachte, verrukkelijk en raadselachtig; en daar was Beethoven ook — het sombere gelaat, en de fronsende wenkbrauw die de wereld der tonen regeerde.

Dit was het heiligdom, waar hij de rust vond na den volbrachten, zij de kracht voor den te volbrengen arbeid; beiden het geluk.

En wie er binnentrad, van den stoffigen levensweg, herademde.

O! de avonden van Rozenhage! het lange schemeren om de theetafel heen, waar het blauwe vlammetje flikkerde, terwijl in de al dichter dalende duisternis de handen en aangezichten vaag-wit schemerden... Dan ontloken de intieme gedachten, het voelen en denken van twee rijke zielen — en de herinneringen stegen op, glanzend in het licht der dagen, die niet meer zijn.

En 't was zijne jeugd — hij trok met de jagers van van Dam door Brabant — 't geweer op den schouder, een soldatendeuntje op de lippen — de mooie boerendeerntjes lachten verlegen, wanneer hij hen toeknikte; en, een onbekend schildertje, stond hij bevend van agitatie, achter den Maecenas die zijn werk bekeek: en hij zag Rachel het tooneel beheerschen met haar koninklijke gebaren; en liet zich verrukken door Vrugt en de nachtegalenstem van Jenny Lind. En dan zong hij eene phrase met dien zuiveren tenor, welks klaroenklank nog niet geheel verdoft was. Maar zij viel hem in de rede, sprak van schilderijen in Weenen, en Venetiaansch maanlicht — en hij glimlachte, wel wetend waarom zij hem dus het woord ontnam — „Je windt je zoo op, man, je slaapt weer niet vannacht!"

Hij sukkelde toen al, lijdende aan de gevolgen van een borstziekte, die zijn lang bewaarde kracht inéens geknakt had. Er moest héel voorzichtig omgegaan worden met dat zwakke lichaam en dien fijnen geest; dat de gezondheid betrekkelijk goed bleef en de stemming helder, was het loon van veel angstige zorg, een vermijden van honderden kleinigheden, een waakzaamheid, die geen minuut afliet; en bijna nog meer hielp haar niet te onderdrukken vroolijkheid, zoo frisch dat er nooit een gedachte kon opkomen aan de inspanning, waarmede die dikwijls verkregen moest worden — en zoo aanstekelijk!

De winters waren wel eens bar, maar de eerste warme dagen brachten beterschap, en des zomers als het zonlicht gloeide, herademde de bejaarde kunstenaar.

Middelerwijl werd er hard gewerkt op het atelier in de schuur, en in bosch en velden ijverig gestudeerd. Vóór dien Vordenschen zomer had Mevrouw Bilders de heide niet gekend — en nu was 't een aanhoudend observeeren, een vangen en vasthouden van elk mooi moment en van elke vluchtige tint, die verandert met het veranderlijke licht. Hoe heeft zij het bestudeerd, dat landschap dat geen mijl ver en geen uur lang hetzelfde blijft! Het bosch en de Wageningsche Berg trekken donkere wolken, en de sterke wind, die komt aangevaren over de hei, blaast ze in vlokken door de lucht, en het water schittert op en verdoft, en alle schaduwen bewegen; en 't is de wei met de wilgen, en het wemelende haverveld, en de rivier waar de langzame scheepjes

Watermolen te Heelsum, naar eene krijtteekening.

zeilen; en lente en herfst in het bosch en de groote onbewegelijke hei — zij, zij heeft alles gezien, alles waargenomen, alles bestudeerd, in weer en wind met haar schetsboek op het pad, kijkend en teekenend, teekenend en kijkend. Zoo is het, met liefde en lange vlijt, dat zij de Veluw leerde kennen en weergeven het geheel bijzonder karakter van het landschap in werk, dat hoe langer hoe mooier werd.

Bilders schilderde toen niet meer. Zijne hand was onvast geworden. En de oude meester rustte, wetend dat hij gedaan had naar zijn hoogste kunnen, en wèlgetroost nu hij de kracht, die hem zelven had begeven, frisch mocht zien

[illegible]

NAAR EEN SCHILDERIJ

in het bezit van Mr. R. W. D. Heyligers.

in een jongere, deszelfden geestes kind als hij. Hij wist dat het altijd zóo blijven zou. Marie Bilders zou de kunst dienen en liefhebben, zooals Johannes Warnardus Bilders haar gediend had en liefgehad — om haarzelve, met volkomen toewijding en zelfvergetelheid. En haar werk zou zijn, wat 't zijne altijd geweest was — wáár, het echte werk van een echten kunstenaar, die, met volharding, oprechtheid, en die eerbiedige liefde, die niet éen enkele harer uitingen geringschat, zoekt de natuur, de geheele natuur, niets dan de natuur — zoekend met de oogen niet alléen, maar met de ziel, met zijn innerst-eigen gevoelen en verstaan; opdat hij weergeven moge, wat hìj alleen heeft gezien, zóoals hij alleen heeft gezien, en uit het mooist der natuur, en het mooist zijner eigen ziel, voort moge brengen een nieuwe werkelijkheid.

Herfst op Doorwerth, naar eene schilderij, in 't bezit van Dr. H. J. Betz, te 's Gravenhage.

Het zij den vrienden afgeraden langs Rozenhage te wandelen nu· het huis heeft een vreemde uitdrukking gekregen — als lieve oogen, die blind geworden zijn.

Weg is de leunstoel voor het venster en de glans van zilveren haar tegen het zwart — weg ook de ruikers veldbloemen. Er is geen atelier meer in den tuin, alleen maar een vochtige schuur voor bezems en ragebollen; en waar zijn de bonte moeskruiden gebleven, en de bloemen van den ouden tijd — riddersporen en akeleien en de zonnige oranjebloem? En de oude bank, wie zit daar nu?

Zij moest wel weg *toen* — eenzaam gebleven na zulk een samenleven — en ziek, zóo ziek!

De tentoonstelling van Bilders' werken had zij nog in orde helpen brengen — toen was het gedaan met het lange zich goed houden.

Zij werd ziek, erg en lang. Hare zenuwen hadden al te veel geleden, dien laatsten tijd — en dan die hevige rheumatische pijnen, gevolg van studeeren

in de open lucht, bij weer en onweer — en helaas ook van de vochte kilte op Rozenhage....

Zoo moest dan eindelijk het huis onder de kastanjes verlaten worden. Mevrouw Bilders keerde naar den Haag terug.

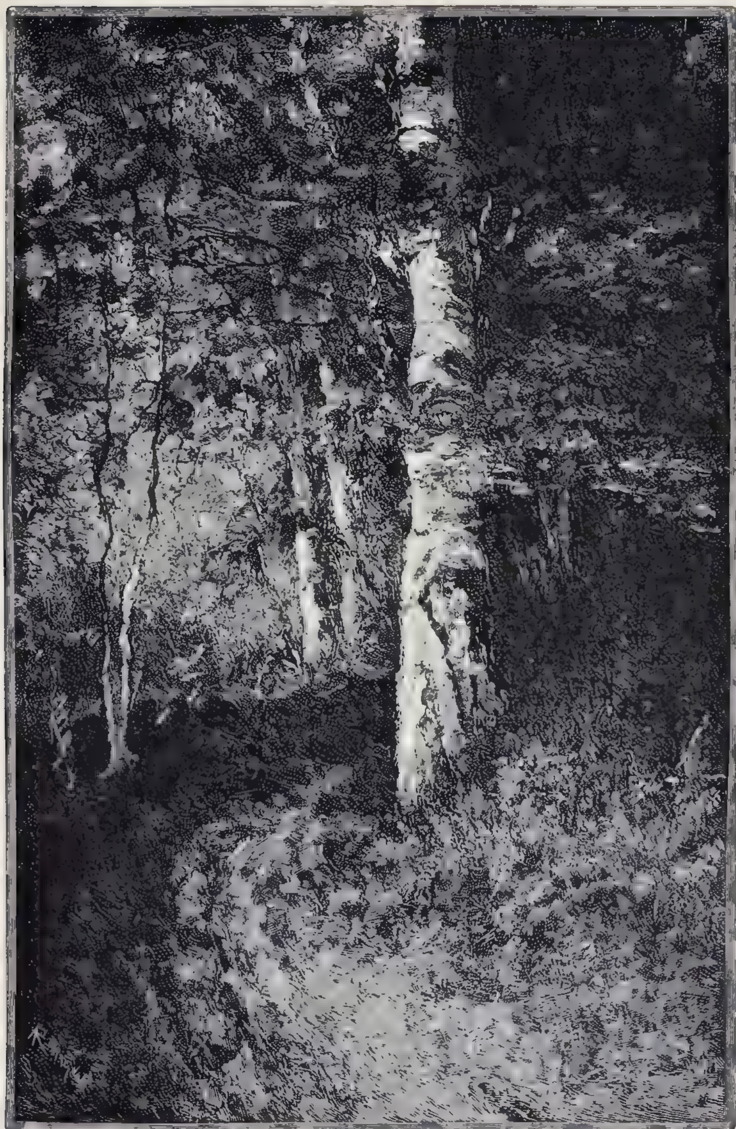
In het begin was het wel vreemd — die harde, platte, schelle huizen in plaats van de mooie beukenlaantjes en het vèrgezicht over de weiden; en wat was de stadslucht duf na den wind, die er aan komt suizen door de dennen, na den geur der honingrijke hei!

Maar 't leed niet lang of Mevrouw Bilders vond een schadeloosstelling in dat eene groote voorrecht van het Haagsche leven — den omgang met

Voorjaar in het bosch, naar eene houtskoolschets.

interessante menschen, vrienden in het leven en vrienden in de kunst en in die geestelijke atmosfeer waarbuiten het op den duur toch voor een artist kwaad leven is — waar de gedachten frisch doorheen waaien, een eigenaardig licht valt op de wereld en alle dingen die daarin zijn, en „een bestendige staat van geestdrift wèl-geregeld" de normale conditie is van allen. 't Werd ook de hare weder. Op haar atelier in de stad zit zij weer even energiek te werken als vroeger in de schuur op Rozenhage, met hart en ziel bij den arbeid, gelukkig om elke overwonnen moeielijkheid, nooit tevreden met het mooi van nu, maar te ernstiger strevend naar het mooier dat morgen zijn kan, naar dat mooiste dat in de onduidelijke verten schitteren blijft, nooit bereikt, nooit uit het oog verloren.

De oude Berk, toebehoorende aan Mej. Wolterbeek te Oosterbeek.

Des zomers zoekt zij de Veluwe weer — de heide en het bosch en het akkerveld, en den omgang met de eenvoudigen die daar leven, en wier bestaan zij zoo goed kent in al zijne aandoenlijke eentonigheid, eenigszins zwaarmoedig wel, zooals alle dingen der heide.

Mevrouw Bilders gevoelt zeer diep dien tragischen trek van het heide-landschap — de verre strakke vlakte, de nevelige luchten, waar het avondrood ten onder gaat, de dood van den zomer, omgekomen in vlagen van wind en regens en afgerukte bladeren, „wanneer het stormt in 't wilde woud." Daar staan de oude beuken, de sterke, statige stammen, die hun millioenen van takken en twijgen en dicht-spruitende bladeren nog zoo forsch optorschen; maar

Bosch-ingang, naar eene houtskoolschets.

het is het glanzende loover van Augustus niet meer — het is vaal en dun en bros gebeukt door de regenbuien en de dolle rukwinden; de brand van den herfst is er ingeslagen, de rosse gloed, die in vlammen en vlagen door de takken vaart; weldra zal hij opwaaien tot in de hooge kruinen toe — ééne oranje laaie waar het geheele zomerbosch in verbrandt.

En het is op de heide, daar waar op de hoogte van den glooienden, geelzandigen oever der beek een oude eikeboom staat, donker en forsch; de zon is ondergegaan, en in den afschijn van den verren avondgloed wordt de beek een plas van purper en karmozijn; zwart valt de smalle schaduw van een berkenstammetje er over — de nacht komt — de zwarte nacht op de heide...

Maar in het bosch in Juni, daar is alles anders! Een stille dag — boven de boomtoppen een ijle grijze lucht, waar ineens een raaf log en zwart door-

Hoog water, naar eene houtskoolteekening.

heen komt plompen; en dan weer zon — overal — in de doorschijnende loovers, op de mooie grondjes van mos en blaren, in ronde zonneplekken over den zandweg met de diepe karre-sporen — verschietend ineens en dooreenwemelend telkens wanneer de wind voorbijvaart — voorbijvaart tusschen de blanke beukenstammen en de glanzende berkjes met hun tonen van zilver en paarlemoer.

Gaandeweg wordt het in 't zwaarlooverig bosch te vol. Dan begint de mooie tijd in de weiden aan het Drielsche veer. Het gras is wazig van de fijne trillende bloesempluimen, de beek flikkert uit dommelige wilgenschaduw te voorschijn: des avonds als de zon ondergaat aan gene zijde der rivier, hebben in den schuinen schijn alle dingen gouden en zilveren randjes.

Tabakschuur te Rhenen, naar eene krijtteekening.

Daarna komen de glorie-dagen van het koren. Gele tarweveldjes glanzen tegen het luchtblauw. De haver staat in schoven: voor de opgeladen kar suft een geduldige schimmel, glanzend wit tusschen al het ros en goud.

En dan eindelijk is het najaar, de mooie dagen, de bijen en de schilders verdwijnen, en komen zoolang het wintert niet weer te voorschijn.

Mevrouw Bilders heeft haar winterkwartier op het Alexanderplein, in eene woning gewijd door de beminnelijkste herinnering. Mauve, de te vroeg heengegane, heeft hier gedroomd en gewerkt. Het is een zonnig huisje met de geheele breedte van het prachtige veld er voor, waar de zon en de wolken en de schemering en maanlicht een altijd vernieuwd spel van schoonheid

Zonsondergang bij de Wodanseiken, naar eene schilderij.

maken, en waar het des ochtends schettert en klinkt van met trompetgeschal aandravend paardevolk, dat er zijn oefeningen komt houden.

En het huis-zelf is ook vol mooiheid, niet een sierlijk ding hier, en een voorwerp van weelde dáar, met allerlei banale dingen er tusschen voor „iederen dag" — maar mooiheid overal, in en om en over alle dingen, evenals het licht en de lucht, en een zeer bijzonder, eigenaardig mooi — de meubels erfstukken, en aan den muur teekeningen, pastels, gravures, allen uitstekend en velen de gift van een schilder, hier en ginds ook eene reliquie uit het Heilige Land der Kunst, Italië, en overal herinneringen aan mannen en vrouwen van beteekenis, vrienden van de beide Bildersen.

En dan gaat er nog een eigen bekoring uit van al die namen op boekenruggen — van de schrijftafel, de vensternissen, de kleine boektafels glanzend — dichters in alle tonen en uit alle tijden, beginnend met Dante den Ziener van Gezichten, en met de zangers van bosch en veld, Walt Whitman, Thoreau en Thomas Hardy niet eindigend.

Het portret van Beethoven hangt er ook nog steeds.

Mevrouw Bilders gevoelt alle schoon — schoon van kleuren, schoon van klank, schoon van woord en schoon van vorm — in alle vier de elementen der schoonheidswereld schept zij adem.

En daarom komt ook geheel vanzelf het mooie van het leven tot haar — veel goede vriendschap en trouw, en kameraadschappelijke waardeering, en díe echte vroolijkheid, die even zeldzaam en kostelijk is als edele wijn — een oogenblikkelijke prikkeling niet alleen, maar een gloed door hoofd en hart en een kracht ten leven.

Ons allen is die noodig; maar géen zoo als den kunstenaar, „den mensch die leeft voor de geheele menschheid", onophoudelijk gevend opdat wij hebben mogen, trachtend naar gemak, noch geld, noch eer voor de menschen, maar alleenlijk naar schoonheid — naar Háar,

.... The Lady Beauty in whose praise
Thy hand and voice still shake. Long known to thee
By flying hair and fluttering hem, the beat
Still-following her, of thy heart and feet,
How passionately and irretrievably, —
With what fond haste, how many days and ways!

A. Oettit.

HENDRIK VALKENBURG

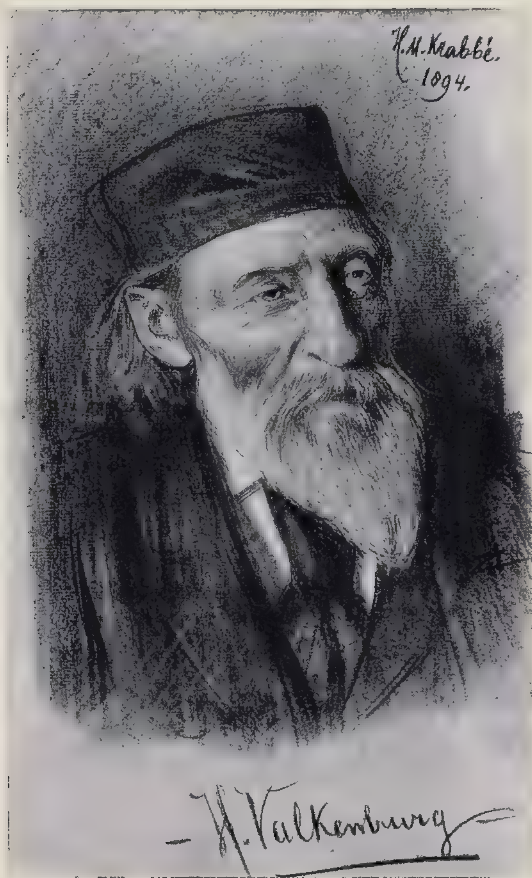
DOOR

J O H A N.

Twentsch Binnenhuis, naar eene schilderij.

HENDRIK VALKENBURG.

„Al zen leven, daar hei je meneer Valkenburg; man, kom der in, ik doch je zou dood wezen." De schilder kon er de laatste jaren zeker van zijn, dat hem bij zijne komst in Laren van de zijde van Teuntje of Lijsje eene dergelijke begroeting te beurt zou vallen. De kleine, gekromde gestalte met den langzamen, regelmatigen stap was bij groot en klein in 't dorp bekend; hij van zijn kant wist, dat hij hun de ruw-openhartige toespeling op zijn zwak uiterlijk niet te

veel moest aanrekenen en verklaarde dan ook opgeruimd, dat het de eerste jaren nog wel zou schikken, al waagde ook de oude grootvader van diep in de tachtig de onderstelling, dat „meneer en hij elkaar wel niet zooveel mis zouden loopen."

De toen bijna zeventigjarige schilder, hij werd den 8sten September 1826 geboren, gevoelde zich in zijn hart zoo jong, dat het hem alleen tusschenbeiden verdroot, dat het lichaam niet meer zoo wilde als vroeger. En hij *had* heel wat doorgemaakt. Een boekdeel ware te vullen met zijne levensgeschiedenis en dan zou het te lezen geven den hardnekkigen en afmattenden strijd eens mans van zijne jeugd tot haast aan zijne grijsheid toe, om te midden van allerlei bezwaren het levensdoel te bereiken, dat hij zich voor oogen had gesteld en waaraan hij zijne beste krachten gaf.

Hendrik Valkenburg sleet zijne jeugd en jongelingsjaren te Deventer. Zijne ouders behoorden tot eenen armen tak der familie en ofschoon de jongen reeds vroeg een geprononceerden aanleg voor teekenen aan den dag legde en er van droomde schilder te worden, er was geen denken aan, zijne opvoeding in die richting te leiden. Integendeel, zoodra de schooljaren achter den rug waren, moest er geraadpleegd worden, in welk vak de knaap zou worden opgeleid, om spoedig in zijn eigen onderhoud te kunnen voorzien. Ten einde zijne neiging eenigszins te gemoet te komen, werd hij bij een' goudsmid in de leer gedaan. Hij hield het er twee jaar uit, maar maakte er zich toen onmogelijk, waarna het in den boekhandel werd geprobeerd. „Hein" echter wou en zou teekenen en eindelijk kreeg hij het zoover, dat hij in zijne vrije uren naar de teekenschool mocht. Hier kwam hij onder de leiding van den heer Vredenburg. De tijd, daar gesleten, vormt een der merkwaardigste perioden uit 's schilders leven: het deed hem den eersten stap zetten op 't moeilijke pad, dat hij toch zoo vurig wenschte, maar bovendien leverden de geheele inrichting der school, de gang van het onderwijs en niet het minst de typische directeur eene onuitputtelijke stof voor grappige verhalen en dwaze anecdoten, die het aardigst was, uit den mond des schilders zelven te hooren, als hij met een' oude Deventersche kennis de tijden der „teikenschoole" weer opdiepte. De verlichting 's avonds geschiedde door olielampen met het stereotype bakje er van onderen aan. Dagen lang verzamelde zich het aflekkenke vocht daarin ongestoord, tot eindelijk op een goeden dag, het bakje vol zijnde, een groote droppel zijnen weg naar beneden nam en een onuitwischbaar spoor achterliet op de prachtig afgewerkte teekening van een der jongens, die daarover natuurlijk in woede ontstak, waarna „Oliepeter," alias de lampenverzorger, werd ontboden. Die jongens van de teekenschool waren door heel Deventer bekend, of liever berucht. Bij 't naar huis gaan werden de grootste kwajongenstreken uitgehaald. Een gestolen gootpijp werd aan de straatpomp bevestigd, over de onderdeur van een winkelhuis gelegd, en daarna werd de boel onder water gezet; waarvan de slachtoffers soms eerst iets bemerkten, als het water de achter den winkel gelegen kamer dreigde binnen te stroomen. Van pothuizen werd en passant een luik meegenomen en op de stoep geplaatst van een deftig

In den Moestuin, naar eene aquarel.

heerenhuis, om met kletterend geraas neer te ploffen als de niets kwaad vermoedende dienstbode de voordeur opende. Herhaalde malen kwam de politie er bij te pas, maar bijna altijd liep de zaak met een sisser af, dank zij de vergevensgezindheid der gekwelde burgerij, bij wie de jongens ondanks alles, nog al een potje mochten breken. De school toch had een uitstekenden naam, dank zij den kranigen directeur, die lust en ijver in den traagsten leerling wist te kweeken en menig knap vakman (meubelmaker enz.) dankt aan die inrichting zijne vorming. Er werd hard gewerkt, zoo hard zelfs, dat Hendriks tweede moeder wel eens knorrig vroeg, of er nu al weer nieuw papier moest gekocht worden. Evenwel, 't was copiëeren uit den treuren en na de prachtigste

Krijtschets.

schaduwkoppen bleek een groot pleisteroog haast onoverkomelijke moeilijkheden te bevatten. Aan diezelfde teekenschool behaalde de kunstenaar zijn twee eerste glories: een zilveren teekenpen en een zilveren medaille. De eerste werd gewonnen bij den jaarlijkschen wedstrijd in het teekenen van een geschaduwden kop à deux crayons van Julien en de grijze schilder kan nog glimlachen bij de herinnering aan de onverdeelde, zalige jongensvreugde over het bezit der „zilveren teikenpenne," eene vreugde, die al de glans van later succes niet heeft kunnen verduisteren. Wat de medaille betreft, deze werd later behaald met eene teekening naar het naakt.

Zoolang de vader echter leefde, moest het teekenen bijzaak blijven, maar bij

den dood van dezen in 1844 liet de toen achttienjarige Hendrik den boekhandel eenvoudig in den steek en gaf zich geheel aan zijne lievelingsstudie over. 't Weinige, dat zijn vaders nalatenschap opleverde, gevoegd bij den steun, hem door zijn welwillenden leermeester verstrekt, een man, die ondanks al zijne eigenaardigheden bij den schilder in hooge waardeering is gebleven, deed hem den eersten tijd het hoofd boven water houden. Hij studeerde vlijtig; maar 's jongelings wenschen reikten verder dan de teekenschool en de Deventersche omgeving hem konden verschaffen. Antwerpen was het beloofde land. Daarheen trokken destijds alle schilders en in 1848 had hij het zoover gebracht dat hij zijne vaderstad den rug kon toekeeren en naar België trekken, waar hij leerling werd der Antwerpsche Akademie. Daar in de Scheldestad werd door den enthousiasten maar doodarmen jongen een strijd om het be-

Krijtschets.

staan gevoerd, waarin zeker menigeen met krachtiger gezondheid dan hij zou zijn ten onder gegaan; wat hem staande hield, waren zijn stalen volharding, zijne onvermoeide vlijt en een ontzeggen van bijna 't noodigste, al informeerde de goedhartige Madame, zijne hospita, dikwijls met bezorgdheid naar het welzijn van haar bleeken commensaal.

Toch, ondanks de grootste zuinigheid, was na ruim anderhalf jaar het geld op en moest Deventer weer worden opgezocht, waar door den verkoop van eenige studies en eene bestelling van een kunstlievend stadgenoot de noodige fondsen werden verzameld voor een tweede verblijf in Antwerpen. Op die wijze ging het tot 1853 door. Beurtelings vertoefde de schilder nu hier, dan daar; in de eene plaats werd verdiend, waarvoor in de andere werd gestudeerd.

Maaiers, naar eene studie in olieverf.

[illegible]

[illegible]

in het [illegible] Museum te Amsterdam.

Toen werd hem van uit Almeloo de uitnoodiging gedaan, zich aldaar te vestigen. Er was kans op veel lessen en ook de betrekking van teekenonderwijzer aan de stadschool stond voor hem open. 't Uitzicht op een eenigszins vast inkomen was voor Valkenburg, die de laatste jaren van de hand in den tand

Kousen stoppen, naar eene schilderij.

had geleefd, te verleidelijk, om niet aan de uitnoodiging gehoor te geven. Hij dacht er niet aan, dat hij, wat zijn schilderen betrof, zich daar levend ging begraven. Financieel had hij zich zijne keuze niet te beklagen; 't ging er hem betrekkelijk goed, maar 't was de dood voor de kunst. Vol Antwerpsche

ideeën, met hoogklimmende illusies over grootsche historiëele onderwerpen, eene richting, toen zeer in de mode, onbekend met andere uitingen van kunst, zonder oog voor 't eigenaardige van zijne omgeving, hoewel de boerenwoning juist later zijne genre is geworden, vond de schilder in het kleine provinciestadje niets, wat aan zijn drang naar schilderen te gemoet kwam.

Niettemin sleet hij hier 13 jaren van rustige rust; hij kreeg er vele vrienden en het vertoeven in den huiselijken kring deed bij hem de zucht naar een eigen haard ontwaken, welken hij vond door zijn huwelijk met Johanna van Lochem, die, ofschoon hem niet altijd op artistiek gebied kunnende volgen, eene goede vrouw voor haar man en eene zorgzame moeder voor hare kinderen heeft trachten te zijn.

Krijtschets.

Na 1863 begon zich het middelbaar onderwijs te ontwikkelen. De bezitters van middelbare akten waren echter schaarsch. Toen nu de betrekking van teekenleeraar aan de middelbare school te Helmond moest vervuld worden, solliciteerde de schilder en kreeg de plaats. 't Huis en bijna de geheele inboedel werden verkocht, daar 't vervoer in die tijden nog te veel bezwaren opleverde en Helmond bovendien niet aan het spoor lag. Van veel geliefde voorwerpen moest afstand worden gedaan; niet het minst viel aan 's schilders vrouw het verlaten der ouderlijke woning zwaar. Haar man had nu echter een tweeledig doel bereikt. Ten eerste was hij zijne onartistieke omgeving uit en bovendien dicht bij Antwerpen, dat in de eerstvolgende vacantie onmiddellijk weer werd opgezocht. Een uitstapje, van uit Almeloo indertijd nog eens naar België ondernomen, had de oude liefde voor de academiestad weer doen ontbranden. Hij maakte er de schets voor zijn eerste genreschilderij, eene herinnering uit Twente, „de Paaschweek" genaamd, die later op de driejaarlijksche tentoonstelling veel succes had en hem zijne eerste bekendheid schonk, want, ofschoon lang niet jong meer, vóór de tentoonstelling had nog niemand, uitgenomen de Overijselsche omgeving, van hem gehoord. Na een anderhalfjarig verblijf in Helmond werd hem het voorstel gedaan, aan 't hoofd te staan van eene op te richten burgeravondschool in Zwolle. Hij aarzelde niet lang, de betrekking te aanvaarden. Den geheelen dag had hij vrij en ook de vier zomermaanden had hij geheel tot zijne beschikking, zoodat hij nu heel wat voor schilderen overhield. Toch

Bij de wieg, naar eene schilderij.

had hij nog niet, wat hij wenschte. Omgang met schilders, gedachtenwisseling over kunst, de gelegenheid om werk van anderen te zien, in Zwolle was dit niet te vinden, daarvoor moest hij naar Amsterdam. De koninklijke subsidie was toen juist ingesteld. Valkenburg zond een groot aantal doeken ter beoordeeling in; van studies gesproken: op den zolder van zijn huis staan kisten vol ervan, meest alle afkomstig uit Antwerpen, die op zichzelf een heele verzameling vormen en die eene getuigenis afleggen, hoe daar aan die academie werd gewerkt. De kunstenaar hoopte dan, dat zijn werk de aandacht mocht trekken. Het deed het in die mate, dat de commissie den schilder dringend uitnoodigde, eens naar Amsterdam over te komen, ten einde

Dorschers, naar eene schilderij.

tot eene persoonlijke kennismaking te geraken. De jonge man zooals zij hem veronderstelden te zijn, verdiende ten volle, dat men hem in staat stelde, een studiereis te ondernemen. Toen de schilder werkelijk kwam, zagen de verwonderde commissieleden een ruim 45 jarig man, echtgenoot en vader, die niets anders begeerde dan eene tegemoetkoming in de kosten voor een tijdelijk verblijf in Amsterdam. Ze werd hem toegestaan en van Mei tot September werd het bekende atelier op de Rozengracht betrokken. Eenmaal hier zijnde, beviel het er hem zoo goed dat hij moeite deed, er een vaste betrekking te krijgen. Deze deed zich weldra voor aan de ambachtschool in de Wester-

Bijbellezing in den achterhoek, naar eene schilderij.

straat en de Hoogere burgerschool voor meisjes. Hij werd er benoemd en de betrekking in Zwolle eraan gegeven. Van de kunst alleen te leven, daarvan was nog geen sprake en daarbij de schilder moest om vrouw en kinderen denken. Zijne komst in de hoofdstad begon onder goede voorteekenen. Op den avond van den verhuisdag kwam een telegram met de verblijdende mededeeling, dat een ingezonden schilderij op de stedelijke Haagsche tentoonstelling. getiteld: „Even uitgaan", oud vrouwtje met paraplu, de gouden medaille had verworven en een kooper gevonden in baron Van Hardenbroek. Aan die schilderij knoopt zich een aardig incident vast. De schilder, die de tentoonstelling eens bezocht, maar geen weg in Den Haag wist, informeerde daarnaar

Het Twaalfuurtje, naar eene schilderij.

bij den hotelhouder, die op 't hooren van de tentoonstelling zijn gast op 't hart drukte, toch vooral niet te vergeten, een oud vrouwtje daar te gaan zien; 't trok ieders aandacht. Tot zijne blijde verbazing maakte hij toen kennis met den schilder ervan. Bovengenoemde medaille, gevoegd bij vleiende courantenartikels vestigde de aandacht op hem en bracht hem in aanraking met kunsthandelaars, zoodat hij nu kon zeggen dat hij den voet in den stijgbeugel had. Toch waren de eerste jaren in Amsterdam geen gemakkelijke. Een wekelijksch lesgeven van 28 uur in vaak overvolle klassen was te afmattend eene taak voor iemand, die nooit een krachtige gezondheid mocht genieten en bovendien elk vrij half uurtje aan zijne kunst wijdde. In 1873 was hij dan ook genood-

Oude Harmen, naar eene schilderij.

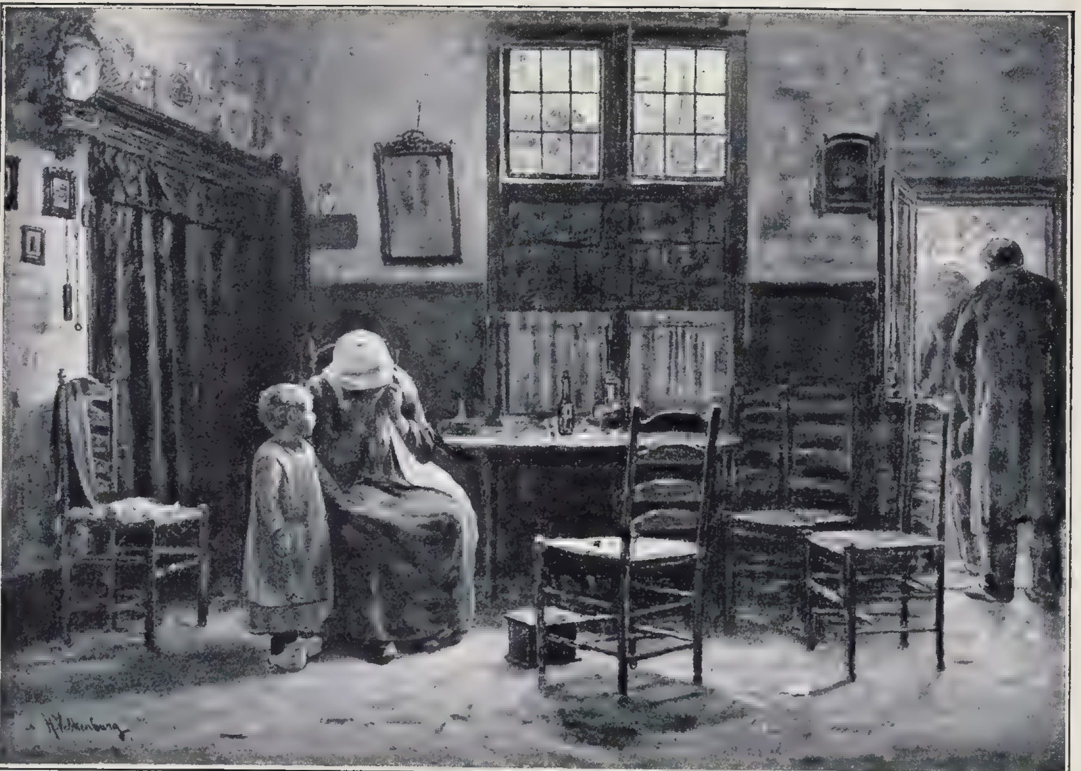
zaakt voor zijne betrekkingen te bedanken: een ernstige longontsteking gaf een gevoeligen schok aan zijn toch reeds overwerkt lichaam. Gelukkig dat hij zich onderwijl als schilder genoeg naam had verworven, om niet al te donker de toekomst in te zien. In elk geval kon hij zich nu geheel aan 't schilderen overgeven. 's Zomers werd geregeld Twente opgezocht, hij kende de streek en de bewoners en zocht er gaarne de oude vrienden op. Menig schilderij dagteekent uit dien tijd. Een der merkwaardigste vruchten is wel „Bijbellezing in den achterhoek". Zooals 't meest altijd met zulk een groot werk gaat, 't ontstond niet in eens. Hij had zoo'n bijbellezing vaak bijgewoond en altijd

Voor het Middagmaal, naar eene schilderij.

opnieuw had het eigenaardige van het onderwerp hem getroffen en hem opgewekt iets daarvan te maken. Verschillende studies en schetsen werden er voor ontworpen, maar steeds bleef de werkelijke uitvoering nog achterwege tot eindelijk de wereldtentoonstelling in 1883 hier ter stede de aanleiding werd, het reeds begonnen doek te voltooien. De kunstenaar wilde gaarne een belangrijk werk inzenden en dit leek hem daarvoor 't meest geschikt. 't Doek had veel succes, verwierf een gouden medaille en ging in bezit over aan baron van Boetzelaar.

Gebeurtenissen uit den huiselijken kring gaven dikwijls het onderwerp aan

De Dorpsklok luidt, naar eene schilderij.

Even uitgaan, naar eene schilderij, in het bezit van Baron van Hardenbroek van 's-Heeraartsberg en Bergambacht.

de hand voor verschillende belangrijke doeken, als: Goedennacht. het Doopmaal Wat de ooievaar bracht, Prentjes kijken, enz., waarvan het eerste op de stedelijke tentoonstelling alhier de gouden medaille verwierf.

Na Twente kwam Zandvoort een jaar aan de beurt, daar de gezondheid van een der kinderen een verblijf aldaar noodzakelijk maakte. Behalve vele studies kwam daar geen enkel groot werk tot stand. In de latere jaren werd het Gooi opgezocht, dat het aantrekkingspunt moest blijven.

Krijtschets.

Intusschen had de kunstenaar zich trachten los te maken van den bruinen toon en de oude opvatting der Antwerpsche school en meer een voorbeeld genomen aan de nieuwere kunstuiting, die in Den Haag en Amsterdam hare knappe beoefenaars vond en 't is vooral in Laren geweest onder den invloed en omgang van Mauve, dat Valkenburgs kunst zich langzamerhand heeft vervormd tot wat ze nu is en die werkelijk verrassende veranderingen te zien geeft, als men soms plotseling een doek uit vroeger tijd met een uit de Larensche jaren te vergelijken krijgt. Ongetwijfeld is die verandering van richting eene goede geweest. Van Valkenburg mag men verklaren, wat niet van alle schilders op dien leeftijd te zeggen valt, dat zijne kunst er met de jaren op vooruitgegaan is en nog altijd is hij onvermoeid zoekende. Door Mauve leerde hij meer dan vroeger inzien, hoe men alles van de natuur moet afzien, hoe 't verlichte raamhoekje, 't dommelige schuurtje, 't duttend oudje bij den haard 't best op de plaats zelve zijn weer te geven, en de Laarders zijn er een geschikt slag menschen voor. Ieder mag vrij komen schilderen; 't is een aardige bijverdienste voor de armelijke bevolking. Maakt het kroost het wat al te lastig, moeder weet ze handig de deur uit te zetten: ze wil het mijnheer graag naar den zin maken. De schilders staan in een goed blaadje. Hebben zij niet van een vergeten dorpje een druk bezocht zomeroord gemaakt? Valkenburg vond in Laren herstelling voor geest en lichaam. De eerste zoele voorjaarsdag zag hem er heentrekken en het atelier in de Parkstraat werd niet eerder in gebruik genomen, dan als de gure Novemberwind het verblijf in de tochtige boerenwoningen ondoenlijk maakte. Een der eerste doeken, dat hier werd afgewerkt is het bekende schilderij op het Rijksmuseum, dat indertijd op de najaarstentoonstelling in Arti is geëxposeerd geweest. Vooral zijne waterverfkunst kwam hier tot

Oud moedertje, naar eene schilderij.

krachtige ontwikkeling. Ofschoon eerst op latere jaren er mee begonnen, behaalde hij er reeds in 1871 eene bronzen medaille mee in Luik en droeg hij zijn behoorlijk aandeel bij in de massa aquarellen, die jaarlijks hun weg naar Amerika vinden. Dat trouwens zijn werk ook in 't buitenland wordt gewaardeerd, bewijzen verschillende bekroningen in Londen, Parijs en Berlijn, in welke laatste stad het geëxposeerde doek: „de Dorpsklok luidt!" voor een museum werd aangekocht.

De schilder kon met voldoening op 't leven, dat achter hem lag, terugzien en indien men des ondanks zich verwondere, dat zijne kunst ten slotte toch niet dat heeft gegeven, wat zijne jongelingsjaren eens zoo schitterend voorspelden, als hij niet dien wijdklinkenden naam heeft verworven, die de belooning mocht zijn voor zijn onvermoeid streven, men bedenke wel, hoe een bijna vijf en twintig jaren tobbens de sterkste vleugels kan verlammen en doodend kan zijn voor zelfs een krachtiger kunstleven dan het zijne.

In het najaar van 1896, nog geen twee maanden, nadat hij tevreden en gelukkig zijn zeventigsten verjaardag mocht vieren en dorrend lauwergroen nog van ontvangen eerbewijzen sprak, ontviel hij even plotseling als onverwacht aan de zijnen en getuigden opnieuw talrijke frissche kransen, hoe hij ook in wijder kring, dan dien van zijn huisgezin, werd gewaardeerd.

Johan

HERINNERINGEN

DOOR

F. P. TER MEULEN.

Nachtverblijf van schapen in Drenthe, naar eene schilderij.

HERINNERINGEN. [1]

Uitgenoodigd bij een en ander van mijne hand iets van mijn levensloop aan te teekenen, doe ik een beroep op de toegeeflijkheid mijner lezers, als ik opschrijf wat op zich zelf weinig de aandacht verdient, maar dan toch het meest karakteristieke is, wat ik in staat ben mede te deelen.

Ik begin.... vóór het begin. Mijne moeder was, zooals zij zelve met zekere ingenomenheid placht te zeggen, een Kosterskind, d. w. z. zij stamde van vaders- en moederszijde van Haarlemsche boekdrukkers af. Vandáár wellicht het literarisch adertje, dat nu en dan even bij mij schijnt te willen vloeien. Van mijn vader's kant erfde ik zekere neiging tot stille overdenking met veel liefde voor de vrije natuur. Mogelijk zou het Taine niet onverschillig zijn geweest nog te vernemen, dat mijn grootvader eerst een verfwinkel deed en later een loodwitfabriek dreef en zou hij aan het een den lust des kleinzoons

[1]) Op onze vraag naar eenige verdere autobiographische bijzonderheden, antwoordde de schrijver: „Ik geef u volkomen toe dat ik de gelegenheid om over mij zelven te spreken, heb aangegrepen om over mijzelven... te zwijgen. Wel heb ik er over nagedacht de leemte aan te vullen, maar ik zie daar geene kans toe zonder in eenige appreciatie te vervallen en daarbij gevaar te loopen mijne eigen glazen in te gooien. En al ben ik schilder, glazemaker ben ik niet."
[Noot van den uitgever.]

toeschrijven om te schilderen, aan het ander de hebbelijkheid om met dekwit zijne meeste teekeningen reddeloos te verknoeien.

Maar in den gulden tijd, waarin men nog van geene reddeloosheid weet en het knoeien beschouwt als iets, dat „een groot mensch" zeer wel kan laten, in de zeer stille ouderlijke woning te Bodegraven, lachte mij de schilderkunst toe als een belofte van onvermengd geluk. Reeds als kind wou ik liefst schilder worden; dat ik van schilderkunst weinig te zien kreeg, scheen mij niet te deren: ik zelf teekende maar braaf uit het hoofd bokken met groote horens.

Van de school herinner ik mij het best: zekere krul in den sik van den meester, een langen ondermeester, van wien ik veel hield, rechtop achter zijn

Op weg, naar eene teekening.

lessenaar, maar vooral het schoorsteenstuk. U mijn dank, *great unknown*, die met dat zwemmende hert in de rivier en dien jager met die honden op den kant mijne arme kinderziel zoo menigmaal in dat „Instituut voor jongeheeren" hebt verkwikt!

Frisscher is eene andere herinnering uit mijn kinderjaren. Het was winter en er lag veel sneeuw; ik kom 's ochtends beneden, kijk uit het venster en zie vlak bij mij onder de veranda een koppeltje schapen, tegen elkaâr aangedrongen. Zij konden geen gras meer vinden op hun land en de sloten hielden hen niet meer tegen. Voor een jongen, die veel van dieren hield en wiens niet verwende verbeelding al spoedig op gang geraakte, had die verschijning, zoo geheel buiten de orde in eene omgeving, waar alles heel precies was afge-

past, de weelde van het meest romantische avontuur. Wat wenschte ik naderhand dikwijls, dat die schapen het nòg eens deden!

Het bleef bij wenschen en afwachten. Zou ik ooit schilder worden? Daar kwam een boekje in huis van Conscience, getiteld: „Hoe men schilder wordt," en ik verwachtte nu te zullen hooren hoe ik dat moest aanleggen. Toen mijn vader het voorlas, werd ik teleurgesteld: een eigenlijk wegwijzer scheen het toch niet te zijn.

Aan het spinnewiel, naar eene studie.

Maar er daagde licht. Het toeval wilde, dat mijne familie kennis maakte met den schilder van de Sande Bakhuijzen (vader van den thans levenden schilder van dien naam), en weldra brachten mijne ouders mij naar den Haag, waar ik werd opgenomen in het vriendelijk gezin van denzelfden man, die mijne schreden zou leiden.

Ik had het er best, maar met mijn werk wou het niet vlotten. Na een verblijf van vier jaren ontzonken mij moed en lust en ik besloot, daar ik mij inbeeldde meer aanleg te hebben voor wat men gewoonlijk „de studie" noemt, nog Latijn en Grieksch te leeren om naar de academie te gaan. Ik werkte hard en het ging eerst voor den wind; aan de academie ging het minder mooi, maar ik werd toch candidaat in de letteren en kreeg een betrekking aan een school. Intusschen was door de onthouding de belangstelling in de kunst weêr opgeleefd en het werd mij hoe langer hoe helderder, dat ik noch voor de geleerdheid, noch voor het onderwijs in de wieg was gelegd. Dank zij de mildheid mijner ouders mocht ik terugkeeren tot mijne oude liefde, na eene pauze van tien jaren, — juist de jaren, dat een schilder het meeste pleegt te leeren. Eerst werkte ik elders; in '74 kwam ik in den Haag wonen, waar ik al spoedig onder de

betoovering geraakte van Israëls en Bosboom, van Jacob Maris, van Mauve.

Reeds waren mij gedurende mijn tienjarigen wapenstilstand de oogen even opengegaan. Het heugt mij, dat ik voor een prentenwinkel de bekende gravure zag naar het schilderij van Israëls: een schipbreukeling, die over het duin wordt gedragen; van hetzelfde stuk, dat voor dien kunstenaar de aanvang was van zoo groote vermaardheid, maakte de kopij op mij een nog nooit ondervonden indruk; mogelijk is het niet het beste schilderij van den buitengewonen man, maar er leeft heel begrijpelijk zeker *sentiment* in, dat, aan Israëls bijzonder eigen, tevens een onderscheidend kenmerk is van vele nieuwere kunst; voor mij althans was die groep donkere figuren tegen eene eentonig grauwe lucht met een enkele lichtstreep aan den gezichteinder de inwijding in eene nieuwe wereld.

Een tweede stap was voor mij, jaren later, een bezoek op Mauve's atelier

Vertrek uit de schaapskooi, naar eene schilderij.

Ik werd verrast door die schilderijen, zoo aantrekkelijk en tevens zoo eenvoudig. Alles was er zoo alledaagsch mogelijk. De beesten hadden geene aardige standen en vormden geene mooie groepen; de landschappen waren uit een land, „waar niets te zien was;" de luchten waren evenmin „interessant," alle stil, vele grauw en regenachtig. Maar het scheen wel alsof hier het omgekeerde plaats had van wat ik mij placht voor te stellen: alsof juist het gewone, de stilte, de soberheid alles zoo de moeite van het aankijken waard maakte. Ik wist wel, dat het theatrale uit den booze was, dat mensch noch dier mocht „poseeren;" maar ik dacht mij dat meer als een uiterste, dat men wel niet bereiken, maar toch ter wille van het indrukwekkende soms nabij mocht komen, — niet als iets waarvan juist het tegendeel zoo bevallig en... indrukwekkend kon zijn. In het kort: ik kwam onder de bekoring van het karakte-

ristieke, opgevat door een geniaal man van fijnen smaak; ik maakte eens goed kennis, om een woord van Mauve te gebruiken, met het „echte."

En die indruk herhaalde zich, zoo dikwijls ik het voorrecht had Mauve te bezoeken tot de laatste maal, te Laren, toe. Telkens werd ik in zijn atelier aangetrokken door zooveel, waarvan ik in de natuur nooit het schilderachtige had opgemerkt, telkens was het mij alsof ik voor het eerst de gewone wereld met open oogen aankeek en tot nog toe heel onverstandig het schoone steeds daarbuiten had gezocht; ik werd altijd weêr opgefrischt, maar met de gewaarwording van een jongen, die klappen om zijn ooren krijgt.

Ik ondervond dus, dat de bekende spreuk: *n'est pas poète....* zeer wel kan gewijzigd worden in: *n'est pas* ongekunsteld *qui veut.* Anton Mauve! nog even krachtig waait uit uw werk de verkwikkende adem der natuur mij tegen!

Ook de persoonlijke omgang met Mauve was veel waard voor een jong schilder; hij gaf gaarne zijn oordeel en zijn raad en had in dit opzicht wel eenige overeenkomst met Bosboom. Hoe levendig deze zijne ingenomenheid kon uitspreken ondervond ik bij mijn schrijven over kunst.

Koehoedsters, naar eene krijtschets.

Reeds dikwijls had mij de zonderlinge wijs getroffen waarop recensenten van tentoonstellingen over schilderijen plachten te schrijven; dat hun oordeel gewoonlijk zeer afweek van dat der schilders kwam mij niet meer dan natuurlijk voor; *„pour savoir une chose il faut l'avoir apprise."* Maar dat zij de gedachte van een schilderij elders zochten dan in de schilderachtige schoonheid ergerde mij als eene theoretische dwaasheid. En toen nu iemand in zeker tijdschrift de algemeene (en zijn eigene) denkwijs buitengemeen belachelijk maakte door een schilderij met alle macht op te hemelen om een heele geschiedenis, die N. B. hij zelf er bij fantaseerde, en ten slotte uit te roepen: „Ziet, mijne heeren, dat is schilderen!" meende ik, dat er uit het kamp der schilders wel eens eene stem mocht opgaan: „Neen, mijnheer! dat is schrijven!" Ook ge-

voelde ik behoefte mijzelven rekenschap te geven van wat de schilder in het algemeen eigenlijk wil en de Leidsche *alma mater* had bij haren onwaardigen zoon toch eenigermate de lust en het vermogen ontwikkeld om bij het zoeken naar de kortste uitdrukking in zuiver Hollandsch tot klaarheid van gedachte te komen. Zóó kwam ik er toe een opstel van weinige bladzijden te schrijven onder den titel „De maatstaf der kunst," dat in *de Gids* van September '74 werd opgenomen. Ik begon met te wijzen op de onaardige gewoonte van bij een schilderij te vragen: „wat staat er op?" dan die voorstelling „de gedachte" te noemen en naar die gedachte de belangrijkheid van het stuk te bepalen. Men kwam, zoo doende, thuis met een beschrijvenden katalogus in handen, al een mooi eind op streek. Zeker heeft ieder het recht om aan het ééne *genre* en aan het ééne schilderij boven het andere persoonlijk de voorkeur te geven om redenen, die met de kunst niets te maken hebben, maar van den kritikus mag wel iets anders worden gevergd. En dat zelfs verstandige lieden, zoodra het schilderkunst betrof, er maar op los schreven, mocht ik o.a. bewijzen uit het voorbeeld van een hoogstbeschaafd en kundig belletrist, die naar aanleiding van den lof, door een tijdgenoot van Rembrandt dezen toegezwaaid omdat hij op zeker schilderij aan Simson lang haar had gegeven en de bruiloftsgasten niet op stoelen gezet maar op rustbanken had gelegd, in vollen ernst uitriep: „Men ziet dat onder de tijdgenooten er ook waren die in Rembrandt niet alleen een vaardigen borstel maar ook een fijnen geest wisten te erkennen." Let wèl: datgene, waarom de beste schilders met eerbied tegen Rembrandt opzien, heet handigheid en het volgen van historische bijzonderheden het bewijs van een fijnen geest.

Bij Noordwijk, naar eene schets.

„De voorstelling," aldus gaf ik in het kort de algemeene beschouwing weder, „de voorstelling wordt de inhoud (of de gedachte) genoemd en lijnen en kleuren heeten de vorm, de uitvoering, de materieële zijde van het stuk.... (volgens deze zienswijs) wordt de gedachte van den schilder eerst dan begrepen, als men naar de beteekenis van de afgebeelde voorwerpen heeft gevraagd, *alles eerst in woorden heeft overgebracht* en dan weêr tot een geheel verbonden.

Het schilderij zou dus niet onmiddellijk tot den geest moeten spreken maar eene symbolische beteekenis hebben: het moet vertaald worden."

Ter bestrijding dier zienswijs meende ik niet beter te kunnen doen dan te verhalen hoe een schilderij werkelijk ontstaat. Daarbij is het duidelijk, dat het uiterlijk voorkomen der natuur den schilder inspireert tot het scheppen van zeker harmonisch geheel van lijnen en van kleuren en dat de afbeelding van voorwerpen niet het doel is, maar het middel waarmee hij zijn ideaal tracht te bereiken.

Ook langs anderen weg kwam ik tot de uitkomst, dat een schilderij als kunstwerk waarde bezit alleen in zoover er zichtbaar schoon aanwezig is, dat

In het bosch, naar eene schets, collectie J. J. Tiele.

in woorden niet is uit te drukken. Ik wenschte daarbij te doen uitkomen, dat de schilderkunst een zelfstandige vorm is van poëzie en dat voor wie hare taal verstaat er een wereld van kleuren en lijnen is zoo goed als voor den musicus een wereld van tonen. Bij de schilderkunst in den hier bedoelden zin (het maken van schilderijen, in tegenstelling van beschildering van vlakken ter versiering) is het dan nog een voorwaarde, dat zij haar ideaal tot op zekere hoogte weergeeft in den vorm eener natuurlijke voorstelling.

Voorts trachtte ik te onderzoeken hoe zelfs schrijvers als prof. Opzoomer met de algemeene dwaling konden medegaan, maar ik kon geene andere verklaring vinden dan dat velen, wier gevoel voor zichtbaar schoon niet genoeg ontwikkeld is om de gedachte des schilders recht te vatten, en die toch vol-

komen terecht meer verlangen dan afbeelding van voorwerpen, de beteekenis van het schilderij gaan zoeken waar zij nooit te vinden is, nl. buiten het zichtbare schoon. Tevens wees ik op de potsierlijke wijze, waarop sommigen schijnen te willen *ménager la chèvre et le chou* en spreken van een schilderij, dat genot geeft, niet alleen voor het oog, maar ook voor het gemoed of wel zeggen: „het is niet alleen mooi geschilderd, maar er is nog een idée bij." In denzelfden geest vroeg mij iemand, wien ik een schilderij hoog had geroemd: „Zou het u toch niet meer getroffen hebben als de voorstelling belangrijker was geweest?" Ik zou even goed iemand, die bij noordenwind doornat van

Avondschemering, naar eene krijtschets.

den regen was geworden, kunnen vragen: Zoudt gij als de wind zuidwest was geweest, toch niet natter zijn?

Maar genoeg. Ten slotte beriep ik mij op de naar ik meende alleszins afdoende getuigenis der voorvaderen.

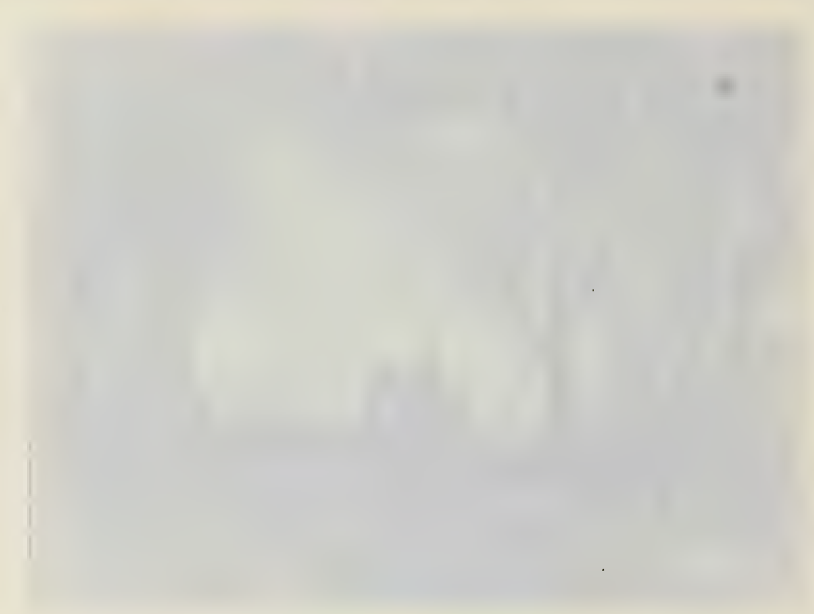
„Er is een tijd geweest, dat de schilders zich onderwierpen aan het vooroordeel, dat zij hunne idealen slechts dáár mochten verwezenlijken, waar „anderen de hunne reeds hadden gevonden, een tijd waarin men geen zichtbaar schoon schiep dan in vormen, die herinneringen konden opwekken aan „wat men elders schoon noemde. Aan de Oud-Hollanders komt de roem toe „van de eersten te zijn geweest, die dat juk van de schouders wierpen. Onze

Winterscena

NAAR EEN SCHILDERIJ

in het bezit van den Heer Grimont te Bologna.

„oude Meesters vroegen niet: wat wil de Kerk of wat verlangen de dichters, „maar: wat wil mijn ideaal? Wat kwam het er op aan of zich dat voor „hunne verbeelding in vormen kleedde, die een ander niet aanstonden, omdat „*hij* er nooit eenig ideaal in had gezien; het was hun te doen om het schoone „uit te drukken. Krachtiger heeft zich nooit de vereering van het ideaal in de „kunst verheven boven conventioneele wanbegrippen, dan in het werk dier „groote poëeten.

„Nu zou men meenen, dat in een land hetwelk zulke mannen heeft voort- „gebracht het wezen der kunst wel juist zou begrepen worden. Als de oud- „hollandsche schilders niet geleefd hadden en iemand kwam dan aan met de „denkbeelden, die ik trachtte te ontwikkelen, men zou tot hem zeggen: wat

Zandkarren, naar eene schilderij.

„wilt gij redeneeren! Dat er groote schilders in uw land opstaan en men zal „het onhoudbare der gewone denkwijs gevoelen.

„Maar het schijnt dat in dit opzicht de arbeid der oud-hollandsche schilders „nog zonder vrucht is geweest. Hun werk spreekt anders, zouden wij zeggen, over- „tuigend genoeg. Bezoek het Museum van der Hoop [1]) en gij vindt een reeks „van heerlijke stukken, die volgens de gewone denkwijs altegaar prullen „moesten zijn, en daarnaast nieuwere schilderijen, waarvan enkele zoo in het „oog loopend leelijk, dat het den schijn heeft alsof ze daar enkel tot contrast „zijn geplaatst en die toch onloochenbaar met „mooie ideeën" behept zijn. De „groote oud-hollandsche schilders toonen ons in een overstelpenden overvloed „van meesterstukken, dat inspiratie door zichtbaar schoon tot de hoogste „vlucht kan verheffen naar de ideëele wereld der poëzie....

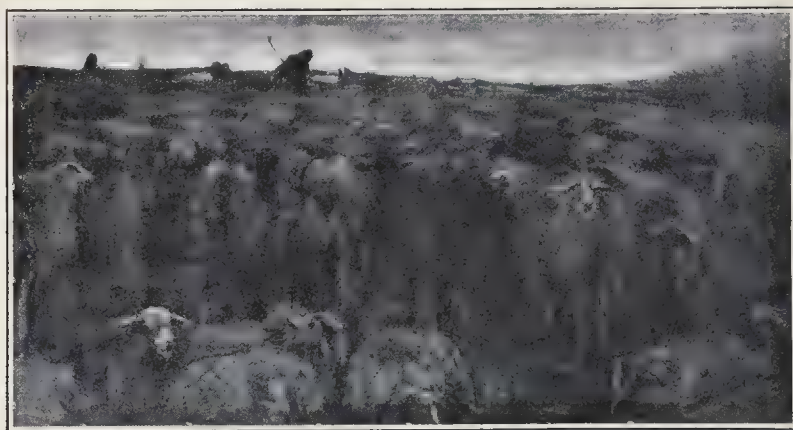
[1]) Toen het bovenstaande werd geschreven, bestond er nog een afzonderlijk „Museum van der Hoop."

Nu stelle men zich voor hoe onaangenaam ik verrast werd toen ik een viertal jaren later van Mr. C. Vosmaer het volgende in den „Tijdspiegel" las: „Het vierde hoofdstuk van Fromentin's werk („*Les maîtres d'autrefois*") be-

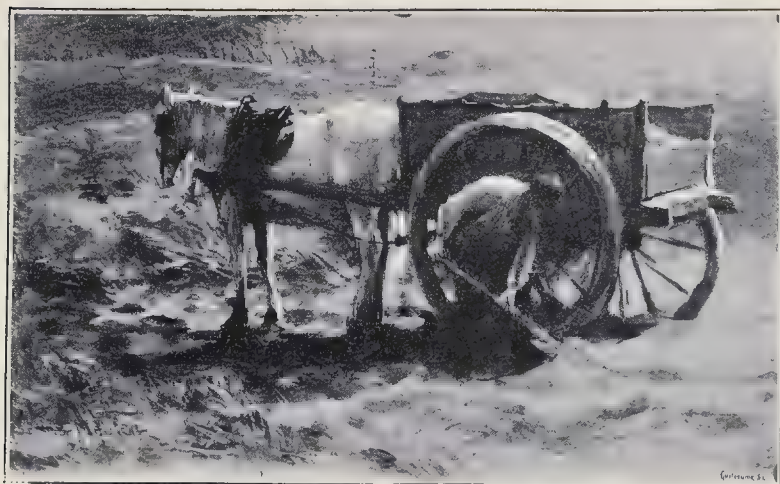

Duinweg, naar eene teekening.

„handelt een vraagstuk, bij ons niet nieuw, maar waarin ik mij verheug bij „den Franschen meester een bondgenoot te vinden. De technische waarde „der school van de 17de eeuw is zoo ontzaglijk groot, dat zij een paar eeuwen „lang de meening beheerscht en aller oogen bijna voor hare minder vol-

Nachtverblijf van schapen in Drenthe, naar eene teekening, collectie H. W. Mesdag.

Zandkar, naar eene teekening, collectie J. J. Tiele.

„komen zijde heeft doen sluiten. Fromentin, hoe hoog hij die school ook „bewondert, verwondert zich niet ten onrechte over de volstrekte afwezigheid „van hetgeen wij een onderwerp noemen. Die school dacht aan niets meer „dan aan fraai schilderen; zij liet de verbeelding en het gevoel buiten spel."

Winter, naar eene teekening.

Zóó werd dan het Nederlandsche volk door den geachten schrijver voorgelicht: Zulk schilderen als de Oud-Hollanders deden, een technische arbeid, die buiten gevoel en verbeelding omgaat!

Een gepensionneerde, naar een krijtschets.

Weder nam ik de pen op en schreef een stukje (opgenomen in *de Gids* Jan. '79) getiteld „Kunstwaarde," waar ik in den aanhef aldus mijne lezers uitnoodigde op hunne beurt te oordeelen:

„Stel u iemand voor, lezer, die „geen eigen meening over de oud-„hollandsche schilders maar gezond „verstand bezit en die, bij de lezing „van de aangehaalde woorden, zich „herinnert wat er al door den heer „Vosmaer en anderen is gedaan om „over de geschiedenis van die kun-„stenaars licht te verspreiden, en „wat er nog steeds ten koste wordt „gelegd om ieder in de gelegenheid „te stellen hunne schilderijen te „leeren kennen. Zou bij zoo iemand „de vraag niet moeten opkomen: „Waartoe zooveel werk gemaakt „van die armzalige knutselaars? Wat heeft de wereld er aan of er een paar „eeuwen geleden handige en geduldige werklieden waren zonder hart en zonder „wezenlijke beschaving, of die althans zóó arbeidden, dat men aan bun werk niet „bespeurt of de hoogere gaven van gevoel en verbeelding hun ten deel zijn gevallen! „Waarom toch van hen gesproken alsof het kunstenaars waren? Noem hen „kunstemakers en erken tevens ronduit, dat wij hen zeer goed kunnen missen, „zoolang er nog gegoocheld wordt en op de koord gedanst. Dat is toch ook „kunstig en niet minder onderhoudend. Wat spreekt men van minder vol-„komen zijde van zulk eene naäperij van schoone kunst! Tot nog toe meende „ik, dat de kunstenaar het evenmin stellen kon buiten datgene wat den Oud-„Hollanders schijnt te hebben ontbroken als een man van wetenschap zonder „hersenen of een mensch zonder bloed.

„Inderdaad zou ik hem, die zijn hart aldus lucht gaf, niet kunnen zeggen, „waarom een beschaafd man, die zijn verstand niet „buiten spel" wenscht te „laten, de oud-hollandsche schilders zijne aandacht waard zou keuren, indien „ze zoodanig zijn als ze in het aangehaalde stuk worden voorgesteld. De min-„achting, waarmede Lodewijk de veertiende zijn *„ôtez moi ces magots"* uitsprak, „ware volkomen rechtmatig; men kan eene kunstigheid, die zich voor kunst „uitgeeft, niet te scherp veroordeelen."

„Maar," ging ik voort, „het zou de vraag kunnen zijn of de schilderijen „der Oud-Hollanders minder volkomen zijn om de afwezigheid van wat men „een onderwerp noemt; en vooral OF DE SCHOONHEID, DIE WIJ ER IN BEWON- „DEREN, DE VRUCHT MAG HEETEN VAN TECHNISCHE BEKWAAMHEID."

Daarop volgde een betoog, waarin ik aantoonde dat de beide gestelde vragen ontkennend moeten worden beantwoord.

Ik had het geluk gehad in Bilderdijk's gedicht „Schilderkunst" regels aan te treffen, die bewezen dat de dichter, ofschoon volstrekt geen kunstkenner (zooals elders in datzelfde gedicht blijkt) een helder inzicht had in het *wezen* der kunst. Ik kan mij niet weerhouden de krachtige en kleurrijke verzen, die ik als Motto boven mijn opstel plaatste, nogmaals aan te halen:

Krijtschets.

„'t Gemeen wane in een reeks van nagebootste trekken,
„Natuur! uw vorm ontleend, de schilderkunst te ontdekken;

. . . .

„Haar doel is niet, natuur als volgster uit te drukken;
„.... 't is schoonheid, 't is verrukken!
„Gij Schoonheid, godlijk beeld! gij waarheid-zelve, omhuld
„Met menschelijk gewaad waar zij ons aanzien duldt
„En om onze oogen door haar glans niet blind te stralen,
„Zich zelve omnevelt in het stofbeeld, dat wij malen,
„O Schoonheid! 't is aan U dat we allen offers brengen,

Aan de rivier, naar eene schilderij.

„Vergeefs is 't vorm of klank of kleuren saam te mengen,
„Bezielt gij 't beeld niet, zweeft uw geest niet door 't gewrocht.
„De schranderheid, de vlijt baart enkel wangedrocht.

. . . .

„De ziel is 't die de taal doet stroomen uit de borst,
„Zij vormt ook de uwe, o gij, die luit of maalstok torscht.

. . . .

„O ademt slechts voor 't schoon en waar ge 't oog moogt slaan,
„Biedt zich 't onschoone zelf der kunst als schoonheid aan.

Het kon niet beter! Voor de preek die ik houden moest, scheen het wel of Bilderdijk den tekst had geleverd.

In die „preek" had ik het genoegen de opmerkelijke bijzonderheid mede te deelen, dat de Franschman juist op dat punt in kwestie, waarbij de Heer Vosmaer zijne instemming had betuigd, *het geheele boek dóór* zichzelven zóó krachtig had tegengesproken als de felste tegenstander hem niet licht zou verbeteren. „Wat Fromentin aangaat, ofschoon hij den gewonen deun medezong, toen hij over de oud-hollandsche kunst in het algemeen sprak, — waar hij over de schilders in het bijzonder handelt, krioelt zijn boek van bewijzen, dat hij geheel anders over hen dacht. Bij Rembrandt bv. is er geen einde aan getuigenissen als deze: „„créateur inspiré ... avant tout un visionnaire ... un pur spiritualiste ... un idéologue, je veux dire un esprit dont le domaine est celui des idées et la langue celle des idées ... pas une touche qui ne soit pathétique et contenue; tout cela dicté par une émotion profonde."" Zooals gezegd is, verhindert dit alles den schrijver niet om te zeggen (in het vierde hoofdstuk): „„on se passa d'imagination"" en dergelijke.

In het bosch, naar eene teekening.

Voorts herhaalde ik mijne grief, dat in het algemeen de schrijvers slechts aan twee dingen denken: 1°. eene gedachte van literarischen aard (dat wil dus zeggen: niet de pittoreske gedachte van den schilder, maar wat men van het schilderij in woorden maken kan: de voorstelling); 2°. de min of meer geslaagde nabootsing der natuur; — dat er derhalve in die gewone beschouwing *zelfs geene plaats is voor het artistieke ideaal.*

Ik greep tevens de gelegenheid aan om nogmaals de werkzaamheid van den schilder te schetsen.

„Poëet te zijn beteekent door eigen scheppingsvermogen uitdrukking te „geven aan het schoonheidsgevoel. Een schilder verlangt aanschouwelijke

„schoonheid. [1]) De zichtbare natuur wekt schoonheidsgedachten bij hem op, „die zich nu en dan in zijne verbeelding tot een harmonisch geheel vormen, „dat aan zijn begrip van volkomenheid beantwoordt. Om zulk een visioen in „beeld te brengen, ontleent hij der natuur haren vorm; hij moet eene keus „doen uit de voorwerpen, die zij aanbiedt, en die vervolgens niet nabootsen „maar zoodanig herscheppen, dat die afbeeldingen te zamen de door hem „gewilde harmonie van lijnen en kleuren vormen. [2]) Zóó ontstaat eene eenheid, „waar niets afgedaan of bijgevoegd mag worden, waar alles noodwendig is. „Er is geen enkel bijzonder deel, waarvan zijne verbeelding niet iets anders „maken moet ten dienste van „zijn ideaal, daar het bij een onverschillig „namaken (zelfs als zoo iets mogelijk ware) niet zou kunnen strekken tot „uitdrukking dier gedachte. [3]) Ten onrechte spreekt men soms van het „weglaten van wat in de natuur niet schoon is en van het toevoegen van „schoonheden, alsof daarin het idealiseeren zou bestaan. De werking der „verbeeldingskracht moet niet als mechanisch, maar als chemisch gedacht „worden. Zij is het middel waardoor datgene wat door ieder wordt waarge„nomen bij den kunstenaar eene andere stof wordt naar den eisch, die door „zijn individueel gevoel is gesteld. Door haar wordt de afbeelding van elk „voorwerp dienstbaar aan het schoonheidsgevoel: de minste beweging en „schakeering is ter wille der schoonheidsgedachte aangebracht, ofschoon het

[1]) Het is misschien niet overbodig hier op te merken, dat men zich bij de beschouwing van kunst in het algemeen een ideëelen kunstenaar behoort voor te stellen. Natuurlijk beantwoordt niemand geheel aan zulk eene „idee" en de meesten zeer onvolkomen.

Voorts bedenke men, dat hetgeen thans, of althans verleden week, het allernieuwste in de kunst heet, nog komen moest toen ik het bovenstaande schreef.

[2]) De benamingen „lijnen en kleuren" vereischen toelichting. Met lijnen bedoelen wij niet zoozeer de omtrekken der voorwerpen als wel de meest in het oog springende grenzen van kleuren of van licht en donker, zóó dat de lijnen in een schilderij dikwijls van het eene voorwerp op het andere overgaan, hier en daar met andere samensmelten, elders in het geheel niet zijn aan te wijzen. Aldus kan een schilderij eene schoonheid van lijnen aanbieden, al treft men er geene modellen van schoone voorwerpen aan. — Onder het woord kleur meende ik kortheidshalve ook licht en donker te mogen begrijpen en al wat verder onder toon verstaan wordt. Nog wensch ik hier aan te teekenen, dat bij het een zoowel als bij het ander doorgaans juist die bewegingen en schakeeringen voorbij gezien worden, die voor het ontwikkeld schoonheidsgevoel het meest beteekenen, daar zij het karakter en de uitdrukking van lijn en kleur bepalen. Het zijn bewegingen, die in een schilderij door een levendig gevoel alleen goed kunnen gegeven worden, ofschoon zij er als toevallig ontstaan uitzien, *nuances*, waarin een slaafsche kopij altijd te kort schiet, zoodat deze de opvatting van den oorspronkelijken schilder zeer onvolkomen teruggeeft en al het leven er aan schijnt te ontbreken. Het zijn aanduidingen van iets als stevigheid of luchtigheid of strakheid of buigzaamheid of levendigheid of stilte of doorschijnendheid of gloed of geheimzinnigheid en van een oneindig aantal andere eigenschappen, die uit den aard der zaak nooit anders dan bij benadering met een *woord* kunnen uitgedrukt worden. Deze eigenschappen in hare onderlinge verhouding vertegenwoordigen voor den schilder grootendeels de poëetische zijde der zichtbare natuur. Aan deze omstandigheid is o. a. dit toe te schrijven dat de schoonheid, die in de natuur den kunstenaar treft, op andere wijze en met andere middelen dan zij bezigt, kan worden teruggegeven. Ik wil slechts wijzen op de ets. Wat is grover afwijking van de natuur, dan eene lucht te maken met hoeken en krassen? Daar het echter mogelijk is om dusdoende de diepte en de wemelende schittering uit te drukken, kan zulk een blaadje papier de dichterlijke vertolking zijn van het drijvende zwerk.

[3]) Er zijn misschien schilders, die het hiermee niet eens zijn. Men denke aan de woorden van Töpffer in zijn overheerlijk boekje: *Réflexions et menus propos d'un peintre Génévois:* „Qui donc n'a pas rencontré tels peintres, et parmi les plus excellents, qui imitent de la façon la plus libre, la plus belle, la plus poétique, tout en ne croyant que copier humblement, servilement. M. Jourdain faisait de la prose, eux c'est de la poésie qu'ils font sans le savoir.

„stuk er uit ziet als een losse greep uit de natuur, waarvoor des kunstenaars „materiaal zich toevallig en zonder moeite leende."

Het spreekt van zelf, dat deze opstellen allerminst voor schilders waren geschreven, daar ik in hoofdzaak niets meer had gedaan dan hunne praktijk zoo goed ik kon te beschrijven.[1]) Maar niets was mij liever dan instemming van hunne zijde. Ik herdacht reeds Bosboom, die ze mij herhaaldelijk betuigde. Het heugt mij dat ik, hem op een zijner ochtendwandelingen door de stad ontmoetende, reeds op een afstand hooren mocht: „Ik heb je artikel nog eens overgelezen!" Dat mij dit streelde behoef ik niet te verzekeren. Ook was ik zelf idealist genoeg om er gaarne aan te denken, dat ik den dienst van het ideaal als het beginsel zelf der kunst had in het licht gesteld. En bij veel dat ik wenschte anders of beter te hebben gedaan blijft het mij de beste herinnering, dat ik de ware grootheid der Oud-Hollanders heb mogen bepleiten met redenen, ontleend aan het wezen der kunst en bevestigd door de ervaring van den schilder.

F. P. ter Meulen

---

[1]) Mijnen vriend J. van de Sande Bakhuyzen, wien ik buitendien veel verplicht ben, dank ik ook menigen goeden raad en opmerking bij mijn schrijven over de theorie der kunst.

PHILIP LODEWIJK JACOB FREDERIK SADÉE

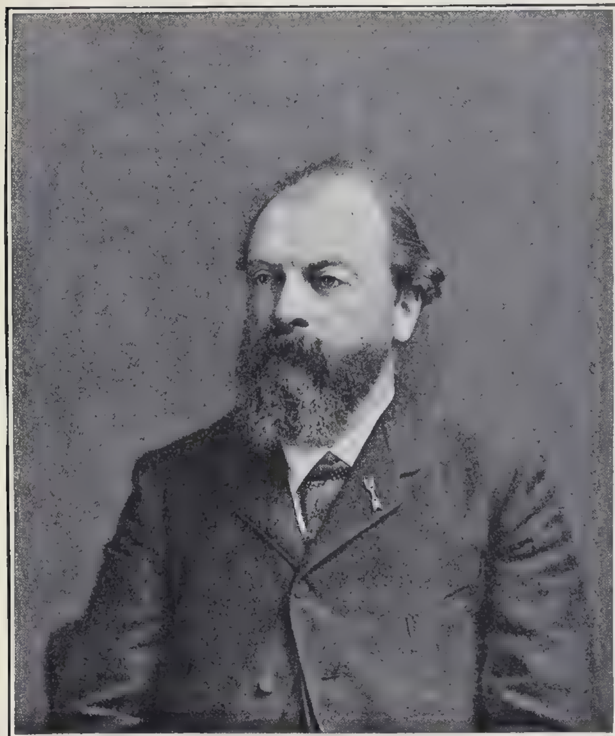
DOOR

JOHAN GRAM.

Aan het strand, naar eene schilderij, collectie Hoevenaar van Geldrop.

PHILIP LODEWIJK JACOB FREDERIK SADÉE.

Ruim veertig jaren geleden zaten op een zomermorgen een vijftal jongelui op een tot schildersatelier gepromoveerden zolder, op de Houtmarkt in den Haag, eene studie te schilderen naar het model, dat onder het volle licht van het raam geplaatst was. Men had aan de forsche mannengestalte de houding gegeven van Mutius Scaevola, op het oogenblik dat de onversaagde Romein zijne hand manhaftig in 't vuur steekt. Mutius Scaevola, die in de gewone samenleving op den naam van Hein antwoordde en de gecombineerde betrekking van apothekers-loopknecht en lantaarnopsteker vervulde, stond daar, met geenerlei besef van zijn gewichtig emplooi, in de Romeinsche tunica, zijne

rechterhand koelbloedig op een tabakskistje — de gefingeerde vlam — houdende, dat wederom op eene kreupele turfkist steunde.

Even weinig als Hein op den onverschrokken Romein geleek, dien hij, door de omstandigheden gedrongen, hier voorstelde, evenmin had de ledige, ongezellige kamer eenige gelijkenis met een aangenaam, prettig ingericht schildersatelier. Langs twee smalle, krakende trappen bereikte men deze duiventil, die in twee lage vertrekjes verdeeld was. De oorspronkelijk grijs geverfde muren hadden aan de weelderige fantasie der rapins een ruim veld geboden, en waren met omtrekken in wit krijt, met geschilderde beeldjes, karikaturen, afschrapsels van 't palet en namen van modellen bedekt. In een

De armen van het dorp, naar eene schilderij.

hoek stond een met koperen scharnieren in elkaar gezet geraamte, dat op het voorhoofd het satiriek opschrift: „voormalig millionair" droeg.

Dit was het atelier van den schilder J. E. J. van den Berg, door de Haagsche kunstenaarsbent „de professor" en door zijne leerlingen „de baas" betiteld. Het vijftal studenten in de schilderkunst, die zoo vlijtig zaten te werken, waren: Tom Cool, Taco Scheltema, Kachel, de Famars Testas en de schrijver dezer causerie. Van den Berg was de aanbidder der klassieke kunst, de verkondiger der leer, dat zonder ernstig wetenschappelijken grondslag geen waarachtig kunstwerk tot stand komt. Vorm en karakter der dingen, bovenal van het menschenbeeld, zoo leeraarde hij, kon men slechts grondig leeren kennen door de samenstelling er van nauwkeurig te studeeren. Al dat romantisme, hetwelk hij om zich heen zag woekeren, veroordeelde, minachtte hij. Als men hem in zijne werkkamer, die slechts een zeer spaarzaam licht uit het middelste boven-

raam ontving, aan eene tafel zag zitten, met passer en driehoek in de hand, verdiept in een perspectivisch vraagstuk, dan deed die sombere, bleeke man eerder aan een modernen Spinoza dan aan een naneef van Jan Steen of Ostade denken. Een grijnzend geraamte in een duisteren hoek, een paar boekenkasten met oude folianten, enkele schilderstudiën uit Italië — dit vormde

Op den uitkijk, naar eene aquarel.

den stillen achtergrond voor de ernstige figuur, die zich meer en meer uit de wereld had teruggetrokken om zich in de theoriën en de wetenschappelijke zijden der kunst te verdiepen. Onze professor, vereerder van David, eerbiedige volgeling van Scheffer, zijn hoogste kunstgenot in de antieken, in eene Venus

van Melos of een Apollo vindende — onze professor was steeds door tal van leerlingen omringd. En al leidt ook ten slotte elke weg naar Rome, menige verzuchting is er op die twee bovenkamertjes geslaakt, als men dagen en dagen over ontleedkunde, proportie en doorzichtkunde, het water en brood der kunst, gebogen zat, in plaats van met een palet in de hand vroolijk en lustig te mogen schilderen. De „baas" was echter onverzettelijk. Schilderen is teekenen met kleur, leeraarde hij, en hoe zal iemand ooit iets goeds kunnen voortbrengen, indien zijne hand den vorm der aftebeelden dingen niet eerst nauwkeurig heeft leeren weergeven. Dan gaf hij ons de levensverhalen van groote kunstenaars, van Michel Angelo, Leonard da Vinci en zoovele anderen, om ons te overtuigen, met welk een ijver en volharding die oude artisten de wetenschappelijke grondslagen beoefend hadden.

Op dien bewusten morgen trad de „baas" in zijn wijde zwart fluweelen

Potloodschetsen.

kamerjapon, de barret van dezelfde stof, de voorkamer binnen, gevolgd door een blonden jongen van een jaar of vijftien, dien hij met vriendelijk gebaar aan ons voorstelde.

„Jongelui, ik kom je een nieuwen kameraad voorstellen: Sadée, die zich ook aan de kunst wil wijden." Mutius Scaevola monsterde den acolyt met een brutalen blik, de leerlingen stonden op, wisselden een handdruk met den nieuweling en — de pas aangekomene werd geïnstalleerd in het achterkamertje, het verblijf der debutanten, waar een koffer met menschenbeenderen en een schooltafel voor het perspectief-teekenen het als het vagevuur der theoretische vakken stempelden. Hier moest de nieuw-aangekomene zijne krachten aan het teekenen naar een pleistermasker beproeven. Tevens diende hij er gepantserd te zijn tegen al de plagerijen en aanvallen der oudere rapins van het voor-

Kegelbaan, naar eene schilderij.

kamertje, die niet verzuimden nu en dan den Benjamin eens bij den neus te nemen of een of andere grap te zijnen koste uit te halen.

Toen echter het pleistermasker zoo juist en nauwkeurig op 't papier stond, en de eenvoudige vijftienjarige, zonder een zweem van pedanterie of bewustheid van zijn bijzonderen aanleg, aan de ouderen hun oordeel vroeg, gevoelden deze dadelijk sympathie voor den nieuweling en werd de onderlinge verhouding al spoedig vriendschappelijk.

De „baas" koesterde den Benjamin aan zijn hart, want al hetgeen de meester onontbeerlijk voor de degelijke opvoeding eens kunstenaars achtte en vol overtuiging predikte, werd door dezen leerling met onbeperkt vertrouwen in de autoriteit des leeraars gedaan en betracht. Al lokten hem ook nog zoo onweerstaanbaar verf en penseelen — wanneer de „baas" het noodig achtte, omgordde hij zijn boetelingspij en leefde dagen achtereen in de dorre woestijn der ontleedkunde en perspectief.

Potloodschetsen.

En toch, zoo ooit de leerlingen van eenig atelier de waarheid van het: „*chassez le naturel, il revient au galop*" bewezen hebben, dan voorzeker de kweekelingen van den geleerden en voortreffelijken van den Berg. Bakkerkorff, die zich onder de leiding van onzen van den Berg bekwaamde, werd ten slotte een schilder van lilliputachtige paneeltjes, met eene Meissonnier-uitvoerigheid getoetst, die zeer stellig geene genade in de oogen van den „professor" gevonden zouden hebben. De Famars Testas vestigde zijn goeden naam door eene reeks volkstafereelen uit het Oosten en tal van romantische illustratiën. Taco Scheltema, wiens ooren van Grieken en Romeinen tuitten, kwam met een paar miniatuur-genreschilderijtjes voor den dag, die hem den roem in zijn kortstondig leven bezorgden. Tom Cool liet zeer spoedig de beoefening der klassieke kunst los, om in het leven der Geldersche boeren een bron van succes te vinden.

Zoo ging het ook met Sadée. Goed onderlegd, alles met die nauwgezetheid behandelende en met dat overleg beoefenende, hetwelk hem van nature eigen was en hem 's meesters oogappel had doen worden, trad zijn kunst natuurlijk in eene tunica en een peplum het eerst voor het publiek op. Het was eene afspiegeling van de kunst en de richting zijns meesters, zooals het met den

eersteling van iederen leerling 't geval zal wezen. Doch naarmate een jonge plant aan de zorg van den kweeker onttrokken wordt, zal zij zich van lieverlede vrijer ontwikkelen en met grooter onafhankelijkheid bloemen of vruchten bieden. In 1857 stelde Sadée in zijne geboortestad 's Gravenhage zijne eerste schilderij: *Pieter Hasselaar te Haarlem gevangen genomen* ten toon. Twee jaren later schilderde hij *De Spaansche gebroeders*, en deed daarop eenige Bijbelsche onderwerpen volgen: *Johannes de moeder van Jezus van het kruis wegleidende*, *Jezus en de Samaritaansche vrouw* en andere tafereelen uit het Nieuwe Testament.

Talent en studie, kennis en degelijkheid spraken uit deze schilderijen, maar zij droegen nog te veel den stempel van het Academische: het was eene beschaafde, smaakvolle melodie, maar die ons reeds herhaaldelijk in de ooren had geklonken.

Nalezen, naar eene schilderij, in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Toen nam Sadée den wandelstaf op en toog naar Duitschland, doolde door Hessen en Zwaben, voelde zich aangetrokken tot het volksleven, en schilderde daar eene reeks studiën. Alles bekoorde hem: zoowel een waterval in het zwarte woud als een boschweg, evenzeer de eigenaardige kleedij der Hessische boeren en boerinnen als het landschap en de dorpstraat. Met teekenboek en schilderkist gewapend, liet hij niets ongemoeid wat zijn kunstenaarsoog trof; maakte kennis met Duitsche bontgenooten; verbroederde zich te Dusseldorp met de schilderskolonie aldaar, en verraste ons allen op de Haagsche Tentoonstelling van 1866 met het *Uitgaan van de dorpskerk* en *Terugkeer van den doop*. Eene wezenlijke verrassing inderdaad! Nog zie ik de opgetogenheid van zoo menigen kunstvriend over dezen onverwachten omkeer. Er was leven en ziel in deze smaakvolle compositiën. Wel had de jonge kunstenaar zich niet zoo onmiddellijk van den invloed der Dusseldorpsche school kunnen los-

maken, maar het frissche buitenleven, dat zijne kunst ons bracht, trok aan; kenners en leeken roemden beide zonnige tafereelen. De jonge kunstenaar, die tot heden uitsluitend van Grieken, heilige mannen en vrouwen of van aangrijpende feiten uit het verleden onzer historie gedroomd had, was hier door de werkelijkheid, door het leven om hem heen bekoord geworden. En in het vertolken dier realiteit, in het opvatten dier volksfiguren verried alles de degelijke opleiding; bij elk tafereel, elken stap op het nieuw ontgonnen terrein, kwam hem zijne grondige kennis van het menschelijk figuur te stade. Vosmaer zegt ergens: „Het geheel eener kunstenaarsgeschiedenis is eene opeenvolging van verschillende geslachten, wier tinten en kleuren soms scherp naast en tegenover elkander blijken te staan, maar wier grenzen toch in elkander vloeien. Geene kunstenaarsbiografie is volledig tenzij men den voorganger en den leermeester kenne, van wien een ander individu is voortgekomen.” Zoo ook hier. De invloed van professor van den Berg, die Sadée de schoonheid

Potloodschetsen.

van lijnen eener compositie had ingeprent, zijn smaak had veredeld en hem door onverpoosde oefening zulk eene volkomenheid in het weergeven van houding en karakter der beeldjes had doen verwerven — die invloed was en is steeds nog in Sadée's kunst merkbaar.

Lang bleef hij echter zijne gunsten niet aan het Duitsche volksleven schenken, al had die eerste zwerftocht ook dit gevolg, dat Sadée's wandel- en reislust er voor goed door opgewekt werd, en er voortaan geen zomer verliep, dat hij niet met dezen of genen een of andere mooie streek bezocht. Van het Hessische en Zwabische boerenleven kwam hij, Hagenaar, die in de onmiddellijke nabijheid der zee woonde, tot het visschersleven, gelijk hij het in al zijn phasen, in zijn lief en leed, in zijne kalmte en hartstochten waarnam.

Scheveningen werd zijn observatie-post. Met de hem aangeboren nauwgezetheid bestudeerde Sadée het eigenaardige visschersvolk in al zijn doen en laten, wist hij vooral de schilderachtige zijde, zoo in stand als drapeering,

Zuiderzee bij Hoorn, naar eene schets in olieverf.

daarin te doen uitkomen en werkte in eene reeks schilderijen en teekeningen de geschiedenis van het Scheveningsche visschersvolk uit. In 1867 werd het publiek Sadée's nieuwe inclinatie gewaar, toen de Tentoonstelling te Rotterdam zijn *Vader op zee* deed aanschouwen. Een ieder was met deze nieuwe wending in Sadée's kunst hoogelijk ingenomen, en de verzamelaars toonden dit, door gretig alles te koopen, wat de kunstvaardige hand van den begaafden schilder voltooide.

Toch wist Sadée op dit door velen betreden terrein zijne oorspronkelijke opvatting te doen gelden, geheel en al zich zelven te zijn. Hij geeft het visschersleven op *zijne* eigene wijze, en drukt een zeer persoonlijken stempel op zijne kunst. Zijne beeldjes onderscheiden zich vooral door eene uiterst nauwgezette teekening, door eene keuze in houding en een smaak in de groepeering, die, zonder aan de natuurlijkheid iets te kort te doen, de veel geoefende en kundige hand doen bewonderen. In de keuze der drapeering, die steeds breed en eenvoudig blijft, evenals in de lijnen der compositie, herkent men niettemin den oud-leerling van den klassieken meester, die bij de hem ten deel gevallen kunstopvoeding zijn voordeel heeft gedaan met de studie van de antieken, Poussin en andere groote mannen.

Potloodschetsen.

P. S.

Sadée's tafereelen zijn gemeenlijk eenvoudig, doch juist waargenomen en met groote zorg bijeengeschikt. Als men zijne portefeuilles met schetsen en studiën doorsnuffelt, dan blijkt het eerst, welk eene moeite en inspanning deze conscientieuse kunstenaar zich geeft, om elken stand, elke houding, op zijn fraaist en voordeeligst op het doek te brengen. Verbeeldt ge u, dat Sadée, als hij het eenmaal omtrent zijne weloverdachte compositie eens geworden is, het eene figuur na het andere als model voor zich laat poseeren en aldus de geheele schilderij voltooit? Niets daarvan. Er zou dan iets gedwongens, iets onbezields, iets stillevenachtigs in zijne figuren komen, dat onzen kunstenaar onuitstaanbaar toeschijnt. Eene of andere houding, naar het leven betrapt, heeft den kunstenaar getroffen. Zijn geheugen, dat door aanhoudende oefening

zeer verscherpt is, heeft die houding dadelijk in het schetsboek overgebracht. Nu tracht hij zijn model eene korte poos, slechts enkele minuten, die houding te doen aannemen. Vlug en correct ontwerpt zijne teekenpen twee, drie, vier omtrekken naar dezen stand. Later wikt en weegt onze nauwgezette kunstenaar deze verschillende studiën en kiest daaruit die houding, welke hem voor zijn groep het best voorkomt. Is eenmaal de schilderij op het doek bijeengebracht, dan wordt het de taak van het goede geheugen en van de grondige kennis des kunstenaars, om het kunstwerk te voltooien. Van daar die losheid en natuurlijkheid, dat leven en die juistheid van beweging in zijne figuren.

Als men den cyclus van Sadée's visschersleven overziet, heeft men tevens een beeld van dat gansche bestaan in al zijn licht en schaduw. Van de hoogste vreugde tot de diepste smart, van den gezegendsten overvloed tot de nijpendste armoede. In de *Weduwe*, eenzaam op het duin naar de zee, haar mans graf, starende, doet de kunstenaar de ellende van het visschersleven aanschouwen; in den *Bedeelingsdag* (1872) teekent zijne scherpe opmerkingsgave een beeld van de nooddruft der armen. Velen beschouwen dit kunstwerk als een van Sadée's uitstekendste scheppingen. De uitdeeling heeft plaats in het kerkgebouw, welks voorportaal belegerd wordt door een groep behoeftige mannen en vrouwen. Eene verscheidenheid van typen, eene afwisseling in houding en stand, die den knappen artist kenschetsen. De onderworpen oudjes zijn hier even juist weergegeven, als de wangunstige, kakelende jongeren. Zoo in de uitdrukking der stemming als in de lichtverdeeling was Sadée in den *Bedeelingsdag* bijzonder gelukkig.

Potloodschets.

Een andermaal brengt hij ons op het strand, als de pinken zijn uitgezeild en vrouwen en kinderen naar 't dorp teruggekeerd zijn; eene vrouw ziet nog eens om naar de zee achter haar. Gelijk Sadée die turende vrouw met het bedeesde, half angstig kijkende kind geeft, schetst hij een heel hoofdstuk uit dat huisgezin.

Meermalen komt de kunstenaar op dit onderwerp terug, schildert ons in een groep vrouwen *(Na het vertrek)* de pinken naoogend, het bewogen leven van het visschershuisgezin, dan weder *(Na den storm)* de bevende vrouwen, die met kloppend hart verbeiden wat de zee openbaren zal. Het is alles gezien, meegevoeld en met artistieken smaak vertolkt.

Doch er is ook vreugde en blijdschap in het visschersleven. Als de pink rijkbeladen aankomende, in de branding ligt te hobbelen, en de visch in overvloed op het strand wordt afgeslagen, dan gaat het er woelig en schreeuwerig toe. Ook in het afbeelden van deze tooneeltjes is Sadée een meester. Eene

heldere lucht welft zich over de klotsende zee en het grijze strand zet zich ver, onafzienbaar ver voort. De drukte en beweging der onderhandelende koopvrouwen is karakteristiek weergegeven; zóó gaat het er inderdaad toe, al heeft ook een smaakvol kunstenaar, door geven en nemen, aan die realiteit eene bijzondere waarde weten te schenken. (Tentoonstelling te Munchen in 1888, *Aan het zeestrand.*)

Hevige effecten, sterk sprekende tegenstellingen van licht en schaduw, zoekt Sadée niet in de eerste plaats af te beelden. Gemeenlijk kiest hij een helderen of zonnigen dag voor zijne visschersgroepen en weet door zijn diep doordringen in de werkelijkheid, de onafzienbare ruimte, den juisten toon van het fijn grijze zand, kortom alles met den grootsten eenvoud weer te geven.

Potloodschets.

Een andermaal gaan zijne Scheveningsters aan het aardappelen rooien, en heeft de kunstenaar met zijn gevoel voor schoone lijnen, de reeks huiswaartskeerende rooisters in zulk een bekoorlijk kunstwerk weten om te tooveren, dat velen het zich nog met genot herinneren. Of wel het *Nalezen* (Rijksmuseum te Amsterdam) van het gerooide aardappelveld op een beschutte duinplek, geeft den kunstenaar aanleiding tot een dier fijngevoelde tafereeltjes, die zijne persoonlijke opvatting zoo geheel en al kenschetsen.

Slechts zelden geeft hij ons het Scheveningsche volkje thuis te zien. En toch is Sadée er zoo goed in geslaagd, toen hij eens (in 1878) eene bokkingrookerij tot onderwerp gekozen had, dat men gaarne dergelijke binnenhuizen veelvuldiger door hem behandeld zag. Een zijner laatste kunstwerken, op de tentoonstelling te Munchen van 1892, stelt: *In de kerk te Scheveningen* voor: eene verscheidenheid van typen in de kerkbanken, met een invallend hoog licht, als karakterstudie niet minder uitmuntende dan als lichteffect. Doch voor een scherp waarnemend, begaafd kunstenaar is de stof op het strand te Scheveningen zóo rijk en zijn de onderwerpen daar zóo afwisselend, dat een man als Sadée er steeds weder nieuwe motieven vindt.

Men behoeft slechts de portefeuilles en schetsboeken van onzen kunstenaar te doorbladeren, om zich van den overvloed van zijn kunst-kapitaal te overtuigen. Verscheidenheid van onderwerpen, van groepen, van compositiën, te over. Maar behalve dien schat van Scheveningsche onderwerpen, vindt uw oog daar allerlei studiën en schetsen, die ge er zeker niet verwacht hadt. Elke

Allerzielen op het kerkhof Montmartre te Parijs.

NAAR EEN SCHILDERIJ.

In de kerk, naar eene schilderij.

streek, elk schilderachtig punt, dat onze schilder bezoekt, betaalt hem zijn cijns. Dadelijk komt het schetsboekje te voorschijn, en met die vaste, zekere hand, welke hij door de studiejaren bij van den Berg verkregen heeft, schetst hij met enkele lijnen en vlakke tinten het verrassend visioen vóór hem. Zijn door trouwe natuurstudie geoefend oog, dat zoo goed heeft leeren onthouden, prent toon en kleur van het geziene in het geheugen. Thuis gekomen wordt het krabbeltje in eene groote geschilderde studie herschapen, die voor den toerist een onwaardeerbare herinnering aan het schoone land blijft.

Deze laatste goede gewoonte is nog een van de uitvloeisels der methode van van den Berg. Toen de leerlingen nog op de duiventil kirden, was het ge-

Na den storm, naar eene schilderij.

heugen-teekenen en schilderen schering en inslag. Elken Maandag moest ieder leerling, behalve geschilderde of geteekende compositiën uit historie of Homeros, uit de tentoongestelde platen bij van Gogh, den toenmaligen kunsthandelaar in de Spuistraat, er ééne kiezen, en die, zoo goed en kwaad als het ging, uit het geheugen teekenen. Door zich de groote lijnen van zulk een plaat in het geheugen te prenten, er desnoods telkens en telkens heen te gaan, als de herinnering u in den steek liet, werd men al sterker en sterker in deze oefening, en wist Sadée het ook in het onthouden der kleuren en tinten zóover te brengen, dat het hem eene verzameling geschilderde schetsen heeft opgeleverd, welke zeer weinigen voor uit het hoofd ontworpen zullen aanzien.

Alles wat een schilderachtige zijde bood, heeft Sadée op zijne veelvuldige

zwerftochten door eigen land en in vreemde streken daarin opgenomen. Hier krijgt ge een kijkje op ons Hollandsch spoorwegstation in den Haag op een herfstdag bij een slagregen. De schilder werd getroffen door een sterk sprekend lichteffect, en gaf deze impressie treffend weer. Dan weder raakt zijn kunstenaarsoog in geestdrift bij het aanschouwen der groote markt te Nijmegen; fluks worden in 't schetsboekje de groote lijnen en schaduwmassa's aangegeven, en thuis brengt het trouwe geheugen dit in eene geschilderde studie over.

Een andermaal heeft onze kunstenaar zich, na een bezoek aan Munchen, in de heerlijkheden van Italiaansch Tirol verlustigd, en heeft hij op eene voetreis met wijlen zijn vriend Hendriks, den welbekenden portretschilder uit Arnhem,

Amsterdam, naar eene schets in olieverf.

een uitstapje naar de Dolomieten gemaakt. Ook hier wordt door hem schatting geheven van die zonderling gevormde rotstoppen, wier geheimzinnige aantrekkingskracht van Nievelt zoo aanschouwelijk beschreven heeft. Als eene verluchting van van Nievelt's beschrijving geeft Sadée's wonderbaarlijk geheugen, met slechts eenige potloodstrepen tot gids, een paar voortreffelijk geschilderde tafereelen.

Zoowel de spoorweg-viaduct te Amsterdam als de Zuiderzee, Venetië als Maastricht en Parijs: iedere plek, elk teekenachtig punt levert den veelzijdig begaafden kunstenaar voedsel voor zijn eindeloos schetsboekje. In Parijs wordt zijn ontvankelijk kunstenaarsgemoed getroffen door eene ondergaande herfstzon op het kerkhof Montmartre, met figuren in schaduwtoon, langzaam en treurig

Markt te Nijmegen, naar eene schets in olieverf.

de trappen afdalende. Slechts een paar krabbels in het schetsboekje geven de hoofdlijnen aan. Thuis laat dat onderwerp den schilder niet los, en zijn onfeilbaar geheugen brengt de impressie zoo aangrijpend op het doek over, dat deze schilderij — thans het eigendom van H. M. de Koningin-Regentes — tot het allerbeste behoort van hetgeen zijne kunst voortbracht.

Indien het publiek nu van al deze stads- en dorpsgezichten, van deze berg- en dalstudiën, van deze impressies van Parijs en elders, bijna nooit iets te zien krijgt, ligt de schuld hiervan geenszins aan den kunstenaar, maar uitsluitend aan dat publiek zelf, dat altijd en altijd met aandrang naar een Scheveningsch strand met figuren van Sadée vraagt. Het onverzadelijke Engeland heeft geen oogen genoeg voor die onopgesmukte, ware tooneelen uit ons visschersleven, en hoe gaarne een kunstenaar zich aan dergelijke drukkende „vraag" zou willen onttrekken, zoo gaat dit gemeenlijk zeer moeilijk. Zoowel zijne vele teekeningen in sapverf, even nauwgezet en uitvoerig als zijne doeken, als zijne schilderijen, zijn in Nederlandsche verzamelingen en in Engeland verspreid. Slechts een enkele maal week Sadée, in het publiek althans, van het van hem verlangde programma af: *Eene kegelpartij* en *De armen van het dorp*, beide uit Limburg, het *Kerkhof te Montmartre* en *Een Kloostertuin* te Maastricht waren daarvan de vruchten. Dit laatste, zeer zonnige tafereel (geestelijke zusters met kinderen) heeft in 1898 ter Brusselsche Tentoonstelling bijzonder de aandacht getrokken.

Zoo kunstenaar, zoo atelier: keurig net en gezellig doch zonder eenige overlading is Sadée's werkplaats in zijne woning in de De Riemerstraat. De beeldjes naar antieken op voetstukken en tafel teekenen den smaak des kunstenaars. Kopieën aan de wanden naar Jan Steen, Cereso, Rembrandt en Murillo, op ons Mauritshuis geschilderd, toonen de nauwkeurigheid dier vroegere studiën. In die rustige, kalme omgeving schept onze kunstenaar, die den 7den Februari 1837 te 's Gravenhage geboren werd, de reeks kunstwerken, welke hem grooten naam, tal van onderscheidingen in goud- en zilver eere-metaal en het ridderkruis der St. Michaels-orde en der Belgische Leopoldsorde hebben doen verwerven.

Chon. Gram.

W. B. THOLEN

DOOR

X.

Ochtend in stad, naar eene schilderij.

W. B. THOLEN.

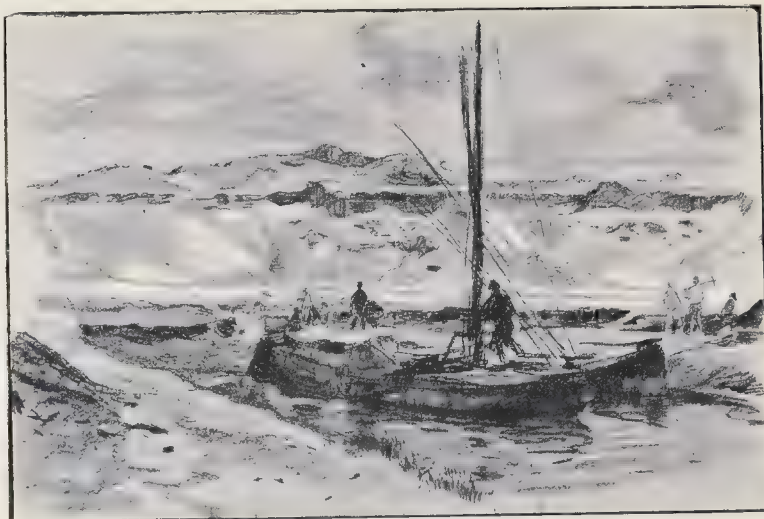

Wij hebben de taak om een bijschrift te leveren bij reproducties van schilderijen en teekeningen van Tholen gaarne op ons genomen, maar de lezer verwachte niet, dat wij hem veel zullen mededeelen omtrent het bijzonder leven van dezen schilder. Wij vonden hem ongezind om tot dergelijke mededeelingen zijne medewerking te verleenen en zijn ook zelven van meening, dat het publiek met de intieme aangelegenheden van kunstenaars niet te maken heeft. Belangstellenden, die uit het doen en laten van kunstenaars zich eenige voorstelling omtrent het karakter van hun werk willen maken, moeten, als zij daartoe gelegenheid vinden kunnen, zichzelven die gegevens verschaffen. Het is begrijpelijk, dat iemand zegt: hoe gaarne zou ik den man kennen, die deze mooie schilderijen gemaakt heeft en aan wiens talent ik zoo goede oogenblikken

te danken heb. Maar die kennis is niet gelegen in de wetenschap van allerlei uiterlijkheden, die men over een levenden kunstenaar in een bijschrift laat drukken.

Tholen is geboren in 1860. Hij werd door de omstandigheden genoopt examen te doen voor het verkrijgen der acte van de wet van het middelbaar onderwijs vóor het teekenen. Het geluk heeft gewild, dat de daardoor opgedane theoretische en practische bekwaamheid, wel verre van hem in zijne verdere ontwikkeling te schaden, daaraan juist ten goede is gekomen.

Zijne vroegere werken zijn vooral gemaakt om de studie der voorwerpen. Dit werd in latere jaren anders. Verwonderlijk snel ontwikkelde zich zijn talent, toen hij — als leeraar in het teekenen zijn ontslag genomen hebbende — zich

Zondag, naar eene schets.

in 1886 te 's Gravenhage gevestigd had en nader kennis maakte met de werken en de personen onzer groote meesters. Goethe [1]) zeide, dat oorspronkelijke kunstenaars zich steeds hebben eigen gemaakt het beste, wat groote voorgangers verworven hadden, en men behoeft slechts even na te denken om zich voorbeelden te herinneren, die de juistheid van deze uitspraak bevestigen. Er is, om één voorbeeld te noemen, geen oorspronkelijker componist dan Beethoven, maar hoeveel leerde hij niet van Haydn en Mozart. Leeren is geheel iets anders dan navolgen. Het is genoeg een blik te werpen op deze reproducties om te zien, dat men hier te doen heeft met eene zeer zelfstandige kunstenaars-

[1]) Gespräche mit Eckermann 4 Jan. 1827. Es geht durch die ganze Kunst eine Filiation, enz.

natuur. Tholen gaat zijn eigen weg, maar hij wist te leeren. Het komt ons voor, dat deze wijze van ontwikkeling grooter waarborg voor de toekomst geeft, dan de methode om het nieuwe te zoeken in opzettelijke afwijking van de groote voorbeelden, welke de eigen tijd oplevert.

Niemand, die zich ernstig met eenige kunst heeft bezig gehouden zal de waarde der techniek ontkennen. Zonder techniek blijft men in elke kunst een stumper. Maar van grooter belang is natuurlijk voor den schilder de kracht, de innigheid en de fijnheid van het gevoel.

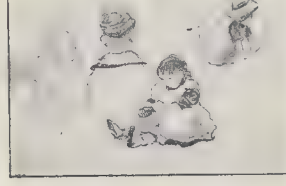
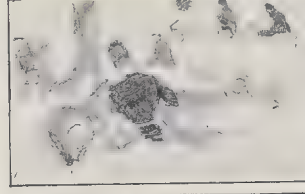
Studie.

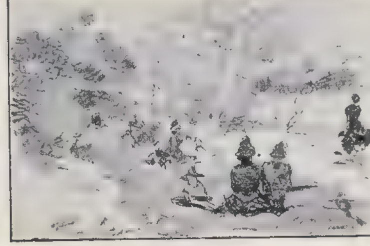
Wij vermeldden reeds, hoe de omstandigheden aan de technische ontwikkeling van Tholen's talent ten goede zijn gekomen. Zijne wijze van doen, de nauwkeurigheid van zijn teekenen mogen wij zonder tegenspraak te vreezen meesterlijk noemen. Van nog veel grooter beteekenis was intusschen de ontwikkeling van de artistieke zijde van zijn talent, van de macht om de fijne aandoening van ontvangen indrukken weder te geven, welke hem in latere jaren eigen werd. De in intensiteit en in juist begrip voortschrijdende inspiratie vond in de bekwame techniek meer en meer een gewillig werktuig.

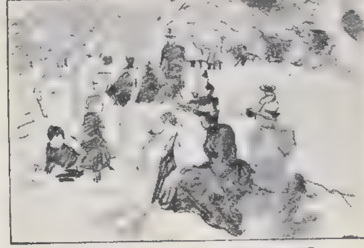

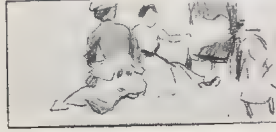
Studie.

Maar — zal misschien iemand zeggen — de schilderkunst is eene nabootsende kunst; als men eenmaal de technische bekwaamheid heeft om hetgeen men ziet op het doek over te brengen, welke inspiratie, welk gevoel is er dan nog noodig? Het is toch waarlijk niet zoo moeilijk iets schilderachtigs of pittoresks te vinden en men behoeft daartoe niet te zoeken naar melkemmers of een oud hondje op een stoel, zooals Tholen deed. Als men nu nog het Laatste Oordeel of Het Verbond der Edelen wil schilderen, dan is er

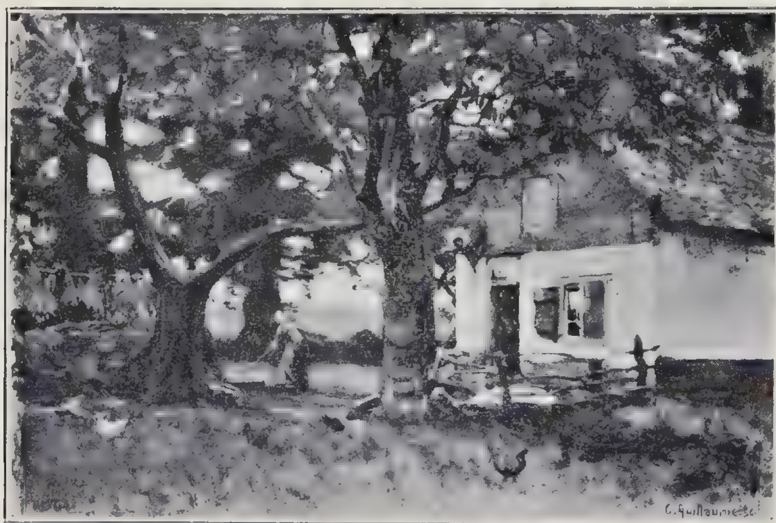

Studieblad.

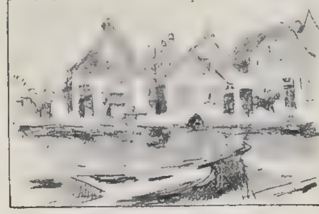
natuurlijk inspiratie noodig, maar om een paar boomen met een huisje of een nat straatje weder te geven, wat heeft men daarvoor anders noodig dan de kunst van teekenen? In dien geest hoort men niet zelden spreken. Op elke tentoonstelling kan men opmerken, dat de menschen verbaasd zijn over de onderwerpen, die de schilders en vooral de Hollandsche schilders gewoon zijn te kiezen. Voor degenen, die de heldere beschouwingen van den heer Ter Meulen in de causerie over zich zelven en in „de Gids" gelezen hebben, is het duidelijk genoeg, dat de verbazing van die menschen eenvoudig het gevolg is van de omstandigheid, dat zij enkel letten op het onderwerp, dat de schilder gekozen heeft en niet op datgene, waarom het dezen te doen was. Wij kunnen

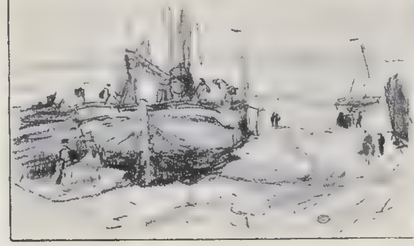
Landschap, naar eene teekening.

tot toelichting van de reproducties van Tholens werk naar onze meening niet beter doen dan op dit punt nog eens nader in te gaan.

De muziek is eene veel meer populaire kunst dan de schilderkunst. Iedereen, die goede ooren heeft, gevoelt, dat de tonen in de verbindingen en verhoudingen, welke de componist weet te vinden, eene eigene schoonheid hebben Men vraagt niet naar het onderwerp van eene sonate of eene symfonie; en waar men dat wel doet, zooals in eene opera of bij een lied, weet men toch, dat bij dezelfde woorden zeer verschillende muziek kan worden gemaakt en dat die muziek haar eigene waarde heeft. Een violist, die het concert van Mendelssohn speelt, brengt honderden in verrukking, zonder dat iemand vraagt, welk onderwerp de groote componist heeft behandeld. Het gevoel, het begrip,

Studieblad.

de fijnheid van den indruk zijn zeker verschillend bij de toehoorders, maar toch de macht der tonen wordt door allen gevoeld.

De nettenknooper, naar eene hout-koolteekening.

Welnu, gelijk er is eene schoonheid van geluiden, zoo is er eene schoonheid van kleuren en lijnen. Deze schoonheid is niet zoo gemakkelijk te onderkennen als die der muziek, maar zij bestaat daarom toch evenzeer. Gelijk de

opvolging van accoorden eene huivering door de leden kan doen gaan, zoo kan de verhouding van lijnen of kleuren op eene schilderij hem, die daarvoor gevoel heeft, in verrukking brengen. De schilderkunst is eene nabootsende kunst, maar de nabootsing is dan toch volstrekt niet mechanisch, zooals die der photografie. Alles komt aan op hetgeen de kunstenaar in de natuur weet te zien en op hetgeen hij daarvan weet te maken. En terwijl de componist beschikt over machtige middelen, over instrumenten, die schooner klanken voortbrengen dan in de natuur vernomen worden, heeft de schilder geene andere middelen dan een plat stuk doek of papier en wat verf. Laat hij in zijn binnenste het schoonste schilderij hebben gedacht, hij moet het schitterende licht vertolken door doode kleurstoffen, de nergens eindigende ruimte

Avond, naar eene teekening.

besluiten binnen de wanden eener lijst. Er moet dus heel wat gebeuren, voordat een schoon kunstwerk tot stand komt. Het voornaamste is het eigenlijke onderwerp, dat is niet de stoffelijke dingen, die afgeschilderd worden, maar de combinatie van lijnen en lichtverhoudingen, die van die stoffelijke dingen iets moois maken. Zoo kan dan eene verzameling visschen, een lokaal met melkemmers even goed stof voor een kunstwerk bieden als een uitzicht, dat de menschen, die niet gewoon zijn te letten op de schoone verhoudingen van lijnen en lichttonen, pittoresk noemen. Wat voor dezen schilderachtig is, is het dikwijls volstrekt niet voor den schilder.

Bezien wij Tholen's schilderij, voorstellende een oud hondje op een stoel

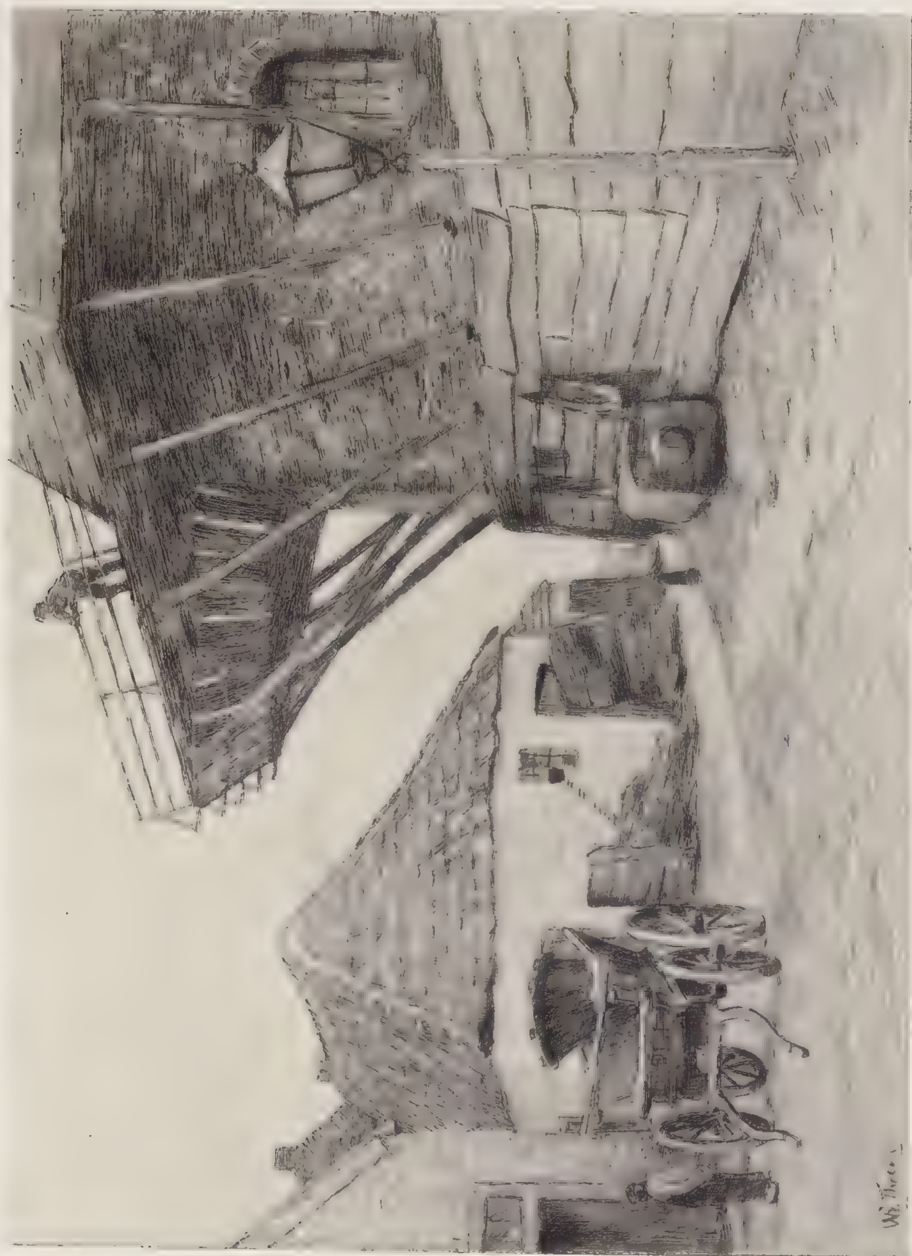

„By den molen"

NAAR EEN AQUAREL

in het bezit der firma Frans Buffa & Zonen.

in een schildersatelier. Het is eigenlijk een leelijk hondje; de hondenkooper geeft er niets voor; een suf, oud hondje. Maar dat hondje is met zijn witte haren een bron van licht. Die witte kleur steekt fraai af bij de verschillende kleuren der omgeving. Dat wit maakt om zoo te zeggen die kleuren. Gij hebt zoo'n hondje misschien honderdmaal gezien en zoudt zeker nooit gedacht hebben, dat het de moeite waard kon zijn het uit te schilderen. Het talent van den schilder vond intusschen in die witte vacht het middel tot eene verhouding van lichttinten, die, al zijn in de reproductie de eigenlijke kleuren vervallen, een sterken indruk maken. En laat ons nu eens zien naar die melkemmers. Ik vraag u, wat is onbeduidender dan een melkemmer? Het is,

Scheveningen met sneeuw, naar eene schilderij.

zou men zeggen, een zeer prozaisch voorwerp. Maar de schitterende koperen oppervlakte veroorzaakt een sterk lichteffect. Is het dus eigenlijk niet heel natuurlijk, dat het oog van den schilder getroffen werd door die verzameling tintelende lichten, die in dit lokaal verzameld waren? Hij werd door het accoord van deze koperen instrumenten geïnspireerd tot het maken van een teekening, waarvan het meesterschap zelfs in deze zwakke vertolking uitblinkt. Het schoone onderwerp is op voortreffelijke wijze uitgevoerd. Bewonderenswaardig zijn de eenvoudige toetsen, waarmede het licht van het koper wordt uitgedrukt; men vergeet, als men de teekening zelve ziet, dat men slechts een stuk papier en wat waterverf voor zich heeft.

Zoo blijkt, dat een schilder zeer goede redenen kan hebben om juist datgene te schilderen, waarvan de oppervlakkige toeschouwer het schoone niet

begrijpt. Wij mogen aan allen, die belang stellen in kunst, dus den raad geven steeds te beproeven zich rekenschap te geven van hetgeen de schilder in zijn werk heeft willen geven. Heeft men met een goed kunstwerk te doen, dan zal dit niet zoo heel moeilijk zijn, mits men de kunst nadere met bescheidenheid en ontvankelijkheid en meer streve naar gemotiveerde bewondering dan naar het maken van opmerkingen, die moeten bewijzen dat men het eigenlijk nog veel beter weet dan de schilder zelf; opmerkingen, die gewoonlijk aantoonen, dat men alleen oog heeft voor kleinigheden en niet in staat is het geheel te begrijpen.

Het zal, na het gezegde, niet noodig zijn uit te weiden over elke der hier gereproduceerde schilderijen, teekeningen en schetsen. Wij willen den lezer niet

Melkinrichting, naar eene teekening

vervelen met beschouwingen over elk dezer werken. Hij bezie ze liever zelf. Wel willen wij even wijzen op de veelzijdigheid van Tholen's talent. Er zijn schilders, die gaandeweg in het euvel vervallen van telkens met kleine wijzigingen te herhalen, wat zij eenmaal gegeven hebben. Dit is bij Tholen niet te vreezen. Hij is iemand van groote volharding en ziet er niet tegen op de moeilijkheden te overwinnen, die de beheersching van een nieuw onderwerp steeds medebrengt. Zoo zien wij hem bezig met allerle gegevens; landschappen, stadsgezichten, binnenhuizen, het strand, de menschelijke figuur. En wij zien niet, dat hij in het eene genre zwakker werk levert dan in het andere. Niet minder voortreffelijk dan die melkinrichting, is dat zonnige grachtje te Delft

Straat, naar een schilderij, toebehoorende aan de firma E. J. van Wisselingh & Co., te Amsterdam.

Uitzicht op de heide, naar eene teekening.

en dat natte straatje te Scheveningen. Hoe goed is in deze beide werken de schoone stemming der natuur uitgedrukt!

Misschien zal de lezer mij hier toeroepen: wat spreekt gij van stemming!

Eene Delftsche gracht.

Volgens u komt alles aan op de verhoudingen der lijnen en tinten, die haar eigen schoonheid hebben. Wat hebben wij dan met stemmingen der natuur te maken? Wij komen zoo weder buiten het gebied der schilderkunst en op dat der poëzie. Hierop zouden wij dan willen antwoorden, dat wij, sprekende van schoone lijnen en kleuren, geenszins abstraheeren van de werkelijkheid. De stemmingen worden juist gevormd door de lijnen en kleuren. Daar zij zichtbaar zijn, vallen zij wel degelijk binnen het gebied van den schilder. Wat wij bestrijden, is dat men het onderwerp van eene schilderij zoeke

Na den regen, naar eene teekening.

in hetgeen niet zichtbaar is; in gedachten, die wel door het schilderij opgewekt worden, maar daarin niet zijn uitgedrukt. Een voorbeeld zal het verschil ophelderen. Onlangs werd in eene courant gesproken van een schilderij, voorstellende twee hard rijdende ruiters. De titel was: Drouet en zijn knecht, Lodewijk XVI vervolgende. Die titel is, zouden wij meenen, de veroordeeling van den schilder. Want het kan tot de artistieke waarde van het stuk niet afdoen, of die ruiters Drouet of anders heeten en men kan onmogelijk zien, dat zij Lodewijk XVI vervolgen. De schilder trachtte door

Oud hondje, naar eene schilderij.

zijn titel te werken op de verbeelding van het publiek, maar als schilder mocht het hem enkel te doen zijn twee ruiters in de open lucht te schilderen. Maar als Tholen een avond schildert, dan zal het toch wel een verdienste zijn, als de stemming, die *het zien* van den avond opwekt en die juist gelegen is de tinten en in den aanblik, overgegaan is in zijn werk. Wij hebben — gelijk ik zeide — niet te doen met abstracte lijnen en kleuren, maar met de werkelijkheid, en de opmerking en de wedergave van het karakteristieke der werkelijkheid is eene noodzakelijke voorwaarde van de schoonheid van het kunstwerk.

De ijsbrekers, naar eene schets.

Daarom laten wij ons het recht niet ontnemen om, waar wij b.v. Tholen's teekening van een landschap bij avond bewonderen, te zeggen, dat de rustige, stille stemming van den avond daarin op fijngevoelige wijze is uitgedrukt Maar wel erkennen wij, dat de grenzen hier niet altijd gemakkelijk te trekken zijn. Hoe het zij, zeker is het dat men bij Tholen van een onartistiek streven om op de verbeelding der toeschouwers te werken geen spoor kan vinden.

DAVID ADOLPHE CONSTANT ARTZ

DOOR

P. A. HAAXMAN Jr.

Aardappel rooien, (in de verzameling van den Heer J. T. Cremer te 's Gravenhage).

DAVID ADOLPHE CONSTANT ARTZ.

(Geb. 18 December 1837, gest. 8 November 1890.)

Adolphe Artz bereikte den leeftijd van nauwelijks 53 jaar, en zijn overlijden in den bloei van 't leven, op 't hoogtepunt van zijn ernstig streven, trad zoo plotseling in, dat men zich geruimen tijd daarna nauwelijks kon voorstellen, dat deze krachtige figuur, deze beminnelijke mensch, deze kerngezonde artist voor altijd was heengegaan. Nu er bijna negen na die treurmare zijn voorbijgegaan, mag men zeggen dat de waardeering van zijn werk duurzaam

is gebleven en dat werk nog steeds even gezocht is als in de laatste jaren vóór zijn dood. Gedeeltelijk uit persoonlijke herinneringen, gedeeltelijk uit de documenten die in verschillende necrologiën omtrent Artz zijn neergelegd, maar vooral uit zijn nagelaten werk, zal het niet moeilijk vallen een beeld van dezen echt Hollandschen artist te scheppen.

Het laatste bezoek, dat ik aan Artz bracht, was in 1889, kort vóór zijn vertrek naar Parijs, waar hij op de wereldtentoonstelling van dat jaar de Nederlandsche schilderschool zou vertegenwoordigen en die school de hooge eer genoot van haren representant uit zestig leden van de Jury des Récompenses, samengesteld uit alle nationaliteiten, benoemd te zien tot vice-president der Internationale Jury. Sinds ettelijke jaren had Artz de vermaarde groote zaal

Zondagmorgen op Scheveningen, naar eene schilderij.

van 't Hofje van Nieukoop, sedert het genootschap *Pulchri Studio* die woning verlaten had, als atelier betrokken. In deze deftige, hooge halle met haar mooi licht en rustige tot werken stemmende omgeving was de vroolijke Hollandsche schilder zoo recht thuis De bril op den neus, een mutsje op het hoofd, palet en schilderstok in de hand, vlug in 't debiteeren van een snedigen zet of een jolig verhaal, kon hij zich het genoegen niet ontzeggen om anderen in een prettige stemming te brengen. Artz was tijdens mijn bezoek bezig aan zijn inzending voor de Parijsche tentoonstelling. Hij legde de laatste hand aan het schilderij „Moeder's troost", dat de bezoekers van de afdeeling Nederland in 1889 te Parijs, zich ongetwijfeld nog zullen herinneren. Een schamel binnenhuis met prachtige diepe tonen van een gedempt licht rondom de beide figuren: een treurende weduwe aan de tafel

Haar eerste zoompje.

gezeten, het hoofd in de hand, de andere omklemd houdende een op de tafel zittend meisje. Het was een schilderij door en door Hollandsch van opvatting, met veel meer sentiment in de voorstelling dan men van Artz gewoon was. Hij had zich evenals Israëls, Blommers, Sadée en Elchanon Verveer, bij voorkeur toegelegd op het Hollandsche duin en daar het visschersleven bespied, in de huiskamer en in de open lucht. Maar hij deed het met een geheel eigene en karakteristieke persoonlijkheid, die hem tot den meest Hollandschen van alle genreschilders stempelde. Slechts zelden ontmoet men in een werk van Artz het sentiment van Israëls, het mysterieuse in de onstoffelijke kleur, dat den toeschouwer veel meer aangrijpt dan de werkelijkheid. Artz maakte de werkelijkheid niet tot een gedicht, maar gaf een stuk proza, geadeld door den geest des kunstenaars. Zelfs in zijn vrijerijen tusschen Scheveningsche deerns en opgeschoten boerenjongens was de poëzie dikwijls ver van huis en illustreerde hij de werkelijkheid niet met onnatuur en onwaarheid. Hij zag zijn menschen te Scheveningen en te Katwijk zooals zij zijn, rustig en kalm, zonder hartstochtelijke gebaren of tragische smart. Er bleef buiten die figuren, waarvan teekening en modélé altijd den ervaren meester verrieden, toch nog genoeg toon en kleur, licht en donker over, om zonder in het sentimenteele te vervallen, het werk tot een waar kunstwerk te stempelen. Het zij de schilder het huiselijk tafereel maalde van eenvoudige boerenluidjes aan den maaltijd of aan 't huiswerk, hetzij hij in de open lucht een jonge deern schilderde, breiende tusschen de vale helmplanten en 't blonde duin, het bleef altijd de gezonde realiteit en hij noemde altijd de dingen bij hun naam.

De onderstelling is niet gewaagd, dat een langer leven de eerlijke kunst van Artz nog tot grootere volkomenheid zou hebben gebracht. Van alle Hollandsche schilders uit de laatste helft dezer eeuw was Artz misschien het meest verwant aan de beroemde zeventiende eeuwsche artisten, die ook zoo volkomen eerlijk waren in hun kunst.

Om deze uitspraak te staven, herinner ik aan een drietal voorname werken van Artz: „Aardappelrooien," thans deel uitmakende van het kabinet van den heer J. T. Cremer, „de Naailes" en „Grootmoeder's lieveling". Mij dunkt,

ieder kunstvriend zal dit laatste werk uit de eerezaal van de Internationale Amsterdamsche tentoonstelling van 1883 zich nog wel voor den geest kunnen halen. Het had tot onderwerp een dreumes, die van zijn grootje een appel krijgt. De kleine strekt er gretig de mollige armpjes naar uit, de moeder ziet het met welgevallen aan en de oogen van Grootje, die aan de tafel zit, glinsteren van genoegen. Een erg eenvoudig onderwerp dat Scheveningsch of Katwijksch binnenhuis, onopgesmukt weergegeven zonder eenig streven naar effect, de realiteit zelve. Zelfs de compositie van de geheele familie, die het geval staat aan te kijken, is zoo ongezocht mogelijk, maar daardoor juist zoo ongemeen aantrekkelijk. Men gevoelde voor dat schilderij, dat een enkele zwakheid in de teekening, een onvolkomenheid in de houding, in de actie der figuren, den indruk belangrijk zou hebben gestoord en dat dan geen wazige toon of illusie van kleur het gered zou hebben. Immers dit laatste was niet de kracht van Artz; hij zocht die in de nuchtere voorstelling van de werkelijkheid, maar dan ook zoo correct mogelijk.

Studie.

De beide andere schilderijen zijn van dit streven even puissante voorbeelden. Artz' „Naailes" zal hem nog in volgende tijdperken een eereplaats doen innemen onder de voorname schilders der 19de eeuw. Ook hier die zelfde superioriteit in het teekenen en composeeren; ook hier dat objectieve in 't schilderen van hetgeen hij voor zich ziet, zoowel van de natuurlijk en los gegroepeerde figuren, als van het licht, dat door het venster valt en de bezige meisjes en de Egmondsche naaivrouw met gulden atmosfeer enveloppeert.

Ook „Aardappelrooien" verdient dat ik er even bij stil sta. Geheel in de open lucht geschilderd zijn de op 't veld bezige vrouwen en de man, die met

de spade de aardappelen los woelt. Als er hier van een gezochte compositie sprake is, dan laat de artist er niets van bemerken. Wat juist de groote schoonheid van dit tafereel uitmaakt, is het totaal afwezige van alle geposeerdheid in de figuren, het ongedwongene in hunne houding, waardoor elke gedachte geweerd wordt, dat de schilder naar een onderwerp heeft gezocht. Toch was Artz zeer delicaat in het opzetten van een werk en was hij 't niet spoedig met zich zelven eens of hij naar deze of gene schets of studie een schilderij zou beginnen. Maar hij liet het nooit bemerken, hoeveel hoofdbreken daaraan voorafging. Als hij eenmaal iets schilderde, was het als of dat van zelf zoo sprak en of het volstrekt geen moeite kostte.

* * *

Aan zijn werk is hoegenaamd niets te bespeuren van zijn vrij langdurig verblijf te Parijs. Hij woonde daar van 1868 tot 1874, werkte er veel, had er vele vrienden en leerde er zijn eerste vrouw kennen, die hem reeds in 1878 ontviel. Zijn tweede zoon, die in 1870 te Parijs geboren werd, de heer Constant Artz, leeraar in het teekenen te Delft, is in vele opzichten het evenbeeld van zijn vader, de erfgenaam van zijn opgeruimden, levendigen geest. Dat trof mij vooral, toen ik dezer dagen een onderhoud met hem had en hij eenige bijzonderheden omtrent het leven van zijn onvergetelijken vader mededeelde. Hij herinnerde zich nog heel goed, hoe in zijn kinderjaren Matthijs en Jacob Maris en Kaemmerer de dagelijksche gasten waren van de gezellige Parijsche woning, die hij zich in zijn verbeelding voorstelt als groote zalen, hoewel zij de gewone afmetingen wel niet overschreden zullen hebben. Artz was op 30-jarigen leeftijd naar Parijs gegaan met aanbevelingsbrieven van Israëls en Kneppelhout, den bekenden mæcenas, die in die dagen den schilder Artz en den violist Jan de Graan bijzonder in bescherming nam. De aanbeveling van Israëls was speciaal gericht aan den vermaarden kunstgeleerde Thoré (Burger), die niet beter wist te doen dan den jongen Hollandschen schilder een introductie te bezorgen bij Gustave Courbet, die toen op het hoogtepunt stond van zijn beroemde loopbaan en waarlijk niet noodig had die te verduisteren — gelukkig slechts tijdelijk — door zijn medewerking aan de revolutionnaire communedagen. Hoe onze Artz van deze kennismaking met Courbet gebruik maakte, vond ik opgeteekend in

[illegible]

[illegible]

in de verzameling van Mr. A. van Naamen van Eemnes

Een gunstig oogenblik, naar de schilderij, eigendom van Baron Creutz te 's Gravenhage.

een opstel van F. S. K. in den *Huisvriend* van 1885. Toen Artz met Courbet kennis maakte, raadpleegde hij hem over een Parijsch atelier, om er zijne studies onder de leiding van een vermaard kunstenaar voort te zetten. De raad, die hem werd gegeven, bood den jongen schilder twee voordeelen; hij was kort en wekte tot zelfstandigheid op. „Wees u zelf," zei de Genestet tot iemand, maar hij kon niet „omdat hij niemand was." Artz zou van stonde aan bewijzen iemand te zijn en daarenboven een zoodanige persoon — zeldzame uitzondering op den regel! — die gegeven raad opvolgt. „Louez un atelier, prenez un modèle et fermez votre porte," luidde Courbet's advies. Het duurde niet lang, of Artz had een atelier en een model en deed zijn deur op slot, die evenwel dagelijks openging voor Jacob Maris en Kaemmerer, op grond van het onvervreemdbaar gemeenschappelijk recht, dat die kunstenaars door het betalen hunner huurpenningen op zekere ruimte in dat atelier verkregen.

Dat atelier was gelegen Rue Mercadet, Montmartre, waar zijn vrienden Maris en Kaemmerer den harden tijd van de Commune doorbrachten. Maar Artz, die het beleg had meegemaakt en zijn vrienden in Holland per duivenpost en per ballon van zijn wedervaren bericht had gezonden, had voorloopig genoeg van Parijs. Hij keerde de brandende hoofdstad, la ville de lumière et de... pétrole, den rug toe en week uit naar zijn vaderland, waar hij een tijd lang rust nam om daarna weer naar Parijs terug te keeren. De heer Kneppelhout, die den jongen schilder uit zijn ruime middelen in staat had gesteld, te Parijs naar hartelust te studeeren, had hem de bijzondere zorg opgedragen voor zijn pupil, den jongen vioolvirtuoos Jan de Graan. Hoe Artz zich van die opdracht kweet, blijkt uit het boekje „een Beroemde Knaap", waarin Kneppelhout het korte leven — Graan stierf in den Haag nog geen 22 jaar oud — van dezen genialen toonkunstenaar beschreef. Meermalen wordt in deze bladzijden de naam Artz genoemd als Kneppelhout's plaatsvervanger in de vaderlijke bescherming, waarmede genoemde mæcenas over het brooze leven van den jongen man waakte. In den aanvang van 1872, toen de Graan's toestand bedenkelijk werd, vergezelden Artz en Kaemmerer den armen jongen naar Italië. Uit Pisa schreef de Graan d.d. 3 Feb. 1872 aan Kneppelhout: „Ik kan Artz niet dankbaar genoeg zijn, eerstens voor de zorgen, die hij voor mij te Parijs gehad heeft, en tweedens, dat hij, ofschoon het zeer druk hebbende, nog zooveel tijd opgeofferd heeft om mij hierheen te geleiden."

Behalve in Kneppelhout, had de jonge Artz een grooten steun in het Huis Goupil, waarvan de grondlegger, de heer Vincent van Gogh door de bescherming, die hij aan vele jonge Hollandsche schilders in die dagen verleende, ook zijn deel heeft gehad in den wederopbloei der Hollandsche schilderschool. Men zal niet licht raden waarmee Artz in 't jaar 1868 te Parijs aankwam. Behalve een dosis jovialiteit, levenslust en onverstoorbaar goed humeur, had hij een kolossale mand meegebracht, volgeladen met pakjes Scheveningsche kleederdracht. De vrienden keken raar op van deze bagage, begrepen wel het doel van Artz om daarnaar te schilderen, maar waagden toch de opmer-

king, dat hij dan ook Scheveningen had moeten meebrengen. Al spoedig bleek de waarheid van die woorden, want Artz ondervond dat een Parijsch model als Scheveninger verkleed, een heel dwaze vertooning maakte. Hij behielp zich aanvankelijk wel, door met zijn fantasie en zijn herinneringen het ontbrekende aan te vullen, maar lang hield hij het niet vol. Hij versierde

Thony, zoon van Artz (eigendom zijner moeder).

zijn atelier met de visschersplunje en stelde het visschersgenre voorloopig nog maar wat uit, tot hij het blonde Hollandsche duin weer volop kon genieten. Hij pakte verschillende genres aan, geheel verschillend van het latere werk waarmede hij reputatie zou maken, maar die hem oefenden in het métier en

hem steeds verder brachten in de beheersching van lijn en kleur. In de voorrede tot den catalogus van het atelier Artz, noemt Zilcken een van die werken te Parijs door den schilder vervaardigd. Hij zag het te Edinburgh en roemt het als een werk van groote coloristische kwaliteiten. Op het schilderij ziet men een kind in 't geel voor een piano gezeten; rechts een dame in 't grijs, aan den anderen hoek een man in 't zwart: een gamma van tonen die den colorist kenmerkt.

Tijdens Artz' verblijf te Parijs, vierde daar de Japansche kunst hoogtij. De hartstocht voor Japansch vervulde de geheele kunstwereld, niet alleen zich uitend in 't verzamelen van bibelots en in de interieure decoratie van de woningen met Japansche meubelen en kunstvoorwerpen, maar ook in de sujetten der beeldende kunstenaars. Artz schilderde toen verscheidene genrestukken *à la Japonaise*, d.w.z. Parijsche figuren in een Japansche omgeving van mooie gekleurde stoffen en draperieën. In het salon van zijn weduwe, die hertrouwde met den heer G. Sûes, hangt op een mooie plaats een inderdaad prachtige coloristische studie uit Artz' Japansche periode: een jonge vrouw, in coquette houding in haar boudoir achterover geleund, met een mooie armbeweging een spiegel voor haar gelaat houdende. Het volle licht valt haar op hoofd en boezem. De élégance, waarmede de groote lijn van deze vrouwenfiguur is geteekend, de gratie der beweging, gaat hier gepaard met een buitengewoon rijk en schitterend coloriet.

In die zelfde woning aan de Laan van Meerdervoort, waar de naam van Artz voortleeft in den kunsthandel van dien naam, na zijn dood door zijn weduwe met groote énergie opgericht en bestuurd, hangt nog menig ander werk van den meester, waarin zijne kwaliteiten nog veel inniger spreken dan in zoovele bestelde of min of meer op commando voor het publiek geschilderde werken. Ik zag daar het portretje van een zijner kinderen, een allerliefst jongske, Walther genaamd, op nauwelijks 4-jarigen leeftijd gestorven. De dreumes staat ten voeten uit tegen vaders schilderstoel, die nog ver boven den blonden krullebol uitsteekt. Blijkbaar is het ventje door zijn vader zoo geposeerd om zijn klein postuurtje aan te duiden. Als kleur is dit schilderijtje een wonder van rijpheid en smeltenden toon. Het draagt nu reeds het karakter van een oud-hollandsch kabinetstukje en zal dit mettertijd als de smijdige verf zich nog meer is gaan zetten, in nog hoogere mate doen. Er hangen nog

Oude mannen- en vrouwenhuis te Katwijk, naar eene schilderij.

meer van die familieportretten van Artz, die hem als colorist van voornamen huize leeren kennen, benevens eenige uit de schipbreuk van den verkoop van zijn atelier door de familie geredde zeldzaam mooie studies van instantanés te Katwijk, o. a. een lange streep blond zand, met een van lichtstralende lucht er over heen. Toen Artz gestorven was, deed zijn vriend Jacob Maris een keuze uit de nagelaten studies en koos het schijnbaar onbeduidendste, maar den artist in zijn blonde tonen het meest karakteriseerende werk.

Eigenaardig zijn in die familie-verzameling de herinneringen aan de vrienden van Artz: een studie buiten in 't Katwijksche duin gemaakt door Kaemmerer, wel zeldzaam mooi van toon in de lichtgrijze en blonde schakeeringen, maar opvallend den Parijschen invloed van het chique penseel van Kaemmerer verradende in de manier, waarop hier de contours van de Katwijksche huizen zijn geschilderd. Het gelijkt haast cantillewerk, zoo geheel anders dan Artz of Blommers zoo'n dorpsgezicht in de verte afbeelden.

Een tweede souvenir is een portret van Artz op ongeveer 31- of 32-jarigen leeftijd, door zijn vriend Thijs Maris, die toen ook met hem in Parijs was. Het is een portret dat geheel buiten den toon van elk ander portret valt. Hoe het gedaan is — van schilderen kan men heusch niet spreken, omdat men haast geen verf ziet — is raadselachtig maar het maakt dadelijk den indruk van een buitengewoon meesterstuk. Artz hield dit portret in hooge waarde. Ook voor hem was dit kunstwerk een raadsel. Thijs Maris was begonnen met het linkeroog, dat, daar het portret à trois quarts geschilderd is, ongeveer het middelpunt van den kop uitmaakt. Met dat oog gereed zijnde was hij daaromheen de détails gaan schilderen van voorhoofd, neus, het rechteroog, den mond, enz. tot hij dit alles eindelijk omsloot met den contour van 't hoofd en den fond. Ondanks die averechtsche manier, is de beeltenis een wonder van zuiverheid wat betreft de proportiën.

Eindelijk herinner ik mij uit de souvenirs in het huis aan de Laan van Meerdervoort, een weergaasch knappe studie van Willy Martens, te Katwijk geschilderd, twee kinderen van Artz in 't warme zand onder de blakerende middagzon.

Beter dan op een tentoonstelling kon men in de huiskamer en in 't atelier

van Artz te recht wanneer men met de groote kwaliteiten van zijne beroemde tijdgenooten kennis wilde maken. Daar vond men in studies en schetsen de superieure kunstwerken, die voor het groote publiek verborgen bleven, tot de verkoop van 't atelier Artz ze aan 't licht bracht. Er hing daar een werk van Bosboom, klein van omvang, maar prachtig van kleur, uit zijn beste periode; van Matthijs Maris een van zijn wondervolle sprookjes, in de meest materiëele van alle kunsten op de meest onstoffelijke manier verteld; van zijn vriend Mollinger een aantal landschappen; van Kaemmerer's keurig, coquet penseel enkele zeer fraaie stalen, waartegen zonderling contrasteerden de kleur- en toonsymfoniën van Israëls; en zoo zag men ook de knapste dingen van Neuhuys, H. W. Mesdag, W. Maris, Tony Offermans en vooral ook enkele juweeltjes van Anton Mauve.

Zoo was het atelier van Artz het beeld van den smaakvollen artist, die zich in het werk van zijne kunstbroeders verlustigde.

* * *

Uit Parijs naar Nederland teruggekeerd, werd Artz daar spoedig de vriend van alle kunstenaars en door zijne algemeene, ook literaire en muzikale ontwikkeling, de gevierde en populaire man in vele andere kringen. Een zijner necrologen, de heer Johan Gram, schreef van Artz kort na diens dood in *Eigen Haard:*

„Allen, die in nadere aanraking met hem kwamen, wisten die algemeene ontwikkeling te waardeeren en genoten niet minder van zijn opgeruimden, levendigen geest, die steeds *le mot pour rire*, eene aardige, juist ter snede aangebrachte anecdote of een grappige herinnering uit zijn jong schildersleven ten beste wist te geven. Zijn hooge, smakelijke lach, die zoo gemakkelijk opgewekt kon worden, werkte veelal aanstekelijk. Zoo leende Artz' geheele persoonlijkheid zich er bijzonder toe, om ook buiten het schildersatelier zich in het gezellige leven te doen gelden, en zich daar door zijn beminnelijk karakter en gemakkelijkheid in den omgang tal van vrienden te verwerven."

En Zilcken schrijft van Artz in zijn reeds boven aangehaalde inleiding tot den catalogus der verkooping van zijn atelier:

„In den gelukkigen familiekring was zijn huis een lief en gezellig „home," versierd met een uitgelezen verzameling schilderijen, souvenirs en studiën van vrienden, van de Marissen, van Israëls en van nog vele anderen. Hij was een nauwgezet kunstenaar, die zich in zijn werk geheel gaf. Hij leefde kalm en produceerde veel met de regelmaat van een volhardenden werker.... Men heeft Artz dikwijls een leerling van Israëls genoemd. Dit is in zoover waar, dat hij met dien meester veeltijds dezelfde onderwerpen en naar dezelfde modellen schilderde, dat hij, met behoud van eigen persoonlijkheid, evenals Israëls die binnenhuiseffecten zocht met het teeder gedempte daglicht, die tafereelen in de open lucht met het fijne grijs en teere blond van het duin, de vale helm en de rose getinte gronden. Door een nauwen vriendschapsband

verbonden spraken zij elkaar veel over hun werk, maar gelijk het karakter van Artz naïever en eenvoudiger was, hebben ook zijne schilderijen, die zoo geheel zijn persoonlijk eigendom zijn, eene treffende uitdrukking van eenvoud zonder de minste gezochtheid."

De volgende regelen, die van Artz zelf zijn, teekenen zijn persoonlijkheid:

„Ik bezocht op 19-jarigen leeftijd de dagklassen van de Amsterdamsche Academie en begon onder leiding van den heer Egenberger naar het levend model te schilderen. Op de avondklassen had ik het voorrecht met Israëls kennis te maken. Die kennismaking is van veel invloed op mijn volgend leven geweest. Israëls, ofschoon veel ouder dan wij, en reeds een tamelijk beroemd man, kwam nog 's avonds met ons teekenen en genoot met de andere leerlingen het uitmuntend onderwijs van den heer L. Roijer, toenmaals directeur der Academie. Israëls' krachtige overtuiging en frisch talent deden ons allen met bewondering tot hem opzien. Ik was zeer gelukkig wanneer ik van tijd tot tijd op zijn atelier mocht komen. Uit die bezoeken ontstond van lieverlede eene duurzame vriendschap, ondanks het verschil van jaren en het groote, geestelijke overwicht van den oudste. Het is aan die vriendschap, aan het zien werken en zoeken van den grooten meester, dat ik het te danken heb, wanneer ik iets redelijks heb voortgebracht."

„De bruid van den zeeman," naar eene schilderij.

* * *

Stippen wij ten slotte nog enkele data aan uit dit korte, maar rijke kunstenaarsleven. Artz was een der eerste Vaderlandsche schilders, die in Parijs gewaardeerd werd en in den jaarlijkschen Salon naam maakte. Van een eervolle vermelding was echter eerst sprake in 1880, toen den schilder een mention honorable ten deel viel, in 1889 gevolgd door de ridderorde van 't Legioen van Eer. Zoowel hier te lande — Artz was tweemaal gedurende een vrij langen tijd, president van *Pulchri Studio* — als in den vreemde

„Bij grootouders," naar eene schilderij.

representeerde hij de Nederlandsche kunst en zijne kunstbroeders op niet te overtreffen wijze. Hij stond pal voor hunne belangen, met verzaking dikwijls van eigen belang en opoffering van tijd en — in 't jaar vóór zijn dood, toen hij te Parijs als vice-president der Internationale Jury, een zware taak te vervullen had — van gezondheid.

Reeds in 1873 behaalde hij te Weenen met het hier gereproduceerde schilderij „Zondag te Scheveningen" de „Medaille für Kunst". In 1879 werd hij door den Koning-Groothertog tot ridder in de orde van de Eikenkroon benoemd; in 1883 op de wereldtentoonstelling te Amsterdam met goud bekroond voor zijn schilderij „Grootmoeder's lieveling"; in 1884 kocht het Rijk van hem zijn schilderij „Bij Grootmoeder op bezoek"; in 1889 ontving hij de Beijersche orde van St. Michiel en in 'tzelfde jaar de orde van het Legioen van Eer.

Ontbrak het dezen echt Hollandschen kunstenaar niet aan waardeering van zijn tijdgenooten, de nakomelingschap zal zijn werk eeren als dat van een meester, die krachtig heeft bijgedragen tot den wederopbloei der Hollandsche schilderschool.

F. A. Hoorman Jr.

FREDERICUS JACOBUS VAN ROSSUM DU CHATTEL

DOOR

JOHAN GRAM.

„De Broeksloot," naar eene schilderij.

FREDERICUS JACOBUS VAN ROSSUM DU CHATTEL.

Als men de corypheeën onzer landschapschildersbent nagaat, verbaast men zich over de eigenaardige verscheidenheid, die in hunne kunst valt op te merken. Hoe kan in een Lilliputsch landje als het onze, waar de menschen elkaar zóo goed kennen, dat twee Nederlanders die elkander voor het eerst ontmoeten, minstens twee of drie wederzijdsche vrienden of bekenden hebben — hoe kan in zulk een landje de opvatting en keuze van een groep schilders, wier oog ongeveer door hetzelfde geboeid wordt, zoo verwonderlijk uiteenloopen?

Mij dunkt, vóor alles door de rijke verscheidenheid die de natuur van dat kleine doch mooie landje aanbiedt, en niet minder door het zeer verschillend temperament van den kunstenaar, dat de keuze uit die rijke natuur bepaalt.

Neem Gelderland, Holland en Drente, en gij hebt drie provinciën genoemd, onderling in voorkomen en karakter harer natuur evenveel van elkaar verschillend als de blonde Zweedsche van de zwartoogige Italiaansche en de pikante Fransche brunette. En evenals de vogelen des hemels pijlsnel overal neerstrijken, waar zij een rijken oogst of een vetten grond ontdekken, zoo stroomen ook de schilders dáarheen, waar de natuur, de eigenaardige kleederdracht van het volk, schilderachtige binnenhuizen, kortom het een of ander hen bijzonder toespreekt. Gelijk in alles, speelt ook de mode hierin eene groote rol. Er was een tijd, dat de figuurschilders naar Dongen togen om zich daar aan die rustieke binnenhuisjes te goed te doen, welke Prof. Allebé destijds in zulke prachtige kunstwerken omtooverde. Evenzeer was er voor de landschapschilders een tijdperk, dat zij uitsluitend bij Wolfheze en Oosterbeek zwoeren, en men buiten de heide en de Wodanseiken aldaar geen heil voor eenig landschapschilder mogelijk achtte. Toen Mauve het landschap rondom Laren en het binnenhuis aldaar ontdekt had, togen de akolyten pijlsnel naar het vroeger onbekende dorp in het Gooi, om daar, als hun voorlooper, te komen, te zien en te overwinnen. Tegelijkertijd werd een andere groep kunstenaars door het ontzagwekkend schoon van het Drentsche landschap in vervoering gebracht, en reisden velen naar het Noorden, ja vestigden zich zelfs enkelen tijdelijk te Rolde en Westerwolde, om in die grootsche, onontgonnen natuur dieper door te dringen.

In Gelderland met zijn heuvelen en dalen vinden onze landschapschilders die pittig riekende, donkere dennenbosschen, die majestueus hooge eiken, zich met hunne kronkelende, reusachtige takken te midden der heide verheffende, zooals Wolfheze ons die te bewonderen geeft en Bilders ze met zulk een meesterschap en dichterlijken gloed schilderde.

Roelofs en Gabriël hebben daarentegen vooral hun kunstenaarshart geschonken aan de breede plassen in Utrecht en Zuid-Holland, met hunne wuivende biezen en slanke waterlelies, hunne eendenkooien en geduldige peueraars. Wij kennen ze allen, die uitgestrekte watervlakten, waarboven zich eene broeiende, bewolkte lucht welft, een hemel, die u de drukkende warmte doet gevoelen. Sappig groene weiden, waaruit de welgedane runderen als wit en zwarte vlekken slechts ten halven lijve opduiken, met luchten vol licht en glans, zijn het domein van Gabriël en Roelofs.

Gabriël heeft bovenal den vroegen ochtend lief, het ontwaken der natuur, het verrassend oogenblik, waarop Aurora haar fijnen sluier optilt en de nevelen wegtrekken.

De Marissen, Jakob en Willem, vinden in de onmiddellijke nabijheid hunner woonstede de gewenschte inspiratie: Jakob overal, aan het strand te Scheve-

Bij Harmelen, naar eene aquarel, in het bezit van Mevr. H. G. Tersteeg.

ningen, in duin, op straat, aan trekvaart of waar ook; Willem in 't weiland rondom den Haag, waarvan zijn in zonnegloed gedoopt penseel ons de licht uitstralende atmosfeer zoo heerlijk weergeeft. Beiden studeeren slechts met oog en ziel, *niet* meer met palet en schetsboek.

Mauve vertolkte de eenzaamheid en poëzie der heide met haar zilveren berken en schapenkudden. Verscheidenheid bovenal is de leus van Julius van de Sande Bakhuyzen. Nu eens laat zijne kunst zich door het Haagsche Bosch bekoren, dan weder wijdt zij zich aan eene Hollandsche Boerderij, of geeft ons een landschap met hoog hout in Drente, als ware het om ons te overtuigen, dat zijne bruid *altijd* mooi is, onverschillig of zij een Drentsch pakje aan heeft, dan wel of ze Hollandsche kleeren draagt.

Van Borselen had in het bijzonder onze Hollandsche vaarten lief, van wier oevers de ritselende wilg, nu eens geknot dan weder in volle glorie, eene onmisbare versiering is. Daarentegen ziet Apol de natuur het liefst in haar winterkleed en heeft hij aan de sneeuw zijne populariteit te danken.

Zoo kan ook Du Chattel de Vecht met hare omgeving tot zijn bijzonder domein rekenen. Onze artist is goedwillig genoeg, om anderen, die nu en dan hun ankertje daar komen neerleggen, zooals b. v. zijn begaafde bentgenoot Bastert dit met virtuositeit gedaan heeft, niet als stroopers te beschouwen of hen met een dreigend „Hier liggen voetangels en klemmen" te verjagen. Toch voelt Du Chattel zich daar schutter en burger, en zijne genegenheid voor de Vecht en hare omgeving, zijne ingenomenheid met die echt Hollandsche natuur is zóó groot, dat hij zich zelfs drie jaren lang aan de oevers van dit kalme riviertje metterwoon heeft neergezet, om zijne gunstelinge steeds onder de oogen te hebben, de aangebedene onder alle omstandigheden te kunnen gadeslaan en haar zoodanig te doorgronden, dat geene enkele harer bekoorlijkheden voor hem verborgen bleef. Het was in het tijdperk van 1883—1886, dat Du Chattel met zijn jeugdig huisgezin te Vreeland vertoefde, om toch in alle opzichten heer en meester over de Vecht te worden.

Doch ook hij ondervond van lieverlede, dat voor schilders zeer zelden in isolement hunne kracht ligt. Op kunstgebied is veel waarheid in het wijsgeerig, maar voor velen neerploffend gezegde van den ouden burgerman *Poirier* in Augier's meesterstuk: „*Le gendre de Mr Poirier*": „Waarom hield ik zooveel van je moeder? (Poirier's vrouw) Omdat ik ze *nu en dan* maar eens zag." Menig schilder heeft het ondervonden, dat zijne vestiging te midden der natuur, die hij bij uitsluiting vertolkte en om de voor hem eigenaardige bekoorlijkheden aanbad, hem op den langen weg meer kwaad dan goed deed. Hij gewende zich te veel aan de gunsten der beminde; werd van lieverlede min of meer ongevoelig voor de bekoorlijkheden der geliefde, welke hem in den aanvang zoo in vuur gebracht en getroffen hadden; en de kunstenaar werd ten slotte stomp gezien op eene natuur, wier eigenaardig schoon hem geene emotiën meer schonk. Menig artist werd dan zelfs zoo waanwijs, van te meenen dat hij het terrein afgeroomd had en nu maar elders zijne tenten moest gaan

opslaan. Ziedaar de schaduwzijden van deze te langdurige aanraking en van den aanhoudenden omgang met de gevierde.

Voor een schilder schijnt het ideaal te zijn, dat de natuur, welke zijne ziel het meest toespreekt, wel niet al te ver, maar geenszins in de onmiddellijke omgeving van zijne woonplaats zij. Zooals de zee verwijderd is van Mesdag's woning, Wolfheze van Bilders' Oosterbeek, de heide van Mauve's verblijf, wordt Augier's uitspraak bevestigd. Op het jachtveld zelf te wonen, met het geladen geweer naast zich, om het wild te kunnen neerschieten zonder dat men zich verplaatst, is voor geen Nimrod verkieslijk.

Mauve kon dáárom ongestraft te Laren wonen, omdat zijne kunst en zijne ervaring toen reeds zóó gerijpt waren, dat hij bijna geen nederlaag of val

Aan den Leidschendam, naar eene krijtstudie.

meer te duchten had; maar voor jongere kunstenaren blijkt zulk eene afzondering gevaarlijke gevolgen te hebben. Te midden eener groote stad, waar de kunstenaars elkaar in allerlei kringen ontmoeten, elkanders atelier bezoeken, velerlei kunstproducten zien en daarover hooren spreken, bestaat wrijving en wisseling van gedachte, die niet dan gunstig op het scheppen van nieuwe dingen werken kan. In zulk eene drukke, afwisselende omgeving loopt men geen gevaar van te verstompen of zijn uil voor een valk te gaan houden. Eene stad als den Haag of Amsterdam, waar tal van kunsthandels allerlei uitingen op kunstgebied ten toon stellen, waar musea steeds oude en nieuwe kunst in hare beste scheppingen ter vergelijking aanbieden, waar kunstenaren hunne, soms gewaagde, proefnemingen aan het oordeel van vrienden en bentgenooten onderwerpen — zulk een milieu is het gewenschte vereenigingspunt voor schilders.

Meer dan één schilder van aanleg heeft het tot zijn schade ondervonden,

Het Hemeltje bij Vreeland, naar eene krijtstudie.

dat zijn isolement in een of ander provincie-plaatsje, waar zijn haan koning kraaide omdat hij de éénige solist was, verderfelijken invloed op zijne kunst uitoefende, en hij, bij gemis van den noodzakelijken prikkel, langzamerhand daalde en daalde, totdat zijne kunst geheel bezweken was.

* * *

Vóór Du Chattel zich door de bekoorlijkheden der Vecht liet meeslepen en haar zijn liefde schonk, had hij echter al heel wat studie en jaren van degelijken arbeid achter den rug.

Zijne jeugd, die den 10[en] Februari 1856 te Leiden een aanvang nam, verliep zooals die van zoo menigen jonkman, dien men steeds met potlood of krijt in de hand vindt, en wiens grootste lust het is, om al het papier dat hij machtig kan worden, met alles wat zijn oog ziet, vol te teekenen. In dit geval trof Du Chattel het bijzonder, want zijn vader, een dilettantschilder, die uit louter pleizier en liefhebberij binnenhuizen schilderde en veel kunde bezat in het restaureeren van oude doeken en paneelen, moedigde dien teekenlust en zichtbaren aanleg van den jongen bijzonder aan. Natuurlijk bezocht deze de welbekende Leidsche Teekenschool van het Genootschap *Mathesis scientiarum genitrix*, en oefende zich daar even vlijtig als onder de leiding van zijn vader, totdat zijne studiën die hoogte bereikt hadden, dat zij hem de onderscheiding deden verwerven onder 's Konings pensionnaires te worden opgenomen.

Toen kwam Du Chattel op zeventienjarigen leeftijd naar den Haag en zette zich vlijtig aan den arbeid, met zijne talrijke jeugdige bentgenooten van gedachten wisselende, te zamen teekenende en schilderende, zonder dat hij zich een bepaalden meester koos, door wiens oogen de jonge kweekeling de natuur bekijken en ondervragen zou. Zij, de groote, eeuwig rijke bron van alle schoons en goeds, de goddelijke natuur, was zijn éénige leidster. En hoe verschillend en uiteenloopend de eeredienst was dien men haar wijdde, toonde hem zijne omgeving.

Du Chattel is een kind van zijn tijd, en de kunst van Willem Maris, diens machtige gave om aan eene ontvangen stemming uitdrukking te geven, om ruimte en atmosfeer, frischheid en het zich buiten voelen te vertolken, werd Du Chattel's hoogste streven. Men moet de beide Marissen kennen, wier goedheid van hart hun bescheidenheid en onbaatzuchtigheid evenaart, om zich te kunnen voorstellen, hoe gaarne Willem Maris bereid was, den jongen Du Chattel met raad en daad bij te staan. De jonge schilder teekende en studeerde vlijtig en Willem Maris wees hem nu en dan den weg, of hielp hem weer op de been, als hij een enkelen keer op het moeilijke pad struikelde.

Zoo ging het geleidelijk voorwaarts, totdat de jonge schilder op de driejaarlijksche tentoonstelling te 's Gravenhage in 1875 voor het eerst zijne kunst aan het oordeel van het publiek onderwierp met eene schilderij: „*Bij Oestgeest.*" Die eerste verkenning had gunstige gevolgen. In het werk van den jongen

impressionist lag al dadelijk eene zekere charme, welke het publiek gevoelde en waardeerde en welke den kenners goede verwachtingen van dit frissche talent deed koesteren. Het was een eenvoudig plekje, maar waarvan de jonge artist de vredige rust zoo juist had weten uit te drukken.

Van dien tijd af heeft Du Chattel meer en meer zijn naam gevestigd en het van lieverlede zóóver gebracht, dat men van „*een Du Chattel*" spreekt, hetgeen in de kunstwereld niet alleen beteekent, dat het den schilder gelukt is, een persoonlijken stempel op zijne kunst te drukken, namelijk zich zelven te wezen, maar tevens, dat het publiek zijn werk onder honderd anderen herkent.

Het breede watervlak, rivier of vaart, dikwerf omzoomd door hoog geboomte,

Aan den Leidschendam, naar eene krijtstudie.

waarin zich de zacht bewolkte, fijne lucht weerspiegelt, vindt in hem een onuitputtelijk lofredenaar. Tot in het oneindige weet zijne kunst die lichteffecten aan de kronkelende vaart, die kijkjes op de dommelende dorpjes en molens aan de Vecht af te wisselen.

Nu eens is het eene boerderij, half achter het hoog geboomte verscholen, zich weerspiegelende in den klaren vliet, met het jaagpad en het vlondertje aan de overzij op den voorgrond. Dan weder het molentje met schuitjes aan den kant, donker uitkomende tegen eene sterk bewolkte lucht, wier schitterend licht en donker in het gladde watervlak weerkaatst wordt.

Beelden van welvaart en voorspoed, zoo lachend en bekorend, dat u de lust bekruipt om in een dier roeibootjes te gaan spelevaren en de spanen in dat lekkere water te doen plassen. Een ander maal is het de Vecht in al

hare breedte, met een vroolijk dorpje aan den gezichteinder, zich badende in de dartele zon, met tintelend witte huisjes tusschen het donkere hooge hout en het typige ophaalbrugje in het midden. Het is de Vecht in al hare heerlijkheid: bij zonneschijn en grauw weer, in den avondstond op een herfstdag, als de hoog gele blaren door de ondergaande zon nog warmer getint worden, of in den vroegen ochtend, als de opkomende lichtglans even tusschen het geboomte den gevel van een antiek buitenhuis of kasteeltje aanraakt.

Wel is de Vecht hier en daar veranderd en gemoderniseerd, maar toch zijn hare oevers op enkele punten nog zoo weinig gewijzigd, dat men voor een of andere buitenplaats of lustoord bijna nog de dichters uit de 17de en 18de eeuw zoude kunnen aanhalen, die in al hunne breedsprakigheid en overdrijving den lof dier oeverpaleisjes uitgalmden.

Niemand minder dan Constantijn Huygens wijdde o.a. het volgende puntdicht aan de buitenplaats *Goudestein*, bij Maarsseveen:

„Ik doe recht, Maarsseveen, als stoute kind'ren plechten,
Die me aan de lesse in 't school moet houden meteen wenk;
Ik sit op *Hofwijk* staag aan *Goudestein* en denk,
En vliede van mijn vliet, om voor de *Vecht* te vechten.
Het Voorburg komt in roer, om tegen mij te rechten
Voor de eere van de Plaats, die 't volk segt dat ik krenk,
Als ik uw *Maarsseveen* te langer lofdicht schenk
En voor de *Vecht* alleen te veel laurier wil vlechten.
Maar ik heb haast gedaan met pleiten; sy syn 't quyt
Eerse omsien; goed of quaad, sy moeten 't my wel geven,
Daar ik se met geweld van redenen verbyt
En roeme Maarsse-veens paleis en keurigh leven,
De lieffelijke locht in allerhande weer;
De klaarheid van den stroom en 't blank hert van den Heer."

Men moet die reeks van lustoorden en buitenplaatsen zien, gelijk ze nog in het prachtwerk voorkomen, dat in 1719 verscheen: „DE ZEGEPRAALENDE VECHT, *vertoonende verscheidene gesichten van Lustplaatsen, Heerenhuysen en Dorpen; beginnende van Uitrecht en met Muyden besluytende.*"

In eene reeks van gravures trekken daar de schoonheden der Vecht en de weelderigheid der lustplaatsen voorbij uw oog. Aan geschoren hagen, aan gefriseerde en gepomadeerde natuur geen gebrek. Fonteinen en berceaux wisselen er met stijve lanen en streng gefatsoeneerde boomrijen af. Le Nôtre's geest heerscht er autocratisch en de opgeprikte dames, die er rondtrippelen, zijn geheel in harmonie met die geregen, gedrilde, geblankette en gekamde natuur, welke door den dichter Jan de Regt werd toegezongen:

Vreeland, naar eene aquarel.

O Vechtstroom, met uw blanke zwaanen,
Uw vogels, vissen en geboomt,
Uw hofsteên en uw schoone lanen,
Alom met welig gras bezoomd!

Als ik de lustige landsdouwen,
Door uw kristal van een gedeeld,
En al uw trotse veldgebouwen
Bezie, hoe word mijn oog gestreeld!

Bij Nichtevecht, naar eene schilderij.

Als gij mij, onder 't spelevaaren,
Vertoond uw akkers, op een rij,
Bezaaid met goude korenaaren,
Wat zet gij mij vernoegen bij!

Gezeten aan uw oever neder,
Verkwikt gij mij. door 't helder nat,
En dus hervat ik 't leven weder,
Bijna verloren in de stad.

Ik voel mijn geesten door de gorgel
Van uwen nachtegaal gewekt:
Een klank veel zoeter als een orgel,
Die mijne ziel na boven trekt.

Ik hoor een lieffelijk geschater
Van duizend vogels onder een;
De galmen rollen over 't water,
En langs uw groene paden heen.

Zij vliegen over bloem en kruiden,
Van *Nieuwerode* na den Dom
Van *Goudestein* na 't slot van *Muiden*,
Gekaatst al heen en wederom.

Ik zie de spartelvissen springen,
En dansen op uw kristallijn;
Wie kan zijn vreugde noch bedwingen,
Daar zelfs de vissen vrolijk zijn?

Het vee, met opgestoken ooren,
Schept ook behaagen in 't gefluit,
Alsof Arion was herbooren,
En Orfeus met zijn blijde luit.

Ik hoor uw vloeijend zilver bruissen,
Gelijk een zachte waterval,
Uw eik en populier, aan 't ruissen,
Voltooiend 't aangenaam geschal.

Het weste windje blaast violen,
En strooit mij roozen in de mond.
O Vecht, gij hebt mijn hart gestoolen,
Ik rijs niet weder van uw grond.

Uw grond, die steeds van milde honing,
Van melk en malse boter vloeit:
Dus leef ik rijker als een koning,
Vernoegd en van geen zorg gemoeid."

Onze voorouders dweepten met de Vecht en de rijke Amsterdamsche kooplieden en patriciërs, de Reaal's en Huydecoper's, vertoefden bij voorkeur in hunne gezellige hofsteden met heerlijke parken, vijvers en wandeldreven, aan de oevers der teekenachtige rivier.

Doch grooter lof dan al deze rijmelarijen en snorkende dichtregelen, meer beteekenende hulde aan de bekoorlijke Vecht en hare omgeving, bevat eene

„Avond"

NAAR EEN SCHILDERIJ

in het bezit der firma Boussod Valadon & Cie.

Winter, naar eene schilderij.

portefeuille groote studiën in waterverf van onzen Du Chattel, waarin de „zoo laag geboren spruit," gelijk Klaas Bruin het riviertje in zijn „SPEELREIS LANGS DE VECHTSTROOM" kenschetst, in al hare liefelijkheid, in al hare nukken en buien waargenomen en verheerlijkt is.

In de waterverfkunst heeft Du Chattel het zoo ver gebracht, dat zijne teekeningen herhaaldelijk de kracht en intensiteit van olieverf bereiken. Op

Bij de Geestbrug, naar eene krijtstudie.

zekeren afstand is de illusie menigmaal volkomen. Ruimte en diepte weet hij op het broze papier verwonderlijk uit te drukken, en dikwerf met zulke schijnbaar eenvoudige middelen. Breede wolken, dun en ijl als de lucht inderdaad is, verjagen met hare donzige koppen het fijn azuur des hemels; dit alles spiegelt zich in den gladden stroom, nu eens aan beide zijden door hout omlijst, dan weder met logge beurtschepen gestoffeerd, wier rook uit het schoorsteentje fijn blauw naar omhoog kronkelt. Gij denkt daarbij aan procédé noch verf meer,

en staart op dien helderen stroom en in die mooie, drijvende lucht... en voelt de stemming over u komen, waarin de kunstenaar ons heeft willen brengen.

Hoe menigmaal ook van Du Chattel gezien, missen deze los en artistiek gewasschen teekeningen, deze ruime, bekoorlijke riviergezichten, hunne uitwer-

Aan de Loosduinsche vaart, naar eene krijtstudie.

king niet licht. Zijn schat van studiën geeft het duidelijk aan, hoe oneindig hij de door hem gepachte Vecht weet af te wisselen.

Voor de tegenwoordige richting in de kunst is het schetsachtig teekenen met waterverf dan ook bijzonder welkom. Gelijk men van een der begaafdste aanvoerders onzer Nederlandsche kunst vertelt, dat hij soms met een landschap

en molen op het opgespannen vel papier beginnende, eindigt met er een holle zee van te maken, daar hem, al uitvegende en sponzende, plotseling dat visioen der zee op 't lijdzame vlak verscheen, zoo kan de fantazie op de merkwaardigste wijze bij het waterverfteekenen geprikkeld worden. In een aquarel is de kunstenaar bovendien oneindig vrijer dan in eene schilderij. In de waterverfteekening toont hij zich geheel gelijk hij is: achter de schermen, als eene jonge vrouw in haar los ochtendgewaad, vrij en frank, zonder eenige belemmering; in de schilderij met breed vergulde lijst is de kunstenaar daarentegen in groot toilet, opgeprikt, in een voor menigeen lastig keurslijf gekneld.

Zou van Du Chattel's meesterlijk gewasschen studiën, waar het penseel als het ware spelende over het papier huppelt, al het spontane en frissche, het tintelende en levenwekkende, niet voor het meerendeel verzwakken, als diezelfde schetsen herschapen wierden in schilderijen?

Brave huisvaders en keurige dametjes, die twee lessen in de week nemen, dure lessen van twee of drie gulden bij mijnheer Zus of Zoo, om „met waterverf te leeren teekenen," verbeelden zich, dat teekenen met sapverf een *procédé* is, hetwelk men met een paar goede kijkers, flink gereedschap en de voorlichting van den artistieken Zus of Zoo wel meester kan worden. Laat ze in dien waan, als ze er gelukkig door zijn; maar al had men zich tien jaar geoefend — vóor alles is het eene zaak van verbeelding en kunstgevoel. In het kleinste krabbeltje of schetsje komt bij den artist de kunst door allerlei trekjes voor den dag, die uit het hoofd of het hart, maar niet uit de hand of het penseel vloeien. Als ik in dat dorpje aan den vliet van Du Chattel, dat zich en silhouette tegen den helderen, licht uitstralenden hemel afteekent, de heerlijke rust en vrede gevoel; als het wandelpad langs de rivier met het hoog opstaand spichtig gras, het stille water daarnaast, en het witte huisje in de verte, eene gewaarwording van heerlijk buiten zijn en van ruim adem halen over mij brengt, gelijk het de uitgekozen zomerdag aan de Vecht zelf doen zou; — dan is dit geenszins eenvoudig de verdienste van het penseel en de techniek, maar toont het boven alles de macht der kunst.

Doch al zijn Du Chattel en de Vecht ook om zoo te zeggen één, en al zou men hem den schilder van de Vecht willen noemen — tot eene gelofte van onverbreekbare trouw aan dat liefelijk stroompje is het bij onzen artist nooit gekomen. Herhaaldelijk heeft hij elders, bij voorkeur in den omtrek van den Haag, aan de vaart van Leidschendam en Loosduinen, met schetsboek en schilderkist rondgezworven, om er op mooie plekjes en aardige hoekjes beslag te leggen. Nu eens schetst hij aan de Loosduinsche vaart een slootje met een brugje, dat later op het doek zijn effect niet missen zal, want in die diepgaande lanen heeft Du Chattel menigmaal een alom toegejuicht motief gevonden; dan weder trekt zijn hengelaarsaard hem naar de teekenachtige Broeksloot.

Ook de winter, het besneeuwde landschap, heeft hem geboeid en lauweren doen behalen. Als de boomen hunne dorre takken en kale stammen met witte

Bij Loosduinen, naar eene schilderij.

sneeuwlijnen zien omtrekken, de vaart deels met ijs bedekt is en het breede pad, met uitzondering der diepe modderige voren, één sneeuw-massa vormt, is Du Chattel in zijn element. Dan doordringt hij zich van den winter buiten, geeft ons dien, liefst met den recht voortschuivenden weg aan de eene zijde, het spichtig geraamte-achtig geboomte aan de andere, en het besneeuwde hek

Rijswijk, naar eene krijtstudie.

van het buitengoed in het midden. In het weergeven van die loodzware luchten en besneeuwde boomen en velden munt Du Chattel niet minder uit dan in zijne zonnige, heldere riviergezichten, en de hierbijgaande reproductie naar eene zijner schilderijen „Achter Rijswijk" moge als eene proeve dier gezochte kunst gelden.

Niemand zal het dan ook verwonderen, dat deze echt vaderlandsche kunst,

Achter Rijswijk, naar eene studie.

aan wier charme zich weinigen onttrekken kunnen, meer dan eenmaal eene onderscheiding waardig gekeurd werd. Op de Koloniale Wereldtentoonstelling te Amsterdam, in 1883, en op de Wereldtentoonstelling in 1889 te Parijs, viel aan Du Chattel's inzending eene zilveren medaille ten deel; de Internationale Tentoonstelling te Berlijn van 1891 schonk den kunstenaar eene eervolle onderscheiding, en de Prins-Regent van Beijeren, die telken jare te Munchen zulk eene bijzondere belangstelling in de ginds gevierde Nederlandsche kunst toont, vereerde onzen verdienstelijken schilder in 1891 met het ridderkruis van den Heiligen Michaël, nadat het jaar te voren de jury aan Du Chattel's werk de gouden medaille had toegekend. Later voegde de Belgische Regeering er het kruis der Leopoldsorde bij.

* * *

Er was een tijd, de romantieke periode, dat onze schilders op een uur afstands te herkennen waren aan den buitengemeenen snit hunner kleeren, de lengte hunner haren en den eigenaardigen vorm van den hoed, dien zij schuin op het hoofd droegen; die dagen zijn lang voorbij, van daar, dat het, wat het uiterlijk betreft, zeer moeilijk is, een schilder tusschen andere menschen te onderscheiden, omdat de meesten eigenlijk *la physionomie de l'emploi* in geenen deele bezitten.

Bezoek eene vergadering in Pulchri Studio, kom op eene kunstbeschouwing of eene tentoonstelling, tien tegen een, dat voorkomen of toilet der schilders hen geenszins van andere menschen zal onderscheiden. Met den held van dit artikel is dat evenzeer het geval. Zij, die hem niet persoonlijk kennen, kunnen hem licht aanzien voor een infanterie-officier, die in zijn vrijen tijd de kunst beoefent.

Zooals Du Chattel daar van zijn doek opkijkt, met zijn frissche gelaatskleur en vriendelijken blik, zou hij met zijn knap, mannelijk uiterlijk en flink orgaan, als aanvoerder eener compagnie tot sieraad strekken. Met zijne bevallige, aangename kunst, die zoo volkomen onder het bereik der groote massa is en daarbij zoo in merg en been Hollandsch, verheugt hij nu sinds jaren die ontzaglijk groote compagnie: het publiek.

Rustig en kalm, als de wateren zijner Vecht, rolde tot heden het leven van dezen kunstenaar voort. Zijne levensgeschiedenis is dan ook in dezen korten volzin saam te vatten: hij werd geboren, werd daarna schilder, echtgenoot en vader en sleet zijne dagen in tevredenheid. Met *Dr. Lud. Smids*. die *Onderhoek* aan de Vecht bezong, zou Du Chattel, aan zijn uitverkoren riviertje denkende, vermoedelijk instemmen:

Bij Abcoude, naar eene krijtstudie.

„O Lustplaats, wie sou van u gaan?
Op ieder voetstuk blijf ik staan,
Moet ik gedwongen heene strijken,
Vergun mij dan ook om te kijken.

Vaak om te sien naar al' hetgeen
U opheft boven het gemeen;
Uw speelhuys, vijvers, wandeldreeven,
Mijn doffe geest weer doende leven."

JAN VROLIJK

DOOR

P. A. HAAXMAN Jr.

Landweg, naar eene schilderij, in het bezit van Mevr. de Wed. Jan Vrolijk.

JAN VROLIJK.

Als ik eene geschiedenis van Den Haag en de Hagenaars had te schrijven, zou daarin met gulden letteren aangeteekend dienen te worden de heer Johannes Martinus Vrolijk, in de residentie geboren den 1en Februari 1846 en aldaar tot op den huidigen dag wonende in een deftig perceel in 't Noordeinde, plaatselijk genummerd 103. De lust zou mij dan bekruipen om allereerst daarbinnen in het gezellige „home" van den jovialen schilder een kijkje te nemen en den lezer een tafereel voor te houden van oud-Hollandsche degelijkheid. Hij deelt er het huiselijk geluk met eene lieve en verstandige

vrouw [1]), en een goed deel van den dag weergalmt de woning van het vroolijk gesnap van een drietal snoezen van meisjes met stralende kijkers en kersroode wangen en van een prachtexemplaar van een jongen, die, alhoewel eerst onlangs op eigen beenen van wal gestoken, nu reeds zijn grootste pret vindt in de studie van prentenboeken met veel paarden en rundvee. Als de kleine familie Vrolijk voor het raam zit, blijven de voorbijgangers onwillekeurig stilstaan. Zij zijn dan ook een feest voor de oogen, dat blonde viertal, en Rafaël had voor zijn balustrade-engeltjes op zijn beroemd Madonna-doek geen mooiere modellen kunnen kiezen.

Als ik verder alleen op den Hagenaar had te letten, zou ik niet onvermeld mogen laten, dat de heer Vrolijk overal even gaarne gezien is, niet het minst natuurlijk in de kringen zijner kunstbroeders; dat hij een gezonden kijk op de dingen heeft, ietwat naar den optimistischen kant; dat hij er niet spoedig toe komt critiek uit te oefenen, vermoedelijk omdat hij de moeielijkheden des levens zelf te veel ondervonden heeft; en dat hij onverbiddelijk is voor degenen die over anderen een oordeel durven vellen zonder zelf nog iets te beteekenen. Als hij over dit laatste onderwerp bezig is, heeft zijn woord iets ronds, zijn gebaar iets vierkants, dat niet nalaat voor die nobele natuur in te nemen.

Onwillekeurig spreek ik thans niet meer van den heer Johannes Martinus Vrolijk, maar van den artist Jan Vrolijk, den vee- en landschapschilder, die in zijn woning wel een hoog en ruim vertrek heeft, waar hij aan zijn werk de laatste hand legt, maar wiens eigenlijk atelier is opgeslagen onbegrensd in het zonnige weiland, in de pikant verlichte boerendeel en de schaduwrijke melkbocht, kortom in de rijke en gastvrije natuur: daar is Vrolijk in zijn element. Hij was het reeds op jeugdigen leeftijd, hoewel toen nog onbewust van zijn latere carrière. In die dagen, den nabloeitijd der romantiek, was het plein-air schilderen nog lang niet zoo algemeen doorgedrongen als tegenwoordig. Zoo veel te meer teekende men. In onzen tijd zijn de horren verhangen: men teekent te weinig en schildert te vlug. Maar dit daargelaten en om terug te keeren tot de eerste beginselen der teekenkunst van Jan Vrolijk, deze leerde hij van zijn 12-jaar ouderen broeder Adriaan, een der verdienstelijkste leerlingen van Andries Schelfhout. Als knaap was het Jan's grootste genoegen om 's avonds in de huiskamer broer Adriaan penteekeningen te zien maken van over dag verzamelde indrukken. Van alles zag men in dat studieboek: landschapjes, dierstudies, stadsgezichtjes met straattypen, vignetten en ook portretten van toen levende celebriteiten. Vooral van artisten kwamen er treffend gelijkende potloodkrabbels in voor. Zoo herkende men Destrée, David Bles, S. Verveer, Herman ten Kate, Scheeres, Bakhuijzen Senior, tijdgenooten tegen wie in die dagen door de jongeren in de kunst met eerbied werd opgezien.

Met geestdrift kan Jan van dien eersten leermeester spreken, van wiens lessen hij niet lang profijt mocht trekken. Adriaan overleed reeds op 28-jarigen

[1]) De heer Vrolijk huwde 14 Augustus 1884 met Maria Kruijt.

leeftijd. Op de een of andere auctie komt bij wijlen nog wel eens een teekening of schilderij van dien ouderen Vrolijk voor: keurige kabinetstukjes, die het eigenaardig kenmerk dragen van den tijd van Schelfhout en B. C. Koekkoek. In de particuliere verzameling van Jan is een uitmuntend geschilderd klein landschap en tevens een zeer fraai portret in olieverf van den vader der beide schilders, waaruit ten duidelijkste blijkt van Adriaan's degelijke studiën.

Inmiddels was Jan op de Haagsche Teekenacademie gekomen en volgde er vlijtig de lessen onder leiding van den directeur Van den Berg, later onder J. Ph. Koelman. Prijzen voor het naaktteekenen en de anatomie waren er zijne eerste lauweren. Hij mocht in die dagen ook kennis maken met den veeschilder P. Stortenbeker, wien hij zijne eerste schilderstudies liet zien en die den vlijtigen en veel belovenden leerling placht mee te nemen op zijn excursies in de

Grazende koe, naar eene studie.

Hollandsche weiden. Aan dien meester had Vrolijk voor zijn latere ontwikkeling als zelfstandig artist veel te danken.

Voor den jongen kunstenaar brak thans de Sturm- und Drangperiode aan. In de kleine kamer aan 't Hofspui, waar hij zijne werkplaats had ingericht, moest hard gewerkt worden alvorens het waagstuk ondernomen werd om het eerste schilderij naar de Tentoonstelling te zenden. Daar loopt men tegenwoordig vrij wat luchtiger over heen. Op de vroegere driejaarlijksche salons was de eerste gelukkige inzending van een jong artist veeltijds een evenement en gaf er zekere wijding aan zijn carrière. Thans zijn er zooveel tentoonstellingen in ieder seizoen en in iedere plaats, dat op de inzendingen schier niet meer gelet wordt.

Teleurstellingen bleven Jan in die dagen niet gespaard en wanneer hij meende al een aardig eind in de mast geklommen te zijn, dan plofte hij weer een nog grooter eind naar omlaag. Maar de aanhouder wint, en wat Jan bijzonder goed te stade kwam, was zijn onverstoorbaar goed humeur. Hij geraakte daardoor spoedig zeer gezien onder zijne jonge kunstmakkers, evenals hij rijk aan illusiën en arm aan zorg.

Toen hij 20 jaar oud was, zond hij naar de Amsterdamsche tentoonstelling twee schilderijen, landschappen met vee, het een bij broeiend, het ander bij stormweer. Op de volgende tentoonstelling in Den Haag verkocht hij aan een maecenas van die dagen, den heer E. L. Jacobson, die aldaar een kabinet schilderijen bezat, eene fraaie, uitvoerige compositie, „Naar de Paardenmarkt," eén druk, vroolijk tafereel, met kooplieden op den voorgrond die paarden naar de markt leiden, en een levendig dorpstooneel op den achtergrond. Van dat schilderij heeft Jan veel pleizier gehad. Als voorbeeld van het werk uit zijn eersten tijd verdient die paardenmarkt eene bijzondere vermelding.

De „aankomende" schilder kon zich thans de weelde veroorloven eene eerste studiereis te maken. Zijne middelen veroorloofden het hem, om met Janus Tulp te spreken. Niemand gelukkiger dan Jan, toen hij de wijde wereld instapte, d. w. z. met zijn marsje plaats nam op de boot van Rotterdam naar het Drielsche Veer. Er wachtte hem daar in de buurt een beschermengel in den persoon van vrouw Lamers te Oosterbeek, bij wie hij zijn intrek zou nemen. Men moet hem die reis nu nog met smaak hooren vertellen.

Het zat toen in de lucht om kunstreizen te maken. De een ging naar Rome, de ander naar Parijs, en wie het niet zoo ver kon brengen, maakte althans een reisje langs den Rijn en bezocht Dusseldorf. Vriend Jan had veel gehoord van de beroemde buitenlandsche reis, die Bosboom en Sam Verveer in hun jongen tijd hadden gemaakt en waarbij zij, naar den trant dier dagen, van wal waren gestoken in de trekschuit. Vermoedelijk had ook Jan die reisgelegenheid niet versmaad, maar hij hield er reeds vroeg van, met zijn tijd mee te gaan en verkoos dus de reis te maken per stoomboot naar het Drielsche Veer. Weldra zou de jonge reiziger ondervinden wat het zeggen wil voor 't eerst moeders huis te verlaten. Tegen het vallen van den avond was het doel der bootreis bereikt en stond onze Hagenaar daar moederziel alleen aan het Veer te Driel. Enfin, de weg naar Oosterbeek was spoedig gevonden en liet niet na op het ontvankelijk gemoed van den jongen artist indruk te maken. Aan den eenen kant de rivier, aan den anderen kant het massieve geboomte, met het gewemel van tonen dat, op een zomeravond, aan het Geldersche landschap eene machtige bekoring kan geven. Maar met dat al werd het donkerder en eenzamer op den weg en Jan moest nog een heel eind loopen vóór Oosterbeek bereikt was. Daar werd de stilte plotseling verbroken door voetstappen en het eigenaardig geluid van iemand, die zich haast om een ander in te halen. De stappen werden driftiger, de geluiden heescher, en onwillekeurig versnelde Jan zijn stap, daar een voorgevoel hem zeide, dat

Op weg naar huis, naar eene aquarel, eigendom van Mr. Steese te New-York.

slecht gezelschap, minstens een straatroover, hem op de hielen zat. Hij dacht daarbij aan de raadgevingen zijner brave moeder, en de lessen hem op reis meegegeven kwamen hem een voor een voor den geest. Maar wat er aan te doen. 't Scheen dat het noodlot besloten had hem al dadelijk op zijne eerste kunstreis een leelijke part te spelen. Daarbij, de man achter hem liep al harder en harder en stiet al heescher en heescher geluiden uit: misschien waren zij met hun tweeën of drieën? Jan besloot moedig te zijn en zijn leven duur te verkoopen. Daar was de vent....

Wel, jongeheer, wat loopt u hard. Moet uwes ook naar Oosterbeek?

En Jan herkende in zijn vervolger een vriendelijk manneke, die zich later

't Laatste voer (studie).

bekend maakte als in Oosterbeek het eerzame beroep van koster en kleermaker uit te oefenen. De man was van de eenzaamheid langs den weg huiverig geworden en had de gelegenheid aangegrepen, dat hij een wandelaar voor zich uit zag loopen, om zich bij hem aan te sluiten.

Nu, voor Jan was deze kameraad bijzonder welkom om zich door hem omtrent de plaatselijke aangelegenheden van Oosterbeek op de hoogte te laten stellen.

Wel zeker kende de kleermaker vrouw Lamers. Haar heele familie had hij versteld. Ze was eene brave ziel en mijnheer zou het er goed hebben. En als mijnheer schilder was, dan moest mijnheer niet mankeeren om eens aan te loopen bij mijnheer M. Die was ook zooveel als schilder en die teekende

nu toch zoo beeldig mooi de boomen en de huizen na, dat men er gewoonweg versteld van stond,

Om kort te gaan, Jan kende heel Oosterbeek vóór hij er nog een voet gezet had. Zijn vriendelijke cicerone wees hem in het dorp den weg naar zijne hospita, maar vrouw Lamers was een praatje gaan maken bij eene buurvrouw, zoodat Jan besloot maar dadelijk kennis te maken met den landschapschilder van het dorp. Dat was precies een kolfje naar zijn hand. De koster-kleermaker had hem er spoedig gebracht en nam hartelijk afscheid van den vroolijken Hagenaar. Jan vond de familie van den landschapschilder aan de paptafel en moest

Studie.

dadelijk mede aanvallen, wat hij zich niet tweemaal liet zeggen. Guller en hartelijker ontvangst herinnert hij zich niet in zijn leven ooit gevonden te hebben, zelfs niet in Den Haag. En het mooiste van het geheele avontuur was nog wel, dat Jan in den heer M. een vaderlijken vriend vond, die het hem gedurende zijn verblijf in Oosterbeek aan verstandige lessen en raadgevingen niet ontbreken liet.

Aan verre kunstreizen heeft Jan Vrolijk sedert niet meer gedaan. Sinds hij zich met hart en ziel ging toeleggen op het Hollandsche weidelandschap gestoffeerd met vee, vond hij in de omstreken van Den Haag te keur en te

keus gelegenheid tot studeeren in het open veld. De vette weilanden rondom Gouda, Stompwijk, Veur, Zoetermeer, Leidschendam zijn voor hem even intieme plekjes als het Westland, de Rijswijksche beemden en de prachtige weilanden aan den Wassenaarschen weg van graaf van Bylandt. Zijn predilectie voor deze of gene streek houdt gewoonlijk nauw verband met het mooiste vee dat er te vinden is. Hij heeft daarbij bijzonder veel slag om de bewoners der hoeven in hun zwakke zij te tasten en veel van hen gedaan te krijgen. Op het platte land houdt men veel van den Haagschen veeschilder. Aan de koffietafel van moeder de vrouw zijn hij en zijne vrienden altijd welkom en hij behoeft 's morgens zijne komst maar even te melden om zeker te zijn dat op het middaguur de heeren verwacht worden. De deel en het erf, het land en het vee, kortom het geheele boerengedoente, zooals het daar treilt en zeilt,

Langoor, naar eene studie.

zijn voor hem toegankelijk, en als de knechts een handje kunnen helpen om „Griet" of de „Koppige" op te jagen naar eene plek waar Jan hem of haar schilderen wil, dan staan zij klaar en Jan doet er zijn gading mee. Hij heeft uit erkentelijkheid dan ook reeds menig mislukt krabbeltje bij dezen of genen artistieken boer voor de mooie kamer achtergelaten. Ook heeft hij er bijzonder veel slag van met den boer en diens vrouw over de slechte tijden te praten.

Geen wonder dat Jan's studiegenooten gaarne in zijn gezelschap excursies plachten te maken. Het gebeurde dan wel dat men in eene heerlijke streek waar de pikantste gevallen zoo maar voor 't grijpen liggen, dagen en weken logeerde bij den een of anderen welgestelden boer, wiens mooie kamer dan door de heeren in beslag werd genomen. Er werd dan hard gewerkt en met portefeuilles volgeladen keerde men naar 't Haagje terug. Maar tot afwisseling

en om de lange avonden te korten, of tot opluistering van de verloving of den trouwdag van de dochter des huizes werden er wel eens feesten georganiseerd, waarbij de familie en de kennissen van den boer uit den omtrek overkwamen en de Haagsche artisten staaltjes gaven van hunne uiterlijke welsprekendheid. In den trant der klassieken werden dan in de open lucht voorstellingen gegeven, met een priëel voor tooneel en het weiland tot schouwburgzaal. Louis Apol en Jan Vrolijk waren dan de regisseurs en voornaamste acteurs van het geïmproviseerd *Théâtre Royal de Stompwijk*, waar voorstellingen van de *Bruiloft van Kloris en Roosje* en *Aballino* afwisselden met de schitterendste tableaux-vivants.

Zwartbonte stier, naar eene schilderij, eigendom van den heer Overvoorde te 's Gravenhage.

De roem van *Pulchri Studio* doorgedrongen tot Veur en Stompwijk, wie had het durven vermoeden!

* * *

In 1874 zond vroolijk voor 't eerst van zijn werk naar eene tentoonstelling in den vreemde. Zijn „Losgebroken Stier," een prachtig in 't verkort geteekend dier met breede, forsche schoften, de flanken zwepende met den staart, in kwade luim den kop opstekende, prijkte in gemeld jaar te Londen op de Internationale tentoonstelling te South-Kensington en bezorgde den jongen

meester een bronzen medalje. Men kende hier te lande dit werk reeds van de een jaar te voren in *Arti* gehouden tentoonstelling, waar het de aandacht trok om den krachtigen toon in het zonnige landschap en het fraaie modélé van den stier. Sedert zijn „Paardenmarkt" was Vrolijk een flinken stap vooruitgegaan. Moeder natuur had hem een eigen weg gewezen.

In 1879 werd hem in *Arti* de Koninklijke bronzen medalje vereerd voor zijn groot schilderij „In de melkbocht," waarvan het sujet is een drift prachtige koeien, fraai in toon geschilderd in de schaduw van 't hooge geboomte. Het werd later ook te Antwerpen geëxposeerd, toen het reeds eigendom was van den Rotterdamschen maecenas L. V. Ledeboer, die het schilderij voor de tentoonstelling afstond. Ik zie nog dien vriendelijken ouden heer in zijne woning aan de Leuvehaven en herinner mij zijne ingenomenheid met dat mooie werk van Vrolijk, waaraan hij te midden zijner welgevulde verzameling eene eereplaats had gegeven. Later heeft Vrolijk meer melkbochten geschilderd, o. a. een zeer fraaie voor de verzameling van mevrouw Zubli—v. d. Berch v. Heemstede in Den Haag. Naast den veeschilder munt in deze landelijke tafereelen de landschapschilder uit door rijpe schildering van grond en boomen, door ruime en wijkende luchten, door een frisschen, helderen toon, ook in de koele schaduw, door eene techniek die in elke penseelstreek het direct en nauwgezet studeeren naar de natuur verraadt.

Sedert was menig succes het loon van volhardende studie. Te Zutfen exposeerde de meester in 1881 een veelandschap bij „opkomend onweer", waarvoor de Vereeniging „Pictura" hem hare gouden medalje schonk. Het hoofdmotief van dit schilderij is een prachtige stier eenzaam aan eene vaart, in een landschap schitterend van effect door de donderkoppen die zich aan den zwoelen hemel samenpakken. Het blonde duin verlokte hem in 1883 tot het schilderen van een schoone compositie „in de duinen" voor de Internat. tentoonstelling in dat jaar te Amsterdam gehouden. De jury kende hem daarvoor eene onderscheiding toe.

Wijlen Zijne Majesteit de Koning was een warm vereerder van Vrolijk's kunst. Naar aanleiding van een kapitaal schilderij „achter de boerenwoningen", dat door den Koning werd aangekocht, benoemde Z. M. den schilder in 1888 tot ridder in de Orde van de Eikenkroon. Later, in 1891, werd dit uitmuntend werk, met welwillende toestemming van H. M. de Koningin Regentes, die het indertijd van Haar gemaal ten geschenke had ontvangen, op de Internationale tentoonstelling te Berlijn in de eerezaal geëxposeerd. Het trok toen aller aandacht, ook die van Keizer Wilhelm, aan wien Vrolijk, tegelijk met Elch. Verveer en W. Martens, door den heer Mesdag werd voorgesteld. Z. M. was toen zeer getroffen door den blanken toon en de fraaie compositie. De Vorstelijke eigenares is met dit schilderij, dat door zijn lichten toon en echt Hollandsche stemming aangenaam aanspreekt, dermate ingenomen, dat H. M. het bij 't verwisselen van residentie pleegt mee te nemen.

Op dezelfde Berlijnsche tentoonstelling zag men van Vrolijk een nog

Schapen in de duinen, naar eene aquarel.

grooter werk, „zomermorgen", waar koeien op den voorgrond zich drenken in de plas, en op het middenplan en in 't verschiet de zon het weiland doet stralen in myriaden schakeeringen. Een warme, etherische lucht overwelft het geheel. De groote gouden medalje van de internationale Jury werd aan Vrolijk voor dit kunstwerk toegekend.

Als pendant van dezen „zomermorgen" schilderde Vrolijk een „zomeravond" in de omstreken van Rijswijk, een schilderij dat sedert deel uitmaakte van de Nederlandsche afdeeling op de wereldtentoonstelling te Chicago. Zijn succes was daar van dien aard, dat hij, naar aanleiding van zijne expositie, van liefhebbers in de Ver. Staten bestellingen ontving en zijne inzending van schilderijen en teekeningen reeds bij den aanvang der tentoonstelling voor een deel verkocht was.

Naar München zond hij in 1893 een schilderij, waar de veeschilder zijn hart ophaalde aan 't schilderen van een drift runderen, die, tegen elkaar gedrongen, recht naar den toeschouwer loopende worden voorgesteld. De dieren zijn uitmuntend geacheveerd, met mooie vachten om de goed gevulde schonken en tegelijk zeer fraai in toon geschilderd, evenals de doorwerkte grond en de heete lucht. Het is een bijzonder krachtig en door en door bestudeerd schilderij.

Hoe Vrolijk het als colorist uithoudt naast de eerste Fransche meesters van het landschap, bewees de tentoonstelling van de Rotterdamsche Kunstclub, in den zomer van 1892 te Scheveningen gehouden, waar eenige kleine werken van den meester, in warm bruinen toon geschilderd, de gevaarlijke nabuurschap van Troyon, Dias c. s. trotseerden.

Als aquarellist treedt Vrolijk mede in het eerste gelid. Op de winterkunstbeschouwingen van *Pulchri Studio's* werkende leden ontbreekt hij zelden en ontbreken evenmin de liefhebbers om hunne portefeuille met zijne teekeningen te verrijken. De *Société Royale belge des aquarellistes* benoemde hem tot haar eerelid, en toen hij voor de eerste maal te Brussel exposeerde, bezocht de Koningin van Saksen de tentoonstelling en kocht H. M. een der aquarellen van onzen landgenoot.

Van zijn beste werk treft men o. a. aan in de particuliere verzamelingen van de heeren P. J. van der Burgh, Mr. Betz, Mr. Heyligers, M. Kruijt, W. A. Schroot, J. Apol, Mevr. Zubli, Mr. J. G. Patijn, Overvoorde, Nieuwenhuyzen, te 's-Gravenhage, Polak en Joz. de Kuyper te Rotterdam, Van der Schalk te Schiedam, Van Hoffen te Utrecht, Krayestein te Arnhem, enz. Deze verzamelaars — er zijn er gelukkig toch nog velen in ons vaderland — bezitten een of meer schilderijen en teekeningen van Vrolijk. Maar verreweg zijn meeste werk ging, hetzij direct, hetzij door tusschenkomst van den kunsthandel, naar het buitenland. Zoo bezit Mr. Steese te New-York (Amerika) niet minder dan vier doeken van den Haagschen veeschilder.

Dat behalve in de kabinetten der kunstvrienden, Vrolijk's werk ook reeds in de openbare musea vertegenwoordigd is, verdient nog speciale vermelding.

„Aan den plas"

NAAR EEN SCHILDERIJ

[illegible] het bezit van Mevrouw Zubli—van den Berch van Heemstede.

[illegible]

Wegje in Vreeland, naar eene aquarel.

Zoowel in het Haagsch Museum van Moderne kunst als in Teyler's Stichting en in het Museum Boymans vindt men fraaie specimens van zijn arbeid. Laatstgemeld museum bezit van hem zeer fraaie etsen. Vrolijk is namelijk een groot liefhebber van etsen. Hij doet het niet met angstvallige, wazige tintjes, maar kloek en forsch, liefst direct naar de natuur, zoodat hij ook met de dorre etsnaald het landschap van zon en kleur weet te doen tintelen.

Enkele malen verwisselt hij het penseel ook met de pen en teekent met veel smaak de uitvoerigste veelandschappen. Van deze penteekeningen, die de bezoekers van *Pulchri* zich wel herinneren zullen, maakt een fraai staal deel uit van de portefeuille van H. M. de Koningin.

* * *

Vrolijk heeft er bijzonder veel slag van om vertrouwelijk met eene koe,

Slapende hond, naar eene studie.

zelfs met een stier, of met hun beider oom, den os, om te gaan. Is het rund al het minst geschikte dier om voor een portretschilder te poseeren, Vrolijk kent zijn nu eens dol-beweeglijk, dan weer schuw-nieuwsgierig, meestal loom-philosophisch veevolk op een prik. Hij heeft, behalve van de anatomie, ook van het natuurleven van het rund eene gezette studie gemaakt, wat hem op heel wat vermoeiende wandelingen te staan kwam langs slooten en door greppels, over glibberige vlonders en moerassige uitterwaarden. Hij kreeg ze toch altijd te pakken de rood- en zwartbonten, de grimmels en de blessen of ook wel de witkoppen. Al naar omstandigheden schetst hij dan al wandelend instantané's of poseert zijn herkouwers in een droomerig tête à tête aan den plas of in eene gezellige groep in de schaduw der wilgen. Hoe hij doordrongen is van de intieme gewoonten van het vee, bewijst het volgende vers, den Schoolmeester nagerijmd, dat ik in een onbescheiden oogenblik in een zijner schetsboeken tusschen een aantal studies van runder-physionomiën las:

Ook koeien hebben mimiek en maken soms een vreemd soort van muziek,
Door UEd. wel te begrijpen, maar niet te verstaan,
Al hadt ge ook te Leiden ter schole gegaan.
Soms maken zij visites aan den overkant van den plas
Tot ongerief der knollen van Janus de Bas.
Dan weer maken zij snoepreisjes uren ver in de wei
En vervoegen zich ook wel in 't koren of de karwei,

Onder de wilgen, naar eene schilderij.

Of zijn met den een of anderen stier aan 't dollen
En liggen als bezetenen in 't gras te rollen.
In één woord zij gedragen zich bij wijlen zeer geëmancipeerd
Al hebben zij nimmer latijn of fransch geleerd.

. . . .

’t Is of men het aan de schilderijen en aquarellen van Vrolijk kan zien, dat de beesten schik hebben in den gezelligen landschapschilder, die hen zoo mooi afbeeldt en nooit kwaad van hen spreekt. Trouwens, dat is een karaktertrek, die Vrolijk ook onder de menschen aan den dag legt. Ik heb zelden grooter optimist gezien. Als hij over de menschen en vooral als hij over zijne kunstbroeders aan den gang is, geraakt hij niet uitgepraat over hunne goede eigenschappen. Toen ik het in ’t hoofd had gezet, een praatje over hem te houden en hem eens wilde interviewen, hoorde ik zoo wat niets van zijn eigen persoon, daarentegen had ik wel een boekdeel aanteekeningen kunnen maken over zijne collega’s, vooral over de oudere meesters, die hij hoogelijk vereert. Niemand

Winterlandschap, naar eene aquarel.

weet beter en juister — en hij maakt daarbij met den rechterarm een eigenaardig expressief gebaar — met enkele woorden het persoonlijke en eigendommelijke in het werk van dezen of genen meester op den kop te tikken. Zoo zal hij het bijvoorbeeld over Elchanon Verveer hebben en over diens talent in het teekenen van charges en in ’t typeeren zijner Scheveningers.

„Ge ontmoet de modellen van „Koni” niet in Den Haag of langs den Scheveningschen weg” — zegt hij dan — „maar in de achterbuurten van het dorp, daar leven zijn strompelende oudjes en verweerde veteranen.”

En over Verveer’s eenige charges en caricaturen sprekende, kan hij niet zwijgen van zijn te vroeg overleden kunstbroeder, den knappen teekenaar Holswilder, die een typische of bekende physionomie maar eens gezien be-

hoefde te hebben, om er onmiddellijk een uitstekend gelijkend portret of caricatuur van te maken.

„Ik herinner mij nog levendig," zei Vrolijk eens, over Holswilder sprekende, „dat ik hem ontmoette, toen hij op weg naar de Kamer was om een onzer *en vogue* zijnde staatsmannen op te nemen en te teekenen. Toevallig kwam zijn sujet juist voorbij. Ik maakte Holswilder attent op zijn man, waarop hij hem een wijle goed opnam en met mij doorwandelde. Hij behoefde nu niet meer naar de Kamer te gaan. Holswilder had zijn type in 't hoofd en een paar dagen later verscheen het weekblad met een uitstekend geslaagde caricatuur van mijnheer X."

Vooral heeft Vrolijk bijzonder veel liefhebberij om artisten van talent, die

Stal aan de Beeklaan, naar eene schilderij, in het bezit van Mevr. de Wed. Jan Vrolijk.

sommigen wel op zij zouden willen dringen, in hunne waarde te erkennen. Wanneer in jongeren werkelijk talent schuilt en zij iets beloven voor de kunst, kunnen zij er op aan dat Vrolijk het niet onder zich zal laten om hen, waar 't kan, in bescherming te nemen. Hij heeft daartoe ook eene uitstekende gelegenheid sedert hij, in de plaats van wijlen J. W. van Borselen, benoemd werd om deel uit te maken van Hr. Ms. Commissie voor de Koninklijke subsidiën aan jonge kunstenaars.

Onder de werkende en kunstlievende leden van *Pulchri Studio* in Den Haag, is Vrolijk eene gevierde persoonlijkheid. Men waardeert daar zijne hartelijkheid in den omgang, zijne jovialiteit en zijn tact om iedereen, waar hij maar kan, van dienst te zijn. Als Commissaris van de kunstbeschouwingen bereikte hij het hoogste percentage van den verkoop, alleen door zijn manier om het

Zomeravond, naar eene aquarel.

publiek te animeeren. Bij het arrangeeren van gezellige societeitsavonden dichtte hij meermalen de dolste fantasiën, die aan de artistenbijeenkomsten in 't Hofje van Nieukoop een renommee gaven. De klassieke avonden, waarop

Op weg, naar eene studie, in het bezit van Mevr. de Wed. Jan Vrolijk.

de aandoenlijke geschiedenis van *Amanda of de Macht van 't Geld*, „'t Duizendjarig Rijk" met zijne dolle contrasten, of het drama in vijf bedrijven „Cetewayo

en Jakub-Khan of de twee onttroonde en verbannen vorsten" ten tooneele werden gevoerd, hadden Vrolijk tot hun *auctor intellectualis*. In het gezellige atelier van Du Chattel werden door Vrolijk, Tony Offermans en Apol die boertige kluchten opgebouwd en de muziek gecomponeerd met medewerking van den talentvollen musicus Keuskamp.

* * *

Als men Vrolijk er eindelijk toe gebracht heeft om ook eens over zijn eigen kunst te spreken, verandert zijn toon. Hij wordt dan ernstig, men zou haast zeggen op het kantje van pessimistisch, juist het contrarie van zijn natuur. Hij maakt dan den indruk van iemand die hard gewerkt en gezwoegd heeft en toch niet tevreden is over het resultaat.

„Ik heb vandaag weer in de mast met zeep geklommen," pleegt hij dan te zeggen, „en ik ben weer danig naar beneden gegleden."

Om weer op dreef te komen, geraakt hij dan in vervoering over de schilderijen op het Mauritshuis en houdt eene welsprekende oratie over den Stier van Potter, van welken meester hij een groot vereerder is.

Vrolijk's atelier is geen artistieke rommelkamer, maar een hoog, ruim, uitmuntend verlicht vertrek, eigenlijk een fraai geordend museum waar hij zijne voortreffelijke, hoog opgevoerde dierstudies aan de wanden heeft geëxposeerd. Artistieke indrukken zoekt Vrolijk niet in die kamer, maar in de vrije natuur waar zijn werkplaats is bij uitnemendheid. Hij praat in zijn atelier het liefst over zijne kunstbroeders en analyseert hun eigenaardig talent. En als een bezoeker het oog niet kan afhouden van een zijner aquarel- of olieverfstudies, dan overkomt hem wel eens een pikant woord en zegt hij:

„Ja, dat is er nu een zoo direct van zijn Grootje vandaan."

Grootje-natuur is voor Vrolijk de eenige en algenoegzame vraagbaak. Wie dat moedertje verzuimt, kan als kunstenaar zijne matten wel oprollen.

P. A. Haaxman Jr.

IN MEMORIAM.

Het opstel over Jan Vrolijk moet, helaas, worden aangevuld met een weemoedig woord ter zijner gedachtenis. Wie had kunnen denken, dat die krachtige jonge man, dat vriendelijk open gelaat, die innemende persoonlijkheid, die kunstenaar blakende van lust tot arbeiden, zoo spoedig aan de kunst en

In de weide, naar eene aquarel.

zijne vrienden zou ontvallen! In al wat na zijn verscheiden over zijn persoon en zijn werk gesproken en geschreven werd, vond ik slechts dankbaar gestemde gevoelens, gepaard aan innigen weemoed dat men den sympathieken vriend, die zoo voortreffelijk met zijne kunstbroeders wist om te gaan en hun met zijn gezond verstand goeden raad wist te geven, voor altijd zal moeten missen.

Vrolijk werd weggerukt op een oogenblik dat hem uit Amerika, Duitschland, Engeland de bestellingen als 't ware toevloeiden. Vandaar dat hij zijn laatsten aardschen zomer veel en hard gewerkt heeft en hij een atelier naliet wel gevuld met frissche herinneringen aan moeder natuur. Toen ik in *Pulchri Studio* in Den Haag, waar eene tentoonstelling van zijn nagelaten werk gehouden werd, de zonnige en frissche doeken van Vrolijk aan de wanden zag hangen, was het mij te moede alsof hij straks met zijne innemende persoonlijkheid weer voor mij zou staan. Maar ook zij die Vrolijk niet gekend hebben, zullen zijn werk waardeeren als de kerngezonde uiting van de Nederlandsche kunst van 't laatst der 19de eeuw. Mij dunkt, het is niet gewaagd te voorspellen, dat dit ook het oordeel zal zijn van het nageslacht.

P. A. H. Jr.

GERKE HENKES

DOOR

LOUIS DE HAES.

De Regenten, naar eene schilderij.

GERKE HENKES.

Er is naar mijne meening niets, dat hatelijker en meer zenuwprikkelend is, dan om zich onaangename gezegden en handelingen te moeten laten welgevallen, terwijl men in de onmogelijkheid verkeert zijn protest duidelijk en afdoend te laten hooren, ofwel dat dat protest in ieder geval te laat komt.

Iets dergelijks is mij overkomen in mijn prille jeugd, nog voor ik redelijk praten kon, en het feit dat ik het mij nu nog herinner, moet ongetwijfeld worden toegeschreven aan de diepe ergernis, die ik toenmaals gevoeld heb.

Een gevoel van helsche, vuurroode wraak.

De heer Henkes, die een goede bekende was in mijn ouderlijk huis, gevoelde zich in een onzalig oogenblik geroepen mij, jongste spruit, toe te spreken.

Ik begrijp nu heel goed, dat dit indertijd een beleefdheid van zijn kant is geweest tegenover mijn ouders en volstrekt niet gedaan is met kwade bedoelingen, maar het neemt niet weg dat ik geweldig schrok van dat vreemde gezicht.

Ik zie hem nog, zooals ik hem in dat oogenblik zag.

Nog voel ik het trekken van mijn onderlipje, het bewolken van mijn angstige oogjes, het samentrekken der wenkbrauwen, en eindelijk het uitbarsten in een wanhopig gegil.

Mama kwam er bij en suste „de jongen is anders nooit eenkennig" ('t permanente gezegde van moeders); Henkes kwam er ook nog eens bij en suste ook, en zei dat hij het een heel aardig ventje vond: een aardig mondje en een aardig neusje en hij loog nog meer om de moeder pleizier te doen, en dit had natuurlijk ten gevolge dat ik eens werd opgenomen om nog meer verborgen schoonheden van mij te laten zien.

Op dat oogenblik waren Henkes en ik het, geloof ik, vrijwel eens: wij hadden er beiden genoeg van. Hij verwenschte mij en ik hem in den grond van ons respectieve hart.

Maar de arme man moest er aan; hij moest of hij wilde of niet mij in handen nemen om toch bepaald te zien dat ik in 't geheel niet eenkennig was.

En toen hij zich toch eenmaal in de noodzakelijkheid bevond om een klein, schreeuwend wicht in de armen te nemen, achtte hij het, in 't gegeven geval het meest raadzaam er mee te gaan rennen, eerst door de kamer, daarna door den tuin.

Nu hield ik in dien tijd niet van rennen. Ik zag in alles wat met versneld tempo en mindere zachtheid ging een onvermijdelijk gevaar.

Hoewel mijn longen volstrekt niet slecht waren, kon ik ze op dat oogenblik niet gebruiken; misschien uit overkropte woede, waarschijnlijk ten gevolge van te grooten luchtdruk.

Inwendig was ik gruwelijk kwaad.

Toen ik eindelijk blauw zag, gaf Henkes mij aan mijn moeder terug, met de verzekering dat ik een aardig kind was en geen kik gegeven had. Op dat oogenblik zwoer ik een duren eed, dat ik mij eenmaal zou wreken, wanneer de macht daartoe mij gegeven zou worden.

Het uur der wrake is thans genaderd.

De man in quaestie, die begon te schilderen toen ik begon te leven (1864), had zeker nooit gedacht dat hij eenmaal, gebonden aan handen en voeten, zou

zijn overgeleverd aan de willekeur van datzelfde schreeuwende, blauwe kind.

Nu neem ik revanche.

Op mijn beurt zal ik sollen en rennen met den heer Henkes, die er niets hoegenaamd tegen kan doen; ik zal hem uit zijn wieg tillen en met hem al zijn levensperioden doorhollen.

Laat hij maar protesteeren, hij moet mee; er is niets aan te doen.

En ten slotte, wanneer hij zich verschrikkelijk ergert over dit artikel, wordt

De Breischool, naar eene schilderij, eigendom van den Heer H. W. Mesdag.

hem nog het compliment gemaakt, dat hij een aardige vent is en geen kik gegeven heeft.

De laatste drukproef zal ik hem op het laatste moment nog even toonen.

***

Henkes is een klein mannetje, met vriendelijke voorkomende manieren en iets zenuwachiigs in zijn doen; zoo geheel tegenstrijdig met zijn vast, degelijk werk waar juist in 't geheel geen onrust uit spreekt.

In zijn wijze van optreden en spreken vertoont hij eenige overeenkomst met *Gabriël*, vooral ook wanneer hij zijne meening over kunstzaken bepleit.

Hij kan heftig worden en zijn vuisten ballen en stampvoeten op den grond, wanneer hem zoo gauw geen woorden genoeg te binnen schieten om uiting aan zijn gevoel te geven.

Hij verdedigt zijn werk met warmte, want hij is onpartijdig genoeg om in te zien wat anderen daarin misprijzen.

Hij heeft zich steeds voornamelijk ten doel gesteld het karakter uit te drukken en der waarheid zoo nabij mogelijk te komen.

Jachtavontaren, naar eene schilderij.

Dit ver-doorgevoerd streven heeft wel eens kwaad gedaan aan de kleur en den toon zijner schilderijen.

Hij weet dit zelf; en het is dan ook met volkomen bewustheid gedaan.

Het is nu eenmaal zijne overtuiging dat teekening voor kleur en toon moet gaan, en voor dat geloof staat hij pal.

Een artist zoekt, maar vindt nooit; althans niet datgene wat *hem* voldoet; 't publiek kan er mee ingenomen zijn en zeggen „de vent is er," in eigen

NAAR EEN SCHILDERIJ.

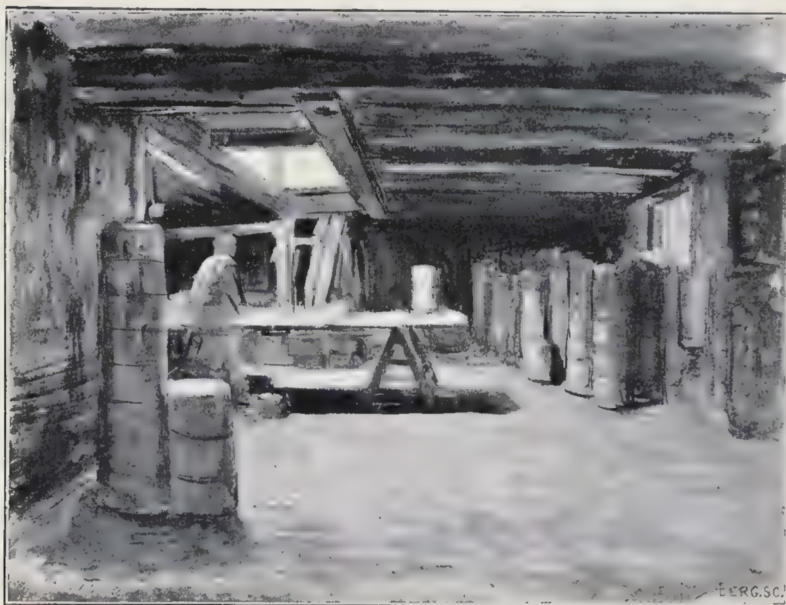

schatting blijft hij steeds beneden 't peil; zoodra hij volkomen voldaan is over eigen werk, houdt hij op artist te zijn.

Dit zoeken geschiedt natuurlijk in verschillende richtingen: de een offert de teekening op aan de kleur, een ander de kleur aan de teekening.

Zoolang men nu nog niet de meesterschap over de stof in zoodanige mate bezit, dat het zoeken naar het karakter der dingen niet lijdt onder het zoeken naar kleur en toon, kan men het een ernstig artist niet kwalijk nemen dat hij nu en dan in een dier uitersten vervalt.

En dat Henkes, met waardeering voor hetgeen in andere richting wordt

De Aardewerkfabriek, naar eene studie in waterverf.

voortgebracht, geen afstand doet van zijne primitieve opvatting en voortwerkt in de richting, die hem, voor zijne uiting, de juiste dunkt, kan slechts voor zijn ernst en dus voor zijn werk pleiten.

Met angstvallige nauwgezetheid bouwt Henkes zijn werk op.

Het zit hem duidelijk en vast in het hoofd, wat er van komen moet.

Wordt dit niet, na lang tobben en zwoegen bereikt, dan ligt het niet aan de afmeting of aan den opzet, maar aan de uitvoering: aan de onmacht om te volvoeren wat hij in 't hoofd had.

In den hoek met het ding.

Na maanden wordt het weer voor den dag gehaald, en met koppige onverzettelijkheid wéér aangepakt.

Dezelfde moeilijkheden doen zich andermaal voor, en iemand die ruim van geweten is, zou allicht door een kleine concessie de gevaarlijke klippen omzeilen en met eenige handigheid een aantrekkelijk schilderijtje fabriceeren.

Maar Henkes blijft vasthouden aan zijn plan, en werkt zoolang aan zijn schilderij, totdat hij er eindelijk iets in ziet dat hem — persoonlijk eenigszins voldoet.

***

Men mag over het werk van Henkes denken zooals men wil: de verdienste van sterk persoonlijk te zijn en een eigen cachet te hebben, kan men het niet ontzeggen.

Men herkent het onmiddellijk tusschen ander werk in.

Het is de vrucht van onverpoosd, ernstig streven om vasten vorm te geven aan hetgeen de artist in zich heeft opgenomen en wat hem belangrijk of karakteristiek leek.

Hij is bij voorkeur de schilder van de bedaagde burgerlijke oude vrouwtjes, die elkaar onder een kopje koffie een diep geheim toevertrouwen; van de oude jongejuffrouwen die op hun kransje de beste vrienden en vriendinnen over de tong laten gaan; in dit genre:

„Wat je zegt, Saartje, en zelf gezien?"

„Met m'n eigen oogen, menschlief, 'k zou 't anders niet hebben willen „gelooven."

„Ja 't is wat, 't is iets."

„Van belang; wel, wel; hoe kan God het gedoogen; en waar een mensch „al niet toe kan komen; nog een kopje?"

„Alsjeblieft, maar een ietsje meer suiker als 'k vragen mag; ja, ja, 't is een „heel ding en zoo op eens."

„Ja, zeg dat wel, gisteren was ik nog bij zijn vrouws zuster, en daar hoorde „ik ook zoo iets, maar 't blijft onder ons hoor; mondje dicht."

„Nu dat zal waar zijn, och mensch ik hou niet van al dat gepraat; als ik „alles zeggen wou wat ik weet, maar daar weet je ook alles van...... is de „koffie zoo naar je zin, je hebt het anders maar voor 't zeggen, hoor."

„'t Is heerlijk, ik zeg altijd tegen Sientje, bij haar drink je toch maar de „beste koffie; nog wat suiker? neen dank je hoor, neen 't is verrukkelijk; „maar van praten houd ik ook niet, je moet de menschen niet over de tong „brengen; maar 't blijft altijd een ding, en zeg me eens in vertrouwen wat „de juffrouw van hiernaast er al over gezegd heeft."

***

Zijn modellen zijn alle uit het kleinsteedsche leven van Delfshaven, waar hij ze als kind al heeft loopen bestudeeren.

Steegje, naar eene schilderij.

Zooals de meeste notabelen van een klein plaatsje was zijn vader lid van den gemeente- en kerkeraad, en dus min of meer intiem bekend met de typische, rechtzinnige figuren, die de zoon later zou vereeuwigen.

Zijn schilderij „de Regenten" waarvan een reproductie hiernevens is gevoegd, geeft eenige goede typen te zien.

De Voorzitter van den kerkeraad, die met een stijve stropdas om, zich volkomen van zijn waardigheid is bewust, en dan ook niet gering de andere leden imponeert.

Rond de imponeerende, zelfbewuste grootheid groepeeren zich de goedgeloovige, bekrompen burgermannetjes met lange jaspanden en groene paraplus; mannetjes die zich blijkbaar door hun huwelijksleven zoo gewend hebben aan een zachten dwang, dat zij zich buitenshuis met geheel hun ziel overgeven aan de wijsheid en het overwicht van hun voorganger.

Buurtje te Maassluis, naar eene olieverfstudie.

Het eenige amusement dat dezen trouwen volgelingen schijnt gegund te zijn, is de traditioneele lange pijp, waarmede men hun dan ook getrouw bij alle gelegenheden ziet, en die zoo mogelijk aan het lange gezicht nog iets stroevers en rechtzinnigers geeft.

* * *

Hoewel van Henkes in het publiek weinig anders komt dan deze typen, heeft hij zich toch volstrekt niet uitsluitend hiertoe bepaald.

Men leert een schilder op zijn atelier in één dag beter kennen dan door honderd tentoonstellingen, en zoo kan men bij Henkes stadsgezichten zien, die men zeker bij hem niet gezocht zou hebben.

Een daarvan, een geschilderde studie van een stadsbuurtje, wordt tusschen den tekst gegeven.

Het is merkwaardig dit specimen van een geheel ander genre te laten zien, en tevens blijkt er ook uit dat de schilder in zijn stadsgezichten wordt geboeid door dezelfde wereld die hem zijn typen levert.

Vooral in deze studie is de rust en de dagelijksche sleur van het kleinsteedsche achterbuurtje zoo meesterlijk uitgedrukt.

Een massa teekeningen, die echter voor 't meerendeel op 't atelier blijven, levert het bewijs van Henkes' omvangrijke en ernstige studie op dit gebied.

* * *

Sprekende over zijn kunst, kunnen wij natuurlijk ook de merkwaardige interieurs van werkplaatsen en fabrieken niet onopgemerkt laten.

Er is een schilderijtje in dit genre op 't atelier dat al bijzonder geslaagd is, van toon en van teekening.

Daar het, jammer genoeg, bij reproductie te weinig zou doen is het hier uitgebleven; 't zou anders wel de moeite waard zijn geweest.

Voor mij is dit een van de mooiste schilderijen van Henkes, die ik ken, juist omdat hier zonder eenige opoffering aan de teekening zulk een heerlijk warme toon en gouden kleur in gehouden is.

't Is het interieur van een kaarsenmakerij, op het oogenblik dat de werklieden aan 't schaften zijn.

De schilder heeft hier weer gelegenheid gevonden een paar oudemannentypen in te zetten, die met de lustelooze onverschilligheid van in den dienst vergrijsde arbeiders, machinaal en stilzwijgend hun brood zitten te nuttigen.

Door de verweerde fabrieksruiten valt het zonlicht eenigszins getemperd met een gouden gloed naar binnen; de voorste figuren krijgen het volle licht, dat verder achter een hooge kuip wegdommelt, waar nog een figuurtje geheel in toon zit.

't Is een belangrijk schilderij omdat de schilder hierin zoo bereikt heeft wat hij zoekt.

Geestig van verlichting zijn de Delftsche aardewerkfabriek en de sloepenmakerij.

Deze interieurs bezitten een bijzondere aantrekkelijkheid voor den maker in de moeilijkheid van het in elkaar zetten der plannen; het wegwerken van de op zichzelf leelijke zware massa's in het geheel.

Diezelfde moeilijkheid doet zich in niet geringer mate voor bij de teekening der vierkante of hoekige kamers met de ouderwetsche, stijve, rechte meubelen: om het zóó te geven dat men zich niet stoot aan de eentonig, rechte lijnen, en toch waar te blijven in het weergeven van een stijf, ouderwetsch interieur.

Doch door die moeilijkheden juist geprikkeld, zit Henkes (met een kast en een paar stoelen in zijn maag) hardnekkig dag aan dag te tobben, soms maanden en jaren lang, om zijn doel te bereiken; telkens en telkens weer terugkeerend op hetzelfde onderwerp, onherroepelijk vasthoudend aan zijn primitieve plan, in de overtuiging dat ieder onderwerp goed is, maar dat het aan den artist ligt, als er niets van gemaakt wordt.

* * *

Als publiek persoon zal de held van dit artikel het mij niet ten kwade duiden, dat ik met een enkel woord zijn particulier leven aanroer, en de lezer

zal daarbij wel de goedheid willen hebben mij ettelijke data en jaartallen te schenken, waarvan ik sedert mijn schooltijd een gruwelijken afkeer heb.

Het jaar zijner geboorte zal men zoo bij benadering wel uit het goedgeslaagd portret kunnen opmaken „Le peintre et son modèle," zooals het karakteristiek onlangs op 't atelier gedoopt werd.

Hij zit daar met dat oude vrouwtje zoo gemoedelijk; een typischer portret kan men zich moeilijk wenschen.

Het is Henkes uitgedrukt en zijn werk tevens.

* * *

Confidenties, naar eene schets in olieverf.

Het wiegje van dezen schilder stond in Delfshaven. Hier groeide het knaapje op, tot vreugde van zijn ouders, totdat er in een zeker stadium van zijn leven een wolk kwam over het aangezicht zijns vaders: de jongen vertoonde vreemde neigingen; men kwam tot de ontdekking dat een zekere handigheid in teekenen, die hem altijd eigen was geweest, dreigde over te gaan van liefhebberij in een ernstig streven om schilder te worden.

Dit verschrikkelijk verschijnsel dat bij moeders en vaders (maar voornamelijk bij de laatsten) in dien tijd beschouwd werd als het begin van den totalen ondergang van een jongmensch, bracht groote ontsteltenis in den huize Henkes teweeg.

Zijn vader was anders liberaal genoeg, maar schilder worden: jongen, jongen, dat was toch al te kras. Wat was nu een schilder?

Voor liefhebberij ging dat nog, maar om daarvan een bestaan te maken..
Neen, Gerke, zei zijn vader, da's malligheid, dat gaat niet jongen; en om 't hem heelemaal uit zijn hoofd te praten, deed hij hem eenvoudig op een notariskantoor.

Zoo deed dan de jeugdige Gerke zijn intrede in de maatschappij als notarisklerk.

Aanvankelijk stond hem dit weinig aan; deurtjes opendoen en boodschapjes

Sepia-teekening (studie.)

aannemen behooren nu ook niet tot de aangenaamste zaken, doch weldra bezag hij de zaak van een anderen kant.

Hij kwam tot de ontdekking dat er weinig plekjes op de wereld bestaan, waar meer typen te zien zijn dan op een kleinsteedsch notariskantoor, en dat hij eigenlijk met zijn neus in de boter was gevallen.

Toen hij de zaak eenmaal van die zijde beschouwd had, kreeg hij handen

vol werk; hij deed den ganschen dag niets anders als teekenen; meermalen verknoeide hij een zegel waar hij bij vergissing de figuur van een oud vrouwtje opzette dat op een bank in den gang zat te wachten.

De geheele clientèle van den notaris is in dien tijd met meerdere en mindere kunstvaardigheid op papier of doek gebracht.

Toen deze artistieke buitensporigheden eenigszins compromitteerend voor het notarisvak begonnen te worden, stemde zijn vader er ten slotte in toe dat Gerke zijn zin zou volgen en zoo zien wij hem weldra als leerling van Spoel in Rotterdam.

Vandaar toog hij naar de Antwerpsche Academie en daarna naar Duitschland, van welk laatste tijdperk hij nog eenige belangrijke studies op het atelier heeft.

Ten slotte nog eenigen tijd naar Parijs. Te vergeefs zoekt men naar een voorval of iets dergelijks uit dien tijd, dat een eenigszins romantisch of komisch tintje heeft.

Henkes is steeds te serieus geweest en te zeer vervuld van zijn werk, om zelfs maar één oogenblik in zijn leven te denken aan zijn toekomstigen biograaf; en dit is werkelijk een verzuim van hem.

Als publiek persoon of als iemand, die kans heeft dat te worden, is men verplicht een excentrieke, dwaze gewoonte aan te nemen, of iets te doen waarvan een gewoon mensch de handen in elkaar slaat.

Dit is eenvoudig een beleefdheid tegenover het publiek, dat van een beroemd man nu eenmaal iets anders wil hooren dan gewone alledaagsche dingen.

Henkes heeft dit nu toevallig verzuimd, en daar de waarheid boven alles gaat, glijden wij met een lichten zucht over dit tijdvak heen, en ontmoeten hem weder in den Haag in de Laan van Meerdervoort waar hij zich metterwoon vestigde.

* * *

Volgens zijn eigen woorden kon hij toen niets.

Hij had leeren teekenen, leeren zien, zich eenige handigheid eigen gemaakt, maar hij zag geen kans een schilderij te maken.

Heel lang heeft die onmacht toch niet geduurd, want betrekkelijk korten tijd na zijne vestiging in den Haag had hij een beslist succès op de Parijsche tentoonstelling en later ook te Brussel met zijn schilderij „De Breischool."

Het werd in vele Fransche en Belgische couranten zeer gunstig beoordeeld, wat nog niet bijzonder veel gewicht in de schaal legt, maar het werd door Mevr. Mesdag aangekocht, en maakt thans deel uit van het bekende kabinet-Mesdag, wat meer beteekent.

Met dit schilderij heeft hij voornamelijk de aandacht op zijn werk gevestigd, dat hem langzamerhand meer en meer populair heeft doen worden.

* * *

Werklieden der Aardewerkfabriek, naar eene studie in waterverf.

Hoewel men zoo oppervlakkig zou zeggen dat de Laan van Meerdervoort nog al een rustige woonplaats is, (en dat vooral eenige jaren geleden), schijnt het er Henkes te druk te zijn geweest.

Het geheele stadsleven was hem te druk.

Hij zit overdag liefst ongestoord, rustig op zijn atelier te werken en 's avonds hunkert hij naar de gezellige rust van zijn huiselijk interieur.

Nu moet ik toegeven dat men dat ideaal in den Haag niet altijd even volkomen bereiken kan, tenzij men onbeleefd tegen zijn kennissen wil zijn, en er niet tegen opziet voor gek versleten te worden.

Iemand, die de stoutmoedigheid heeft te verklaren dat hij den geheelen zomer niet op het kurhaus is geweest, wordt al van de lijst der ontwikkelde menschen geschrapt, en geen lid van de „Tent" te zijn is, om er een woord voor te noemen „maatschappelijk onvermogen."

Voeg hierbij de winteruitspanningen, opera's, comedie's, concerten, Pulchri-avondjes enz., 't is genoeg om een huiselijk man kippevel te bezorgen.

Maar 't was ook bovendien de dag, die nogal onrustig kon zijn.

De vrienden, de collega's (en er zijn er een paar in den Haag) liepen zoo eens even op.

De een blijft korter, de ander langer, deze heeft dit, die dat, er wordt een praatje gemaakt, gedisputeerd; en het resultaat is steeds onvruchtbaar.

Een aardig staaltje daarvan is een bezoek van Mauve op Henkes atelier.

„Jongen, Henkes, da's een aardig ding dat je daar hebt staan, da's goed..."

„Zoo vind je, dat doet mij genoegen."

Diaken, naar eene studie in verf.

„Ja, een heel goed ding, heel goed, maar... kijk, nu moest je hier, zie je „hier, een beetje toon brengen, je begrijpt me „wel; en dan dit wat minder sterk, dan wint het schilderij veel; en dan.... „je neemt me niet kwalijk hè?.... dan daar dat figuurtje weg, en...."

„Maar Mauve, dan...."

„Sst, laat me nu even uitpraten; dan hier iets stiller en daar wat meer „kleur, begrijp je wel?"

„Maar dan wordt 't een Mauve op zoo'n manier, dan is 't geen Henkes meer."

Mauve keert zich om, grijpt zijn hoed en zegt kortweg:

„'t Is een prul, je heele schilderij; goeien middag."

* * *

Israëls had bij een bezoek op 't atelier ook 't een en ander wat hem minder beviel, 't was naar aanleiding van een studie van een stil buurtje.

„Je moest er wat inzetten, Henkes; hier een figuurtje, dat zou beter doen."

„'t Is me juist te doen om die kalme rust; ik moet er geen figuurtjes in hebben," zooals Henkes dan eenigszins nijdig antwoorden kan met een onwillig schouderophalen.

„Ja, wel mogelijk, maar 't is toch niet,.... toch niet.... wat ik nu zou willen," zegt Israëls, voet bij stuk houdend.

„En toch is 't zoo goed volgens mijn opvatting, 't drukt uit wat ik er mee wil zeggen."

Henkes weigert pertinent toe te geven, en eindelijk zegt Israëls:

„Kerel, ik loop weg; met jou is niet te praten; maar dat moet ik zeggen: „je bent een man die voor zijn meening opkomt; je geeft niets toe."

In dit hardnekkig niet-toegeven maar volhouden zit het karakter, in het zoeken naar volkomenheid de verdienste van den artist.

* * *

Wij zijn een weinig afgedwaald, maar dat gebeurt in gezelschap van artisten wel meer.

Henkes vond het dan in den Haag niet rustig genoeg, en om die zoozeer gewenschte rust te zoeken trok hij met zijn gezin naar Voorburg, waar hij nu nog woont, doch waar hij slechts gedeeltelijk heeft gevonden wat hij zocht.

Volstrekte rust schijnt voorloopig nog niet voor hem te zijn weggelegd; althans niet in den zin, dien hij er aan hecht; maar vrij kalm kan hij toch zich overgeven aan zijn werk in het mooie ouderwetsche huis dat hij in Voorburg bewoont en dat zich zoo uitermate leent voor de artistieke inrichting, die het onder den tegenwoordigen bewoner heeft gekregen.

Kerkganger, naar eene studie in olieverf.

Langs een oud-eikenhouten trap, en een ruim portaal, waar het licht door gekleurde ruiten binnenvallend, een zitje met een paar oude kerkekussens idealiseert, komt men in het atelier, waar Henkes dagelijks zit te werken.

Een eenvoudig atelier, maar artistiek gestoffeerd met hetgeen de schilder hier en daar op zijn zwerftochten heeft buit gemaakt.

In één hoek een groot stuk gobelin, waartegen een hoog eiken beschot met breed uitstekenden rand, beladen met oude kannen en studies.

Daarachter een geheimzinnig donkere ruimte, met een zwaar gordijn afgescheiden; een zoogenaamd rommelhok waar gehuisvest is wat niet door iedereen behoeft gezien te worden.

De Scheepmakerij, naar eene aquarel.

Bij het raam dat het volle licht doorlaat, een tafel met oude folianten op een groen verschoten kleed met een zandlooper en een tinnen inktkoker, een stilleven, dat meer dan eens op zijn schilderijen heeft dienst gedaan.

Onder het hooge licht, voor zijn ezel, zit Henkes zelf, een deel uitmakend van zijn omgeving.

***

Zooals men uit het voorgaande kan zien, is het leven van Henkes niet veel bewogen geweest en hij heeft mij daardoor tevens den pas afgesneden om eens flink met hem op hol te gaan, zooals aanvankelijk mijn plan was. Maar nu moet ik bekennen dat onder het schrijven van dit artikel, mijn wraakzucht gaandeweg is bekoeld, want de hernieuwde kennismaking met den beul uit mijn kindertijd is mij zeer meegevallen.

En toen hij eertijds à propos van mij, de leugenachtige woorden tot mijn moeder sprak: „het is een aardig ventje," dacht hij zeker niet dat datzelfde kereltje, met diezelfde woorden, doch met meer schijn van waarheid, eenmaal in het publiek omtrent hem zou getuigen.

Louis de Haes

W. C. NAKKEN

DOOR

P. A. HAAXMAN Jr.

Uitspanning op marktdag te Trouville, naar eene schilderij, eigendom H. M. de Koningin-Regentes.

W. C. NAKKEN.

Onze vermaarde landschapschilder Gabriël — aan wiens werk men waarlijk niet zou zeggen dat hij 5 Juli 1898 al 70-jarig jubilaris is geweest — vertelde mij eens op zijn eigenaardig teekenachtigen trant, dat men 't glad mis heeft, meenende dat elk landschapschilder het groen der weilanden weer met een andere nuance ziet.

En het bleeke groen van Van Borselen dan, wat is dat geheel anders dan het groen van Stortenbeker, Roelofs of Bakhuyzen!

O, wat dat betreft, dan moet ge maar eens goed opletten, hoe in ieder gewest van ons land het platteland er geheel anders uitziet; niet alleen het weiland heeft een andere tint, maar de koeien zijn anders gebouwd, ja de menschen hebben als 't ware het karakter aangenomen van den grond waarop zij zijn geboren en getogen. Dat is zoo sterk, dat toen ik met Roelofs nog in Brussel woonde en wij in 't mooie gedeelte van het seizoen naar Holland plachten te gaan om studies te maken, Roelofs wanneer hij thuis kwam, mij niet behoefde te zeggen waar hij geweest was. Ik zag het aan zijn werk en één voor één noemde ik hem de plekjes van ons vaderland, waar hij op zijn studietocht van het land en de bewoners schetsen had gemaakt.

Van daar dan ook die groote verscheidenheid in het werk van sommige landschapschilders, die nu hier en dan daar en overal ons land schilderen, terwijl van anderen het werk niet vrij van eentonigheid is.

Toen ik de uitnoodiging ontving om 't een en ander van Willem Carel Nakken te vertellen, kwam mij dit gesprek met Gabriël te binnen. Immers onze vriend Nakken — laat mij hem onzen vriend noemen, want welk vaderlandsch schilder is meer populair onder de getrouwe bezoekers van tentoonstellingen, kunstbeschouwingen en middenramen, of het moest Eerelman zijn — onze vriend Nakken dan heeft ook iets geheel eigendommelijks in zijn werk, dat vooral in de kleur zit, en hij weet alleen de klip der eentonigheid op waarlijk zeer artistieke manier te omzeilen door zijne steeds nieuwe onderwerpen. Nakken zal men niet licht betrappen op het meermalen schilderen van een

zelfde geval hoe verleidelijk ook. Trouwens iemand die in zijn leven vijftien maal naar Normandië is geweest — niet voor zijn pleizier, o neen, maar om hard, zeer hard en con amore te werken — die herhaalde studiereizen gemaakt heeft naar Limburg, dat Hollandsch Normandië, die bovendien geen enkel plekje van ons rijk gezegend landje onbezocht liet, zoo iemand heeft eigenlijk aan dit leven te kort om al zijne indrukken op het doek te brengen. Wanneer Nakken al zijne studiën wilde exposeeren of duurzaam om zich heen hangen, zou hij wel een atelier mogen huren met een wandvlakte als het Gebouw voor K. en W. in Den Haag. Hij heeft ze nu zorgvuldig in nette schilderkisten geborgen, die reeksen van kostelijke plankjes, of in rijen portefeuilles de knappe krabbels en teekeningen met potlood, krijt of sepia. Ze dagteekenen reeds van heel lang geleden, zijn eerstelingen op de gladde baan, waarin men den artist ziet groeien en zich ontwikkelen. Van paarden ziet men nog weinig op deze eerste proeven, maar zoo veel te meer van het landschap en vee, waarin Nakken zich tusschen de jaren 1851 en '55 duchtig oefende. Aan dat serieus studeeren naar de natuur heeft hij het dan ook te danken, dat hij vóór alles een goed landschapschilder is geworden. Voorzeker zijn reputatie verkreeg Nakken na zijn Normandische en Limburgsche reizen, toen hij zijn zwaar gebouwde, grofgeschonkte paarden met hun glanzige huiden begon te schilderen, maar denk die paarden weg van zijn schilderijen en teekeningen, en er blijft nog een zeer goed landschap over. Eerst waren het de studiën in ons land die zijn oog en hand vormden en zijn smaak ontwikkelden. Op zijn eerste teekenproeven ziet men bij voorkeur den jongen Nakken uitvoerige studies maken naar ruïnen van kasteelen en kloostergangen, die voor een goed deel nu verdwenen zijn, studies die uitmuntende bouwstoffen zouden opleveren vóór een geïllustreerde geschiedenis onzer oude monumenten. De bezoeker van de reeks architectonische kunstbeschouwingen, door den rijksbouwmeester C. H. Peters vóór een paar jaren in *Pulchri Studio* gegeven, zal daar menig blad van Nakken hebben opgemerkt, dat naast de pittoreske schetsen van Bosboom, de Haas Hemken, Klinkenberg en J. G. Smits als een vroolijke noot uitkwam tegen den rechtvaardigen achtergrond van de eigenlijk bouwkunstige teekeningen. Als knaap van 18 jaar teekende Nakken reeds met krijt en sapverf naar de natuur met die schroomvallige zekerheid, die geen grasprietje, geen splintertje verweerd hout of roestigen spijker oversloeg. Merkwaardig is

Schuur bij Antwerpen (naar eene teekening).

o. a. een teekening in kleur van een vischwater met vischbun in den omtrek van Zwammerdam. De 16-jarige Nakken had toen nauwelijks een jaar geleden met zijn vrienden Julius Bakhuyzen en S. van Witsen de schoolbanken vaarwel gezegd en was bezig zijn eerste teekenonderricht te ontvangen van den Haagschen leeraar A. F. Dona. De lust om naar de natuur te teekenen zat er dus al vroeg in. Natuurlijk is die studie van het aardige geval bij Zwammerdam nog onbeholpen, maar er spreekt een naieve oprechtheid uit, een ernstige doorzettende wil en een naarstig streven, die Nakken later in al zijn werk ten toon spreidde. Van omstreeks dien tijd dagteekent ook een uitvoerige teekening van polderjongenskeeten in den Haarlemmermeer, waarop letterlijk elk strootje van de ruwe daken met zijn lichtglanzen staat afgebeeld. En zoo bladerde ik verder in die oude portefeuilles en kreeg curieuse bladen in handen van de ruïnen

Paardenstal bij Parijs, naar eene studie in sepia.

van Brederode en Eik-en-Duinen, van het kasteel Doornenburg (Betuwe) en de Ockenburg, van de nu afgebroken Wiemelpoort te Nijmegen, en Utrecht's ouden kloostergang, van een oud huisje te Rijswijk en van een geheele reeks studies naar de overblijfselen van het huis ter Haer, die thans plaats gemaakt hebben voor het bouwgewrocht van Dr. Cuypers, het nieuwe kasteel van Haarsuylen: allen eerbiedwaardige overblijfselen van een roemrijk verleden in de nationale bouwkunst, maar evenzeer schitterende getuigschriften voor den ernstigen kunstenaar Nakken.

De persoonlijkheid van Nakken heeft er ook veel toe bijgedragen om hem met zekerheid zijn weg te doen vinden. Aan uiterlijk vertoon heeft hij nooit gedaan en van reclame is hij altijd wars geweest; dat lag nu eenmaal niet in

zijn natuur. Maar hij heeft een andere kunst beoefend, de kunst om zijn tijd te besteden. Hij werkte veel, maar hield toch altijd nog tijd genoeg over voor zijn geliefd genootschap *Pulchri Studio*, dat hem onder zijne beproefde en trouwe leden telt. In zijn atelier hangt meer werk van andere artisten dan van het zijne. Van zijn vriend Sadée, met wien Nakken in 1857 zijn eerste belangrijke studiereis maakte naar Antwerpen en Brussel, ziet men hier een strand met gevoelig geteekende figuren in zilvergrijzen dagtoon; daar vlak tegenover mooi geschilderde paarden van Verschuur Sr. en Jr.; een knap geborsteld manskopje van S. van Witsen; een gloedvol schilderij, vol pit en kracht van Bakhuyzen; een knap stilleven van mej. Kerling; studies van Koelman, de Vogel, het strand te Trouville van zijn vriend, den Franschen schilder Eug. Boudin, en zoo meer. Maar toch springen hier en daar naar voren eenige beduidende werken van den bewoner-artist. Naast den schoorsteen zag ik eenige studies — zeker meer dan 30 jaar oud — van brokken pittoresk landschap in de ci-devant omstreken van Den Haag, grond- en luchtstudies van een bewonderenswaardig achevé en rijpheid van kleur. Oude Hagenaars, die zich nog eens in de souvenirs hunner jeugd willen vermeien, kunnen niet beter doen dan een bezoek brengen aan het atelier-Nakken om er de mooie plekjes Haagsche natuur te zien, die thans ingenomen zijn door eindelooze huizenreeksen.

Naar een schetsje in potlood.

* * *

Het zal den lezer misschien nu meer interesseeren, dan wanneer wij daarmee direct als met de deur in 't huis waren gevallen, eenige bijzonderheden uit het leven van Nakken te vernemen, voor zoover zij er namelijk toe kunnen bijdragen hem als kunstenaar te schetsen.

Nakken werd den 9n April 1835 te 's-Gravenhage geboren. Hij, of liever zijne ouders, maakten een gelukkige uitzondering op den regel, dat artisten uit zijn tijd gewoonlijk door prozaïsche vaders en moeders gedwarsboomd werden in hun jeugdig kunstenaarsvuur. Hier wàs van tegenwerking geen spoor. De jonge Nakken kon naar hartelust teekenen en studeeren en heeft van die gelegenheid dan ook een onbelemmerd gebruik gemaakt. Op de Haagsche teekenacademie, waar men in die dagen in 't teekenen naar het naakt en in de anatomie als recruten gedrild en geperfectioneerd werd, behaalde hij zijne eerste bescheiden lauweren in den vorm van medaljes, o. a. in 1858 de hoogste onderscheiding voor anatomie en 't schilderen naar 't naakt model.

Geen wonder, dat Nakken's figuren zoo juist van verhoudingen en zoo goed in het landschap geschilderd zijn. Van schilderijtjes maken en meêdoen op de tentoonstellingen was in die dagen nog zoo vroeg geen sprake. De academische studiën werden afgewisseld met tochtjes in binnen- en buitenland, waar de natuur leermeesteres was en de eerste beginselen van 't plein-air schilderen, al was het aanvankelijk alleen met krijt of potlood en eerst later met penseel, door den jongen artist in den dop gekweekt werden. De jonge Hollandsche schilders van die dagen waren even goed „plainairisten" als de later geruchtmakende school van dien naam, wier adepten zich daarvan als een beweerde nieuwigheid, het monopolie aanmatigden. Nakken begon daarmeê reeds in 1860 op zijn eersten buitenlandschen tocht met zijn academievriend Ph. Sadée, die als Haagsch academicus ook een eerste viool speelde onder

Oud dorpsgezicht in Rijswijk (Z. H.), naar eene studie in sepia.

de teekenaars van professie. In en om Antwerpen verzamelde Nakken studies, evenals in de volgende zomers in de Belgische Ardennen, waar hij òf alleen met zijn schetsboeken heentoog òf in gezelschap van J. B. Tom, de Bloeme en van Borselen. Op aanraden van den bekwamen zeeschilder W. A. van Deventer, die in 1852 in Etretat was geweest, bezocht Nakken in 1867 voor 't eerst Normandië. Die eerste verkenningstocht was nu juist niet een van de voorspoedigste. Gelijk het een schilder betaamt, had hij de mooie zeereis gekozen per stoomboot van Rotterdam naar Hâvre, zooals hij ook later meermalen deed op zijn veelvuldige reizen naar Normandië. In 't mooie seizoen

vertrokken — half Juli — was men al in 't begin van de reis door een heuschen storm overvallen, die zoo lang aanhield, dat de kapitein — op eigen veiligheid mitsgaders die zijner equipage bedacht — zich verplicht zag Goerêe aan te doen, waar men zoo lang bleef liggen, dat de proviand op raakte en een deel der bemanning aan land werd gezonden om inkoopen te doen. Gelukkig was Goerêe in die dagen reeds bewoond. Na verloop van zes dagen kwam men eindelijk te Hâvre aan, maar Nakken had zich dien tijd ten nutte gemaakt door sprekend gelijkende portretten te maken van den kapitein, den 1sten stuurman, den ouden loods en den hofmeester. Nog jaren lang hebben die portretten in de kajuit van de Rotterdamsche boot op Hâvre gehangen en Nakken was altijd een welkome gast op die boot.

Paardenstal, naar eene studie.

Na verloop van tijd kende hij Normandië even goed als zijn vaderland en knoopte er vele vriendschapsbanden aan in de gulle en gastvrije plaatsen van de departementen Calvados, Seine Inférieure en Eure. En hoe hij land en volk bestudeerde, hebben zijne schilderijen bewezen, die in den loop der zeventiger en tachtiger jaren op de tentoonstellingen prijkten en altijd gretige koopers vonden. Maar vooral is mij het serieuse werken van Nakken gebleken uit zijn geschilderde studies, die hij van zijn reizen in Normandië in zijn atelier bewaart. Op de markten en bij paardenkoopers te Chartres bestudeerde hij de stoere boulonnais en percherons, met hun mooie glanzende huid en welgevulde vormen, maar hij schilderde er tevens het landschap met het oog en het gevoelige waarnemingsvermogen van een Hollandschen landschapschilder van het echte soort. Er zijn daar studies bij zoo mooi van toon en stemming als een Fransch paysagist van den eersten rang ze van zijn eigen land niet voortreffelijker kan afbeelden. Ik zag onder al die plankjes een paneeltje, waarop met geestigen, raken toets het gewoel van een drukken marktdag in den omtrek van Chartres is afgebeeld. De kooplieden in hun kleurige kleedij, het zonnige van den heeten Julidag, de levendigheid van het schreeuwerig-drukke tafereel vormen samen een meesterstukje van gevoelige waarneming en vaardige techniek.

Normandische marktwagen, naar eene potloodteekening.

Op een ander plankje een boerenerf met schuur of afdak, waaronder de paarden en ezels met hunne kleurige tuigen eene rustplaats vinden. De felle zon daarbuiten en de koele schaduwen in de schuur zijn van eene zeer fijn gevoelde observatie. Nog andere studies herinner ik mij: de uiterwaarden of prés salés van Harfleur; de paardenmarkt te St. Gilles bij Pont Audemer, eene echt ouderwetsche markt, waar men van alles kan koopen, tot klêeren en schoenen, zijn vleesch laat braden en zijn kin scheren; dan weer een reeks van studies voor zijne latere schilderijen, voor de bosschen van Saint Gatien met de houtdragende paarden; zijne uitspanningen op marktdagen te Beuzeville, Trouville, Tancarville, Harfleur, Bayeux, Ryes en andere plaatsen op het platte land van Normandië; zijn schetsen van den hooibouw aldaar en zijn menigvuldige typen van den Normandischen boer in zijn kleurige kleedij.

In Honfleur, krijtteekening.

Nakken werd allengs zoo vertrouwd met de mooie streek en hare bewoners, dat hij op aanraden van den landschapschilder César de Cock zijn schilderijen en teekeningen direct naar de natuur begon en in zijn atelier voltooide. Vele waterverfteekeningen werden dan ook in Normandië door hem vervaardigd.

Van de Fransche artisten, die hij in 't verrukkelijke Normandië leerde kennen, ondervond hij veel vriendschap van Eug. Boudin, wiens geestige toets in zijn Fransche en Hollandsche havens zoo zeer wordt gewaardeerd. Ook was hij niet de eenige Hollander, die in Normandië het hart ophaalde aan 't mooie paardenras. Tot tweemalen reisde hij er in gezelschap van den jongen Verschuur.

Nakken had er ook menig avontuur, vooral tijdens zijn eerste reizen, toen men den Hollandschen schilder nog niet zoo goed kende. Kort na den oorlog

(in 1871) gebeurde het dat hij, ijverig aan 't schilderen in den omtrek van een Normandische boerderij, met wantrouwende blikken werd aangekeken omdat men hem voor een Duitschen spion hield. Kort te voren had daar een Duitsch officier vertoefd, die het slechts aan de vlugheid van zijn paard had te danken dat hij het van alle kanten opzettend landvolk wist te ontkomen. Het toeval wilde dat onze Nakken veel op dien officier geleek. De maire van het dorp moest er bij te pas komen en de pas van den Hollander deed het overige.

Het was, meen ik, te Beuzeville (Eure), dat dit avontuur plaats greep. In die dagen gebeurde het daar ook — zoo vertelde mij Nakken — dat een Fransche familie, uit den omtrek van Parijs daarheen gevlucht, door boeren was aangehouden en naar de gendarmerie gebracht, onder zeer zware verdenking. De menschen hadden niet anders gedaan dan een boerderij van meer dan één kant bekeken.

't Is overigens een goed en eenvoudig slag van volk waar Nakken op zijn studiereizen mêe omging. Op zekeren dag dat hij bij een uitspanning te Honfleur een studie teekende van een afgeleefd paard en dito kar, maakte hij een praatje met een oude boerin, die den schilder meewarig aankeek omdat hij zijn aandacht schonk aan zulk een ouden rommel, en hoofdschuddend met zekere hartelijkheid in haar toon, zei zij tot hem: „Mon Dieu, mon Dieu, comme on gagne sa vie!"

De schilder aan den arbeid bij Houthem, in Limburg, naar eene instantané.

* * *

Niet alleen Normandië, ook Limburg heeft Nakken's naam als paarden en landschapschilder gemaakt. Trouwens in karakter van de bouwvelden en aanspanningen, zelfs hier en daar in den aard der bevolking hebben die beide streken veel gelijkenis. Geen schilderachtige boerderij, geen marktdag, geen oogstfeest liet Nakken daar onbezocht. Vooral in het pittoreske dorpje Kan bij Maastricht, dat hij in 1856 ontdekte, heeft hij ware vondsten gedaan. Natuurlijk was hij reeds als jongman van even 24 jaar in Oosterbeek, het dorado der schilders, vooral in die dagen; bezocht ook herhaaldelijk Amerongen en Renkum; maakte meermalen studiën te Calmpthout, Aarle-Rikstel en in het verrukkelijke Dinant, en bemerkte dan, in den Haag teruggekeerd, in het

[illegible]

NAAR EEN AQUAREL

in het bezit van den Heer [illegible] J. C. van V[illegible]

...as konen en de pas van den Herder door.

liefelijke Rijswijk, dat men niet altijd ver van huis behoeft te gaan om een artistieke goudmijn op te zoeken. Ik stip een en ander slechts aan ten bewijze alweer van mijn gezegde, dat Nakken zijn tijd wist uit te besteden. Want waar hij kwam, zag hij mooie gevallen, en hij zag ze secuur.

Secuur zijn is een karaktertrek van hem, die zich paart aan de tweelingzuster dezer eigenschap, zekere schuchterheid. Het meest treft in Nakken deze plooi, waar men hem een oordeel vraagt over anderen. Daar komt hij niet zoo dadelijk meê voor den dag, maar als hij het doet, geeft hij ook zijn bewijsgronden. Ik herinner mij hem eens ontmoet te hebben op een van die tentoonstellingen waar allerlei neo's aan den wand hingen: schilderijen met ingevulde contours,

Rustend ploegspan onder appelboomen (Normandie), eigendom van den Heer Mr. C. C. Dutilh te Rotterdam.
De schets voor dit schilderij (kleinere afmeting) tot schilderij afgemaakt, in 1897 ter Tent. van het werk der leden van *Pulchri Studio* aangekocht door H. M. de Koningin.

uitgestulpte juffrouwen, nachtelijke zomerlandschappen, symbolische voorstellingen waarvan de vervaardigers evenmin iets begrepen als de kijkers. Enfin, ik zag Nakken en het trok mijne aandacht dat hij in zijn eentje allerbedenkelijkste gezichten trok. Natuurlijk dacht ik: nu, diens oordeel zal niet malsch zijn. Aanvankelijk keek ik dan ook vreemd op, toen hij mij op werkelijk mooie dingen wees in die pogingen om zich te uiten en mij een lesje gaf in de critiek. Maar al voortpratende, kwamen de „maar"s opzetten en het eind van het interessante gesprek was de bevestiging van den gulden regel, dat men om iets te kunnen, het moet geleerd hebben.

Nakken stamt nog uit den tijd toen die regel in de schilderswereld voor Grondwet gold. Na goed en degelijk onderwijs genoten te hebben, na veel,

heel veel geblokt en gewerkt te hebben, eerst in de klasse, later in de natuur, zijn al zijn tijdgenooten, die niet van aanleg ontbloot waren, er gekomen en vele zijn bovendien beroemde kunstenaars geworden. Toen Nakken op 20-jarigen leeftijd zijn eerste schilderijtje, „Het rustende ploegspan", op de Zwolsche tentoonstelling van 1855 inzond, verkocht hij het dadelijk aan een particulier. Het volgend jaar had hij zijn tweede succes op de tentoonstelling te Rotterdam, waar hij een grooter schilderij (zijn tweede), paarden, die in een stal gevoederd worden, aan den heer S. B. Madry verkocht. Ik noem dien naam, omdat die Rotterdamsche kunstvriend een der eerste was die het degelijke werk van Nakken opmerkte. Zijn eerste portretten van paarden schilderde hij voor de heeren Mr. L. P. Op den Hooff en Madry. Sedert werd hij door paardenliefhebbers meermalen aangezocht om schoone exemplaren van „la plus noble conquête de l'homme" op het doek te brengen of geheele equipages te schilderen. In de familie van wijlen jhr. Hugo Gevers bewaart men onderscheidene portretten van paarden en honden van Nakken. Een van zijn eerste teekeningen was naar een jachthond van Mr. J. Visser, die met dat werk zijn geheele leven hoogelijk ingenomen bleef en aan Nakken nu onlangs nog een schilderij bestelde. Zoo treft men ook in de nalatenschap van wijlen jhr. W. A. baron de Constant Rebeque, van Nakken portretten aan van schoone raspaarden, equipages en honden.

Veel tot Nakken's succes heeft ook meêgewerkt het Huis Goupil, waarvoor hij vele teekeningen en onderscheidene schilderijen maakte. Particuliere verzamelaars lieten geen tentoonstelling voorbijgaan, zonder iets van Nakken te koopen. Zijne eerste schilderijen uit Normandië dagteekenen uit 1868 en '69. De beide vorige jaren had hij succes gehad met schilderijen, in de omstreken van Dinant vervaardigd, en wel op de tentoonstellingen van Rotterdam en van Bremen. Zijn eerste Normandiërs werden geëxposeerd ter 3-jaarlijksche tentoonstellingen te Amsterdam en te 's Gravenhage. Zijn eerste „Korenbouw in Normandië" werd eigendom van wijlen den heer Ravestein, het tweede, paarden en figuren bij een kar, die met zware steenblokken uit een groeve wordt opgeladen, ging over in de collectie van nu wijlen Jhr. Th. L. Gevers Deynoot. Na het overlijden van Jhr. Gevers werd dit schilderij met andere kunstwerken uit zijn nalatenschap aan het Museum Boymans vermaakt. *Teyler's* verzameling heeft van dit onderwerp van Nakken een groote waterverfteekening, die aangekocht werd uit *Pulchri's* circuleerende portefeuille. Op dezelfde Haagsche tentoonstelling van 1869 hing van Nakken een Normandische boerin, te paard van de markt terugkeerend door een landschap: landweg aan den mond der Seine. Ook dit werk vond dadelijk een eigenaar, den heer Bingham te Utrecht.

Voor Nakken brak thans een zeer vruchtbare tijd aan. Slechts enkele van zijne voornaamste en belangrijkste werken mogen hier gememoreerd worden. Van het schilderij in 1871 door hem te Arnhem geëxposeerd, „Bij de steengroeve, omstreken van Parijs", maak ik melding, omdat ik daarvan zulk een

Houtdragende paarden in de bosschen van Saint Gatien, naar eene waterverfteekening in het bezit van den Heer P. J. van der Burgh te 's Gravenhage.

voortreffelijke studie op zijn atelier zag. In het volgend jaar ontving Nakken zijne eerste belangrijke onderscheiding, de gouden stedelijke medailje op de Haagsche driejaarlijksche, voor zijn schilderij „Uitspanning op marktdag te Beuzeville (Eure)". Aangekocht voor de verloting, werd het later eigendom van Baron Schimmelpenninck van der Oye, Hr. Ms. Commissaris in Utrecht.

De gouden aanmoedigings-medalje van wege Z. M. Koning Willem III werd in 1873 op de tentoonstelling van *Arti et Amicitiæ* aan Nakken toegekend, naar aanleiding van zijn kapitaal schilderij „Houtdragende paarden in de bosschen van Saint Gatien", dat thans deel uitmaakt van een particuliere collectie te Wageningen. In dat bekoorlijk aan den zoom van dicht hout gelegen plaatsje Saint Gatien, in Calvados, vertoefde hij meermalen, en vervaardigde er tal van studies en schetsen naar de schilderachtige paarden, die met het in de bosschen

Normandische hengst, naar eene krijtschets.

gevelde en gekapte hout beladen worden, daar de gesteldheid van den grond belet dit op wagens te vervoeren. Een groot winterlandschap, gestoffeerd met paarden, die bij de hut in 't bosch gevoederd worden, vóór het vertrek naar de plaatsen, waar het hout geveld ligt, werd in 1876 op de Internationale tentoonstelling te Philadelphia bekroond, nadat het op de vóór-tentoonstelling in *Arti* aangekocht was door de commissie tot stichting eener verzameling moderne kunst te Amsterdam. Op diezelfde tentoonstelling in de Vereenigde Staten had Nakken een kleiner schilderij, „het maken van hooimijten in Normandië," dat het eigendom werd van een liefhebber te Philadelphia.

Ook in Engeland werden vele schilderijen van Nakken geplaatst, o. a. in 1886 een kapitaal werk „paardenmarkt te St. Gilles bij Pont Audemer (Eure)",

door hem op de Internationale Tentoonstelling van dat jaar te Edinburgh ingezonden en door een liefhebber aldaar gekocht. Te Luik was hij reeds vroeger bekroond voor zijne waterverf-teekeningen. Zijne eerste inzending in den Parijschen Salon dateert van 1874. Zijne schilderij „oogstwagen op weg naar eene hoeve in den omtrek van Honfleur langs een boomrijken landweg", had daar veel succes en werd aangekocht door den heer Robert de Massy. In hetzelfde jaar 1874 ging een zijner pittoreske binnenplaatsen (uitspanning op een marktdag) over in het kabinet van P. J. Baron van Pallandt. Het volgend jaar was er weder tentoonstelling in den Haag en was Nakken daar vertegenwoordigd door zijn „hooibouw in de omstreken van Honfleur", dat eigendom werd van freule Van Heeckeren van Kell.

Het afladen van den wintervoorraad voor den Boschwachter (Saint Gatien des Bois, dep. Calvados).

Nadat hij voor Baron Van Brienen van de Groote Lindt reeds meermalen portretten van paarden en honden en van equipages had geschilderd, werd hem door dien landheer een schilderij opgedragen naar een bekroonden Noord-Hollandschen stier en twee koeien. Ook hing vroeger op Clingendaal van Nakken het in 1877 geëxposeerd schilderij „afladen van den oogstwagen."

Uit de jaren 1884 en 1885 dagteekenen zijne belangrijke schilderijen: „steengroeve in de omstreken van Marseille (Beaulieu) met aangespannen karren en opladende mannen," een werk dat door een Engelsch kunstkooper gekocht werd; de zeer fraaie compositie „binnenkomen van het laatste tarwevoer op een oude boerderij" (te Kan bij Maastricht), sedert het eigendom van Mr. J. G. Everwijn te Utrecht; en het levendig en vol actie gestoffeerde tafereel „ongeval bij den hooibouw in de uiterwaarden van de Seine," dat op de Sport-

tentoonstelling te Scheveningen bekroond werd en vandaar overging in de verzameling van den heer G. M. van der Kuylen te 's-Gravenhage.

Toen in 1889, bij gelegenheid van het 100-jarig bestaan der Academie van Schoone Kunsten te Antwerpen, aldaar eene internationale tentoonstelling werd

Ingang eener boerderij in Zuidelijk-Limburg, naar eene schilderij, thans in Engeland.

gehouden, trok daar zeer de aandacht een kapitaal werk van Nakken, „op weg naar de markt van Honfleur:" boeren, die op hunne karren ter markt gaande, elkander voorbijjagen. Het werd aangekocht door den burgemeester van Brasschaet bij Antwerpen, een groot kunstliefhebber.

Paardenmarkt in Normandië, naar eene schilderij.

Ziedaar slechts enkele data uit het rijke kunstenaarsleven van Nakken. Ik zou er nog vele bij kunnen vermelden, ook onderscheidingen op binnen- en buitenlandsche tentoonstellingen door hem behaald, maar ik besluit met een tweetal voor Nakken zeer vleiende en door hem hoogelijk gewaardeerde aankoopen, beiden door H. M. de Koningin-Regentes, die zeer met zijn werk ingenomen is. Op de stedelijke tentoonstelling, in 1893 te Arnhem gehouden, werd door H. M. persoonlijk, als geschenk voor Hds. dochter, aangekocht het schilderij „op het hooiveld:" een hooikar met vier paarden, vóór elkander gespannen, bij een grooten appelboom, onder welks lommer de hooiers rust nemen. Twee jaar later kocht de Koningin-Regentes van Nakken, op de tentoonstelling van het werk der leden van *Pulchri Studio* (1895), een herinnering aan Trouville, „Uitspanning op marktdag," waarnaar eene reproductie dit opstel illustreert. En nu verleden jaar werd een klein schilderij „Rustend ploegspan," in hetzelfde Genootschap geëxposeerd, het eigendom van H. M. de Koningin. Ook van dit werk is een afbeelding onder de illustraties opgenomen.

De plaats die Nakken in de Nederlandsche kunst inneemt, is niet die van een baanbreker of van een artist, die door geweldige kracht of door een sterke individualiteit imponeert. Zijn eigenaardig genre bood hem daartoe trouwens weinig gelegenheid. Maar een belangrijk deel van zijn artistieke bagage mag gerust tot de nakomelingschap overgaan, en die nakomelingschap zal hem een plaats geven onder de vlijtige en noeste werkers, die het hunne hebben bijgedragen tot den roem der Nederlandsche schilderschool in de laatste helft der negentiende eeuw.

P. A. Haaxman Jr.

PIETER DE JOSSELIN DE JONG

DOOR

P. A. HAAXMAN Jr.

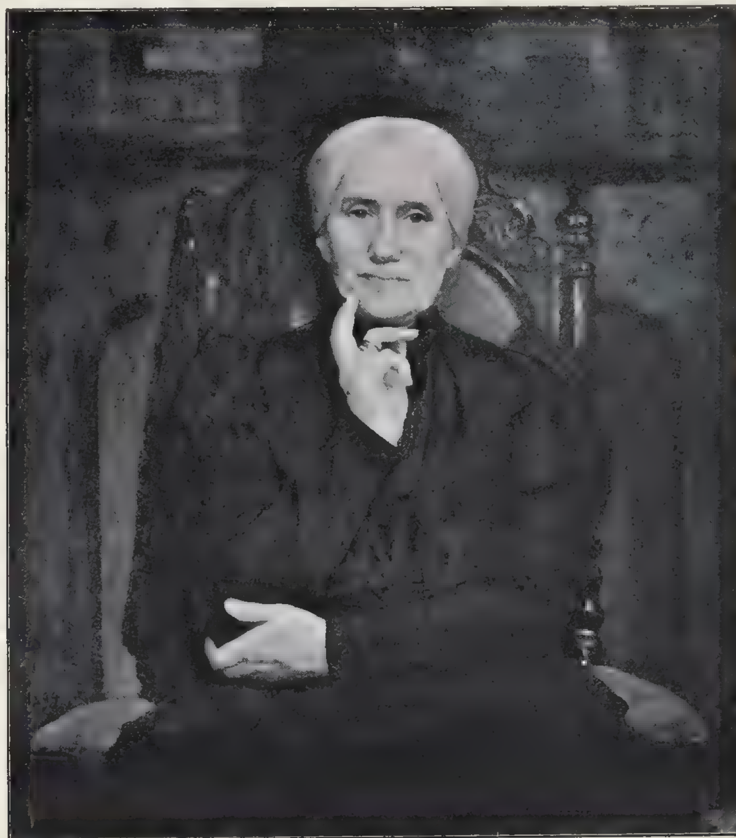
Hare Majesteit de Koningin-Moeder, houtskoolstudie voor het portret in olieverf.

PIETER DE JOSSELIN DE JONG.

Het is nu ongeveer twaalf jaar geleden, dat *Pulchri Studio* op 't Hofje van Nieukoop een schitterend festijn gaf. De Haagsche kunstenaars vierden den 70sten verjaardag van den grootmeester Bosboom, en de geestdrift die zich onder hen uitte, zal op vroegere of latere feesten wel niet geëvenaard zijn. Het waren vooral de jonge schilders, met De Josselin de Jong, Bauer, van der Maarel aan de spits, die dat feest zoo bij uitnemendheid deden slagen. De hooge koepelzaal, uit een architectonisch oogpunt reeds zoo fraai, zag er dien

avond onbeschrijfelijk gezellig uit in haar pittoresken dos van toepasselijke versieringen. Aan den ingang een prachtige neger, die door zijn starre onbeweeglijkheid een bronzen statue geleek; in een der hoeken een reusachtig stilleven van veelkleurig fruit, smaakvol opgetast; aan de wanden emblemen en opschriften, kostelijk van humor en jolijt; en in die omgeving de artisten

Portret van de moeder van den schilder.

aan den feestmaaltijd, die gekruid werd door een buitengewoon gezelligen toon. En wat vooral ieder, die aan dat feest deelnam, nog levendig voor den geest moet staan, was de verrassing aan den disch, toen daar plots een gordijn werd weggeschoven en tegenover den jubilaris een schilderij van Bosboom zichtbaar werd, wonderschoon van licht, zooals de groote meester dat stralend in zijn kerken vermocht vast te leggen. De ziel van dat luisterrijk

festijn was de toenmalige commissaris der gezellige bijeenkomsten, de 25-jarige PIETER DE JOSSELIN DE JONG. Ik zie hem nog, toen Bosboom in een rijtuig door fakkeldragende artisten omstuwd, naar zijn woning werd geleid. Met een toorts in de hand zat hij boven het rijtuig als aanvoerder van den feeststoet.

Eenige jaren later — het was in het najaar van 1893 — werd ook een optocht gehouden, ver van de residentie, in het Brabantsche dorpje St. Oedenrode, nabij den Bosch. Het geheele dorp had dien dag feest gevierd, ter eere van den 84-jarigen dokter, een kras heer, wien de Rooienaars een schitterende ovatie hadden gebracht bij gelegenheid van zijn 50-jarig doktoraat. Maar er was nog een andere held van het feest, een jonge man, die, te St. Oedenrode geboren en daar tot zijn 16e jaar gewoond hebbende, sedert een beroemden naam had gekregen, die op zijn nederige geboorteplaats was afgestraald. De feestcommissie had hem uitgenoodigd het portret van den ouden dokter te schilderen. Men had hem schroomvallig geschreven, dat men voor het huldeblijk geen aanzienlijke som beschikbaar had, maar dat men het portret toch zoo gaarne door hem zag uitgevoerd. Geen opdracht werd door De Josselin de Jong met meer geestdrift aanvaard dan dit portret van zijn ouden dokter. En toen de beeltenis binnen een acht dagen voltooid was en de feestdag was aangebroken, werd in de morgenuren in 't schoollokaal eerst een openbare tentoonstelling van het portret gehouden. Geheel het dorp kwam daar kijken, en op het bestemde uur werd het portret in optocht naar de woning van den jubilaris overgebracht. Daar kwam al wat St. Oedenrode aan vereenigingen telde bij te pas: het handboogschuttersgilde, zang- en fanfare-gezelschappen, sierlijk getooide knapen en meisjes, kortom de geheele gemeente in feestgewaad, met de huldecommissie aan het hoofd. En des avonds werd een schitterende optocht gehouden en bracht men den jubilaris en den schilder een luisterrijke serenade.

Deze beide episodes uit het nog jonge, maar reeds zoo rijke kunstenaarsleven van De Josselin de Jong, teekenen zijn persoonlijkheid. Op het Bosboomfeest ontmoeten wij hem hulde bewijzende aan een kunstenaar, tegen wien hij opzag als tegen een reus. En in die vereering jegens zijn beroemde tijdgenooten herkent men in hem den echten artist. Het toeval wilde, dat hij tegelijk met Israëls een portret moest schilderen, ieder van een 70-jarigen jubilaris: Israëls van Roelofs, De Josselin de Jong van Stroebel. En toen beide beeltenissen een plaats hadden gekregen in het Haagsch Gemeentemuseum en De Jong dat van Roelofs daar zag hangen, was het hem — zoo luidde gulweg zijn bekentenis — alsof hij een klap in 't gezicht kreeg door de kracht die uit het portret van den ouden meester tot hem sprak.

* * *

Uit de jeugd van vele artisten pleegt men nog al eens aangeteekend te vinden, dat zij met tegenzin van ouders en familie tegen het vak hunner keus te worstelen hadden. Juist het tegendeel bij De Josselin de Jong. Hij heeft

van zijn vroegste jeugd naar hartelust kunnen teekenen en op de gemeenteschool te St. Oedenrode bewaart men nog de teekeningen, die hij in zijn prettige schooljaren vervaardigde. Eigenlijk herinnert hij zich geen periode uit zijn leven, dat hij niet geteekend heeft. Zijn vader moedigde die neiging reeds vroeg aan en verraste Pieter op zekeren dag met een zwart schoolteekenbord van respectabele afmetingen, waarop hij zich oefende aan al wat los en vast zijn aandacht trok, vooral aan dieren en menschen. Dat hij schilder zou worden, stond dan ook reeds vroeg als een paal boven water. Trouwens op 16-jarigen leeftijd schilderde Pieter reeds een goed portret in olieverf van zijn vader, zoo goed in 't karakter, dat hij zelf zich nu, na verloop van 19 jaren, verbaast, dit toen reeds geschilderd te hebben.

Het verzoekschrift, schilderij in het Stedelijk Museum te Gent.

Hij genoot in die dagen aan de Kon. School van Beeldende Kunsten te 's Hertogenbosch, waar ook Der Kinderen werd opgeleid, het uitstekende onderricht van zijn leermeester P. M. Slager, tot wiens ijverigste en talentvolste leerlingen hij behoorde en die hem den weg wees naar de Antwerpsche Academie. Voor dien eersten leermeester heeft hij dan ook steeds een warme vereering blijven gevoelen. Het zal nu eenige jaren geleden zijn, dat De Jong een poos in Den Bosch kwam logeeren, om na een langen ingespannen arbeid wat rust te nemen. Maar op het oude atelier vertoevende, greep hij onwillekeurig weer naar teekenmateriaal en een heerlijke gelegenheid vindende op een 12 vierk. meter groot ledig vak aan een der wanden, begon hij een

steigerend paard te schetsen en de beweging van dat dier was zoo verbazend realistisch, dat spoedig de eene figuur naast de andere als op het doek gesmeten werd. De compositie groeide tot een wilde fantaisie van Arabieren, die in een dolle furia een Engelsch kamp berennen. Naast het recht overeind steigerend paard ziet men een kerel van zijn paard tuimelen met zoo'n woeste vaart, als vloog hij er af. Dit fantastisch tafereel, waaruit het artistieke vuur

Portret van Charles Rochussen, in het Museum Boymans te Rotterdam.

met vonken sprankelt, wordt door den heer Slager den bezoeker van zijn atelier met trots gewezen.

Te Antwerpen, waar De Jong tegelijk met Bastert, Haverman, Dake en Voerman studeerde, behaalde hij reeds den eersten winter den prix d'excellence, wat zeker pleitte voor het voortreffelijk onderwijs door hem van den heer Slager genoten, maar tevens voor de energie waarmede de jonge artist zich

op de kunst in al hare onderdeelen had toegelegd. Na drie jaren te Antwerpen gewerkt te hebben, trof hem de zware slag, dat hij zijn vader, notaris te St. Oedenrode, door den dood verloor. Gelukkig werd hij tot voortzetting van zijne studiën in staat gesteld door de edelmoedigheid van zijn kunstbeschermenden Koning en van H. M. de Koningin, die hem op voordracht van Hdr. commissie voor de koninklijke subsidiën, in het genot stelde van eene beurs, waardoor hij naar Parijs kon gaan om daar in een eigen atelier zelfstandig te werken. Het kon niet anders of de degelijke grondslagen te 's Hertogenbosch en te Antwerpen gelegd, moesten te Parijs tot rijpheid komen bij een jongen man, die aan geestdrift voor de kunst een buitengewonen

Studie voor de waterverfteekening: De slapers in den trein. Krijtteekening.

werklust en een zeldzame énergie paarde om alle moeielijkheden te boven te komen. Het eerste succes liet dan ook niet lang op zich wachten. Het was voor hem een zeer verrassend en onverwacht succes. Te Parijs had hij een vrij groot figuurstuk voltooid, *het Verzoekschrift*, waarvan een afbeelding onder de illustraties is opgenomen. Het stelt voor een tafereel uit den tijd der Inquisitie: een jonge vrouw komt voor een van hare verwanten genade smeeken bij den inquisiteur, die haar verzoekschrift leest, terwijl de monnik hem een voorzichtigen raad in 't oor fluistert. Dit schilderij, eigenlijk het eerste werk van eenige beteekenis van den jongen schilder, werd door hem naar de Driejaarlijksche van 1883 te Gent ingezonden, terwijl hij plan had het later

Het rustuur

NAAR EEN SCHILDERIJ

in het bezit van Mevrouw de Man—Calkoen.

[illegible]

[illegible]

[illegible] te boven te [illegible]. Het was [illegible] uit den tijd der [illegible]

ook in Holland te exposeeren. Maar de weg daartoe werd hem afgesneden. Het schilderij maakte te Gent dadelijk grooten opgang; de commissie kocht het voor den vollen prijs voor het museum, waar het thans geëxposeerd is, en de bladen spraken er met groote onderscheiding van. In den onbekenden schilder De Josselin de Jong waardeerde men een artistiek temperament, en in een uitvoerige beschouwing analyseerde de kunstverslaggever van *La Flandre libérale* van 2 Sept. 1883 de groote qualiteiten van De Josselin de Jong's „chef d'oeuvre". De historieschilders, vooral uit het tijdvak der Inquisitie, plegen hun toevlucht te nemen tot beulen, folterwerktuigen, galgen en gevangenissen: niet alzoo De Josselin de Jong, die eenvoudig de drie typen uit dien tijd weergeeft: de verdrukte, gebukt onder de vervolging, en genade en

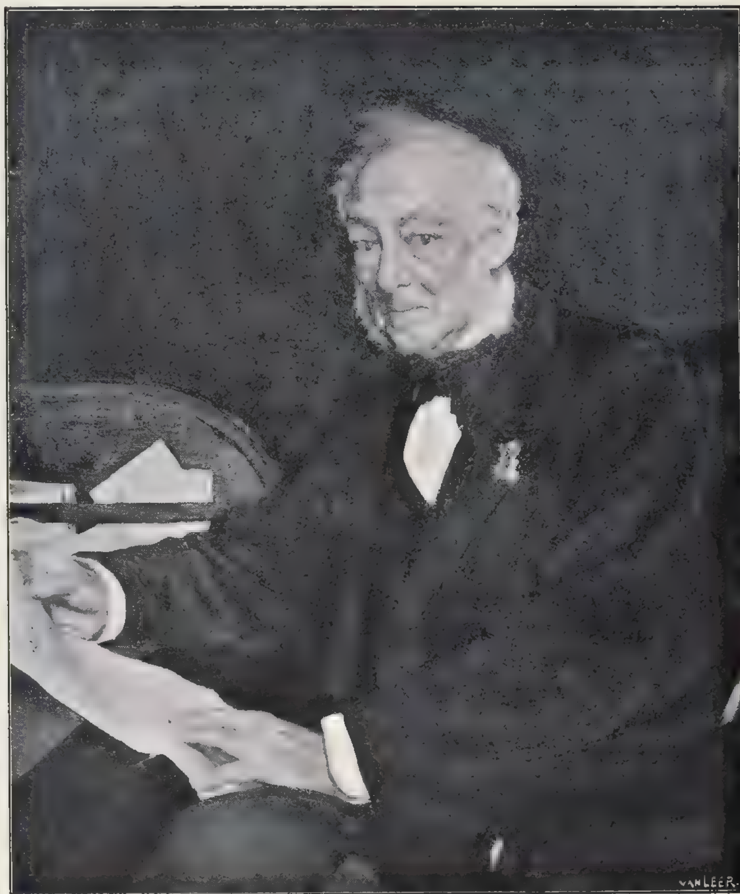

Paarden aan den plas, in Limburg. Krijtteekening.

mededoogen afsmeekende; de inquisiteur die veroordeelt; de monnik die inblaast. De gelaatsuitdrukking is hem genoeg, waar anderen hun conventioneel effect zoeken in de schittering van kleederen, in het gekletter van wapenen en in de praal van een theatrale mise-en-scène.

Tot zoover de Gentsche chroniqueur. Men zal toegeven dat dit succes voor een jongen man van 22 jaar schitterend genoemd mag worden. België was intusschen zijn vaderland niet, en de toejuiching, waarmede men zijn talent in Vlaanderenland had begroet, had in die dagen in Holland nog geen weerklank gevonden. Maar reeds kort na zijn vestiging in den Haag, waar hij nu een 13tal jaren werkt, werd de naam van De Josselin de Jong met groote onderscheiding in de kunstkringen genoemd. Hij wijdde zich daar met een enthousiasme aan de kunst, die door weinigen zal geëvenaard worden. Op de

Driejaarlijksche, die in 't jaar 1884 in de residentie werd gehouden, zond hij, tegelijk met een portret van den veeschilder P. Stortenbeker, een levensgroot beeld van Kaïn, vluchtende in de woestijn, na den broedermoord. Ongetwijfeld zou dit tafereel, waarin de wroeging meesterlijk is uitgedrukt in houding en gang en in 't zich schuw verbergen van den vluchtenden broedermoorder, in

Portret van Mr. J. A. Vaillant, oud-President van de Rechtbank te Rotterdam.

België door den Staat zijn aangekocht. Maar hier te lande blijven de musea voor dergelijke stoute scheppingen gesloten en gebeurt het maar hoogst zelden, dat een onzer artisten zich aan een dergelijke onderneming waagt.

De Jong's *Kaïn* had intusschen de aandacht op hem gevestigd. Hij werd op 't alleronverwachtst tot de eervolle doch tevens zware taak geroepen om

zijn jeugdige krachten te beproeven aan een levensgroote beeltenis van ons toen bijna vijfjarig Prinsesje. Met de hem eigene énergie begon hij den moeielijken arbeid en kweet zich daarvan tot hooge tevredenheid van de Koninklijke ouders. Prinses Wilhelmina is op dit portret, dat op Soestdijk hangt, voorgesteld te voeten uit, in een laag uitgesneden, wit kanten kleedje. De schilder slaagde bijzonder goed in de lieve, sprekende gelaatsuitdrukking en in de vlugge, elegante beweging.

Er volgden nu spoedig het eene portret na het andere, meestal kniestukken in levensgrootte. Een van de beste werken uit dien tijd was het portret van den magistraat in toga, door De Jong in Amsterdam geëxposeerd, waarvoor hij met de stedelijke gouden medalje bekroond werd. In 1887 behaalde hij in de hoofdstad voor de tweede maal de onderscheiding van met goud bekroond te worden, voor een kapitaal familieportret, kinderen in een rijk vertrek spelende, dat zeer de aandacht trok door de mooie tegenstelling van kleuren en de zeer schoone compositielijnen. Dan waren het de voor dit opstel gereproduceerde beeltenis van zijn vereerde moeder, met de innig goede en verstandige trekken, het portret van Charles Rochussen en van den president der Rotterdamsche rechtbank, mr. Vaillant, die op de tentoonstellingen den naam van De Josselin de Jong als voortreffelijk portretschilder vestigden. Hoe hij een studie maakt van het karakter der voor hem poseerende personen, bewijzen vooral twee beeltenissen in het Museum Boymans: dat van Ch. Rochussen, den geestigen, altijd opgeruimden causeur, den vriendelijken man, wiens beminnelijkheid spreekwoordelijk was geworden onder zijn vrienden en vereerders, en het portret van den ernstigen magistraat, den vir integer, het van gedachten doorploegd gelaat van burgemeester Vening Meinesz. Deze werken gelijk de beeltenis van den oud-wethouder Viruly, mede in Boymans, de portretten van Mevr. Betz, van Jhr. de Steurs en nog een geheele reeks leggen het schitterendst getuigenis af van het talent en de werkkracht van den jongen kunstenaar. En terwijl de séances en de voorbereiding voor elk van die portretten veel tijd van hem vorderden, belette deze inspannende arbeid hem volstrekt niet om tot de geregelde inzenders te behooren van de aquarellen-tentoonstellingen van *Pulchri Studio* en van de *Hollandsche Teekenmaatschappij*, en schilderde hij bovendien vele genre-stukken in olieverf voor de exposities in binnen- en buitenland, die elkaar in de laatste jaren zoo veelvuldig opvolgen.

Puddler.

Het is vooral in zijn aquarellen, dat men het forsche, het gespierde in de kunst van De Josselin de Jong waardeert. Die qualiteiten openbaarden zich in de eerste teekening, die door hem op een kunstbeschouwing in Den Haag werd ingezonden en die dan ook onmiddellijk overging in de portefeuille van den heer Mesdag. Wie herinnert zich niet zijn kantoorklerk, een teekening die hij wel honderdmaal had kunnen herhalen, want de eene liefhebber was er al meer verzot op dan de andere. Maar voor De Jong is het repeteeren van een zelfde sujet een onmogelijkheid. Zijn vindingrijkheid en zijn lust in het scheppen van nieuwe motieven zijn zoo groot, dat hij het leven van een artist te kort acht om alles te verrichten waartoe zijn inspiratie hem roept. Op een der jongste kunstbeschouwingen in *Pulchri* zag men van hem een grondwerker in gebukte houding de spade in den zwaren kleigrond stekende, op een andere teekening werklieden in de pletterij in het heetst van hun zwoegenden arbeid. Die figuren zijn als gebeeldhouwd wat den vorm en den anatomischen

Steenkoolschuiten in Engeland. Waterverfteekening.

bouw betreft, maar tevens is de spierwerking, de actie zoo vol realiteit uitgedrukt, dat de figuren beginnen te leven en zich te bewegen. Men voelt den *struggle for life* in die monumentale scheppingen van den arbeid. Daartegenover de Scheveningsche idylle, het drietal meisjes met de coquette mutsen. Wat is ook die teekening geestig van lijn en compositie!

Toen de schilder De Josselin de Jong zijn illusie verwezenlijkt zag om een reis naar Rome te ondernemen, voelde hij zich aangegrepen door een onweerstaanbare neiging om te boetseeren en modelleerde hij achtereenvolgens de buste van een jongen Romein en een bas-relief, voorstellende twee jeugdige boogschutters, even klassiek van stijl als prachtig van uitdrukking in de spierwerking van de naakte ruggen en armen. Vermoedelijk zal het bewonderend opzien tot het imposante werk der klassieken tot deze inspiratie hebben mee-

gewerkt, maar nog meer verklaren De Jong's schetsboeken dezen drang naar uitdrukking van lijnen en vorm.

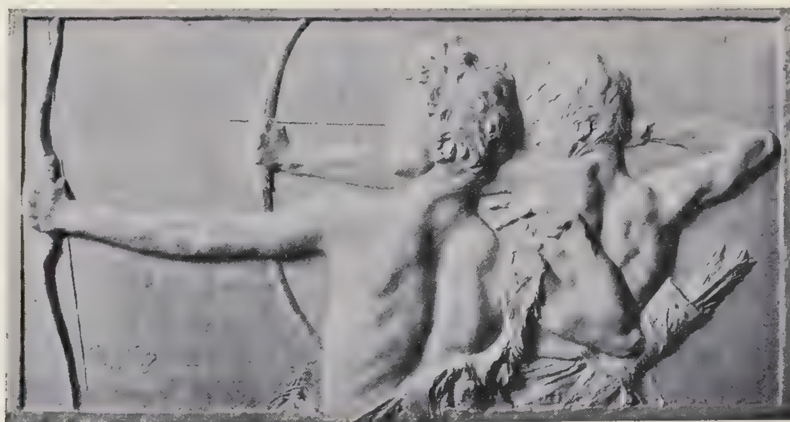
Op zijn atelier had ik het voorrecht stapels van die boeken te doorbladeren. Daar ziet men zijn werk in wording, geheele bladen vol krabbels en schetsen, waarin men eerst goed den scheppenden geest van den meester, zijn hartstocht voor de lijn en voor de uitdrukking der beweging leert kennen. Van elk portret door hem geschilderd, zijn hier met potlood of krijt vluchtige probeersels geschetst, soms geheele reeksen van hetzelfde beeld, die het karakter met iederen toets meer nabij komen. Van elke teekening en elk schilderij ziet men hier de standen en de figuren in omtrek, en de kleinste, schijnbaar onbeduidendste krabbels zijn meestal het raakst van houding en expressie van manier van doen. Dat juist treffen van de persoonlijkheid is vooral bereikt in de schetsen van de kamerleden, waar b.v. in een geheele reeks houdingen studies zijn gemaakt van de typische figuren van Heemskerk, Schaepman, Corver Hooft, Buma e. a. Merkwaardig zijn ook De Jong's schetsboeken door hem meegebracht uit de mijnen en ijzergieterijen in Engeland, waar hij van den zwoegenden arbeid een doorwrochte studie maakte, die reeds aan menig voortreffelijk kunstwerk het aanzijn gaf. Geen wonder dat De Jong's aandrift tot teekenen hem ook reeds werken van beteekenis deed illustreeren, o.a. het bekende werk van Mr. G. H. Betz „Walewein", met verscheidene groote en kleine illustraties van zijn hand.

Onder de laatste voortbrengselen van den meester trokken zeer mijne aandacht de vruchten van zijn verblijf gedurende zes maanden te Rome, waar hij het sociale leven in herbergen en op het platte land, in de Campagna en op de openbare straat in zich prentte en er zijn schetsboeken meê illustreerde. Voor een groot schilderij, Italiaansche werklieden in een herberg zich vermakende met het populaire morra-spel, teekende hij een menigte figuren en oefende zich op de sujetten zoo lang, tot hij de juiste actie en de levendigheid van het tafereel correct op het doek kon brengen. Voor een andere schepping, waaraan hij nog geen uitvoering heeft gegeven, *De verloren zoon*, schetste hij in allerlei standen een type uit het volk, in de houding der wanhoop kruipende over den grond en zich het aangezicht verbergende in het slijk der aarde. Zoo greep hem alles aan: schoone Italiaansche vrouwen, zooals de illustraties er een te zien geven, en het lazzaroni-type; pittoreske stadsgezichten en de kleurrijke praal van den Paus, in 't Vatikaan zijn zegen gevende aan de toegestroomde geloovigen; en dan weer de Romeinsche landbouwer zijn ossen voortdrijvende door den stuggen grond der Campagna.

De Josselin de Jong zet thans de traditie voort van het Hofje van Nieukoop. Hij die er zoo dikwijls de ziel was van het gezellige leven der Haagsche kunstenaars, toen zij daar nog hunne bijeenkomsten hielden, heeft in die hooge hal, een meesterstuk van bouwkunst van den 17^en^ eeuwschen architect Pieter Post, zijn werkplaats opgeslagen. De bewoner houdt er den geest in, die er in de jaren toen *Pulchri* er verblijf hield, zoo lustig rondwaarde, en de omge-

ving is er door een recht artistieke stoffeering met gobelins en fraaie oude kasten, studies en schilderijen, waaronder het sympathieke portret van des schilders moeder, zoo gezellig mogelijk. Daar hangt ook het prachtige schoorsteenstuk, een Italiaansche familie, door De Jong gecopieerd naar het bekende werk van Jacob Maris, die in dit schilderstuk toonde dat hij op zijn tijd ook een puissant colorist kon zijn. Daar leest men in de kroonlijst het teekenende devies van de Haagsche schilders bij hun gezellige bijeenkomsten: „Zoo lang nog de lepel in den breipot steekt, treuren wij nog niet", en den klassieken regel van Horatius: *pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas*, hetgeen overgezet zijnde beteekent „aan de schilders en de dichters heeft het altijd vrij gestaan zich aan elk onderwerp te wagen".

Mij dunkt, men zou er aan toe kunnen voegen: mits zij het talent bezitten om het goed te doen. En dat bezit De Jong in hooge mate. Men heeft

De boogschutters. Basrelief.

zich slechts te herinneren al wat van hem publiek domein werd om te beseffen dat het *quidlibet audendi potestas* als zijn bijzonder devies zou kunnen gelden.

De artistieke beweging van zijn tijd, waaraan hij met hart en ziel meeleeft, deed hem ook met belangstelling de nieuwe, frissche beweging in de kunstwereld medemaken, die in Den Haag tot uiting kwam door de oprichting van den *Haagschen Kunstkring* en het organiseeren van tentoonstellingen welke ten doel hadden ook interessante groepen kunstenaars uit het buitenland in de gelegenheid te stellen hier van hun werk te laten zien. Ook nam De Jong een wakker aandeel in de feesten zijner kunstbroeders en werkte vol toewijding mede aan de viering van het vijftigjarig bestaan van het Genootschap *Pulchri Studio*. Zijn werk bij die gelegenheid was de schoone creatie voor een tableau vivant van een landschap in Oud-Hellas, waar een schilder

opging tot den tempel der Muzen, een tafreel waarvan de harmonie van schoone lijnen en zachte tinten algemeen bewonderd werd. Ook de Haagsche Kunstkring doet nooit te vergeefs een beroep op zijn medewerking. Toen er sprake was, de sociteitslokalen met muurschilderingen te versieren, ontwierp De

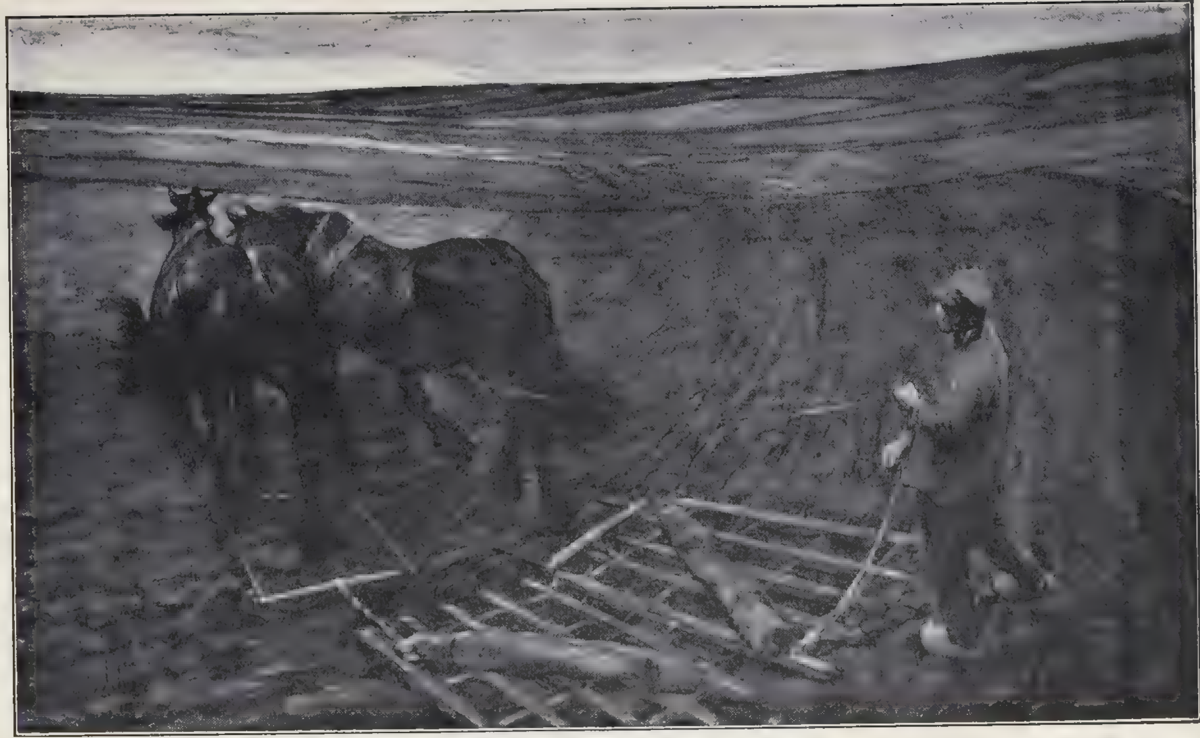

Eene Italiaansche. Studie in olieverf.

Jong zijn symbolieke compositie van den jongen man, die aan de heilige bron den doop des kunstenaars ontvangt.

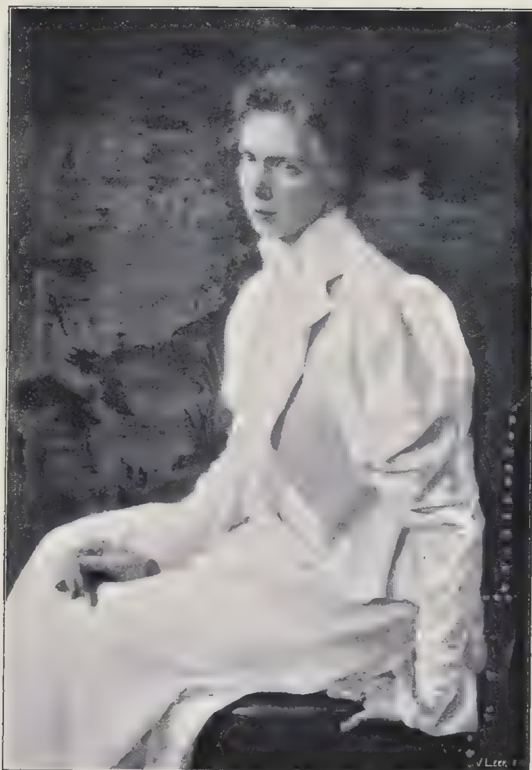
* * *

Toen ik De Josselin de Jong voor 't eerst in zijn artistiek verblijf bezocht, had hij juist de laatste hand gelegd aan het levensgroot portret in olieverf

Op den esch in Drenthe. Waterverfteekening.

van H. M. de Koningin-Moeder. Ik kon toen nog niet vermoeden, hoe hij er toe gekomen was om niet alleen de uiterlijke gelijkenis zoo juist te treffen, maar ook om het ingoede en tevens ernstige karakter, de vriendelijke majesteit van de beminde Vorstin in die trekken te doen spreken, als stond zij voor mij met Hare innemende persoonlijkheid. Later mijn bezoek herhalende, kreeg ik, de menigvuldige schetsen doorbladerende, ook een crayonteekening in handen, waarop de eerste aanleg van het portret. Zoo is de jonge meester

Portret van Mevrouw P. de Josselin de Jong, naar eene schilderij.

begonnen, hij herhaalde de schets in olieverf, en bestudeerde zoolang het zonnige gelaat, tot hij er zich een volkomen beeld van gevormd had. Van die eerste crayonschets vindt men hier een afbeelding onder de platen.

Men kan er op aan, dat De Jong met het opbouwen van al zijn portretten even nauwgezet te werk gaat. Het poseeren geldt voor hem slechts voor de uiterlijke dingen van gelaat en kleeding. Maar vóór hij zoo ver is, hebben

zijn sujetten al lang ongemerkt voor hem geposeerd. Hij tracht hen te leeren kennen in hun wezen, in hun gewone doen en wijze van zijn en maakt vooral een studie van hun kop, dien hij tracht te begrijpen. Als zijn sujetten dan voor hem poseeren, staan zij eigenlijk reeds voor driekwart op het doek.

Onder de vele verrassingen, die mij het bezoek aan het atelier bood, behoorde ook een prachtige ets, door De Jong gemaakt naar het beeld der Regentes.

„Hebt gij ook een portret van wijlen Koning Willem III geschilderd?"

„Ja zeker, de Regentes vereerde mij met die opdracht, het was een levensgroot portret in olieverf, dat zich thans in het paleis in 't Noordeinde bevindt. Ook ontving ik, kort na het overlijden van Z. M., de uitnoodiging, om aan het sterfbed een maske te teekenen van den betreurden doode. Ik herinner mij nog zeer goed, dat dit buitengewone werk, ook om de omgeving van rouw en verslagenheid, waarin ik mij plotseling geplaatst zag, mij nog al aangreep. Ik teekende het portret in een uur en vernam tot mijn blijdschap, dat ik het er niet slecht had afgebracht."

Van zijn eigen werk en zijn eigen persoonlijkheid verhaalde hij mij overigens slechts zeer sober. Des te meer sprak hij met aanstekelijke geestdrift over het werk van zijn groote tijdgenooten, die het geluk hebben, nog op gevorderden leeftijd met energie het penseel te mogen voeren. Dat gaf hem blijkbaar een blij vooruitzicht van zelf nog veel te mogen werken aan al de plannen, die hij in 't hoofd heeft. Vooral trekt hem aan de zware kleigrond in de oostelijke provinciën, met de eigenaardig in het landschap saamgegroeide arbeiders en de stoere paarden, die het kouter door de kluiten trekken. Reeds menig landschap, groot van lijnen en machtig van compositie, uit de Drentsche en Limburgsche dreven, werd door hem uit zijn studiën opgebouwd.

Ik herinner mij een bijzonder seveer en stijlvol behandeld tafereel van dien aard: „De rust op het land", eigendom van Mevr. De Man-Calkoen, te Arnhem, die het doek onlangs afstond voor de Keuze-Tentoonstelling van het werk der Hollandsche Schilders uit de laatste 25 jaren.

En dat De Josselin de Jong zijn verdere plannen zal uitvoeren tot eer en glorie van de Nederlandsche kunst, zijn energieke persoonlijkheid staat er ons borg voor. Daarbij was voor hem het groote geluk weggelegd, zich in den echt te mogen begeven met een even lieftallige als artistiek ontwikkelde jonge dame, mejuffrouw Jeltje Kappeyne van de Coppello, die voor den jongen kunstenaar een leven opende, vol van idealen en schoone verwachtingen.

F. A. Vaarman Jr.

De Josselin de Jong in zijn atelier.

